

Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'da Dört Kapı Kırk Makam
Four Way Forty Position in Ahmed Yesevî,
Hacı Bektash Velî, Yunus Emre and Kaygusuz Abdal

Abdurrahman GÜZEL*

Özet

“Dört Kapı Kırk Makam” anlayışı tasavvufta, mutasavvıfların insan-ı kâmil olma yolunda katettikleri dört kapıyı ve bu kapıların her birine açılan kırk makamı ifade eder. Bu çalışma kapsamında, Türk tasavvufunun lider şahsiyetleri konumunda bulunan Ahmed Yesevî, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'ın “Dört Kapı Kırk Makam Anlayışları” karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Dört Kapı Kırk Makam, İslamiyet.

Abstract

"Four Way Forty Position" stands for the four steps which a person should complete in order to achieve forty position. It is called the way of achieving insan-ı kâmil in sufism. In this research Ahmed Yesevi, Hacı Bektash Veli, Yunus Emre and Kaygusuz Abdal's four way forty position belief system was taken into consideration. They are the leader identities in Turkish sufism.

Key Words: Sufism, Four Way Forty Position, Islam.

Giriş

Tasavvufun Tarihî Gelişimine Kısa Bir Bakış

Tasavvufun ıstılahı mânası; insanın eğitimi'dir, yani insanoğlunun dünya ve ahiret mutluluğunu temin etmektir. Tasavvufî eğitim, islamın hayata uyarlanmasıdır. Bu eğitim sayesinde insan; Allah'ın rızasını kazanır, ebedî saadete ermek için de nefsinı eğiterek temizlemeye çalışır, ahlâkî formasyonunu iyiler ve güzeller sathında düzenler, kendi iç ve dış dünyasını aydınlatır, sûret ve sîretini tezkiye eder. İşte insan faktörü bu tasavvuf eğitimi yaparken de başlıca hareket noktası, İslâmın ana kaynakları olan Kur'ân ve sünnet'in hükümleri doğrultusunda hareket ederek, toplumda önder, örnek bir kişi olmaya çalışır.

İslâm'da tasavvuf, üç ana dönem geçirmiştir. Bu dönemler ve bu dönemlerin hususiyetlerini kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1. Hz. Muhammed veya Asr-ı Saadet Dönemi:

Bu dönem, peygamberin hayatta olduğu ve tek mürşit olarak uyulduğu dönemdir. Hz. Muhammed bu hususta bizzat,

“Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim” buyurmuşlardır. Güzel ahlâk, O'nunla tamamlanmıştır. Bu sebeple Hz. Muhammed devrini yaşayanlar, güzel ahlâkı bizzat kaynağından görüp, ona uymak ve tatbik etmek suretiyle yaşıyorlardı. Adı konmasa bile bu devir, tasavvufun tarifini yaptığı tam bir zühdi hayatı, insanın sosyal ve ruhi bakımından eğitimi devridir. Bu cümleden olarak; Hz. Ali, Hz. Bekir, Hz. Ömer, Ebû Derdâ, Ebâ Zer, Abdullah b. Amr, Bilâl-ı Habeşî, Selman-ı Fârisî, Suheyb-i Rûmî .vb'leri zühd ve takva sahibi kişiler sonradan kurumlaşacak olan bu tasavvuf mektebi'nin prototipleri olarak kabul görecektir. Bunlar sûfî çevrelerde örnek alınan, saygı gören kişilerdir. Halkın eğitiminde en güçlü rolü oynayanlardır.

2. Tâbiûn Dönemi:

Tâbiûn, yani sahabeleri görenler devri, her alanda örnek kişi olan Hz. Peygamber'in âhirete göç ettiği, İslâmî bir nizam olarak Kur'ân, sünnet, kıyas, icma vb. kaynakların miras olarak bırakıldığı bir dönemdir.

İslâmî hayatın tek örnek kişisi, hayatta olmadığı için onun bıraktığı kaynaklar üzerinde sonradan bazı yorumlar yapılmıştır. Bu muhtelif yorumlardan birisi de dinî kaynakların mistik yorumudur. Mistik yorumculardan en ünlüsü Hasan-ı Basrî'dir. O, "Sözü peygamber sözüne benziyor" denilecek kadar övülen bir âlim ve kuvvetli bir hatiptir. Bu zât kısa zamanda, sohbetleriyle bir tasavvufî zümre-tasavvuf mektebi oluşturmuştur. Böylece ilk dönemlerde Hasan-ı Basrî, Süfyan-ı Sevri, Üveys Karânî, Said b. Cübeyr, Abdullah b. El-Mübarek ..vb'lerinin çevrelerinde tasavvufî hayatın-tasavvuf mektebi'nin temelleri de atılmış oluyordu.

3. İlk Sofiler Dönemi:

Herkesin örnek aldığı ve sonraki yüzyıllarda teşekkül eden tarikatların tek ilham kaynağı ve örnek kişisi yine Hz. Muhammed idi. Ancak bu devrin tek kurumu da câmî idi. Çünkü câmiler, yalnız ibadet yapmaya mahsus bir yer olmayıp, aynı zamanda halkın eğitim-öğretim yeri olarak da kullanılıyordu. Bütün meseleler burada hallediliyordu. Sahabe, ruhî terbiyeyi burada alıyordu. Hz. Muhammed'in vefatından sonra câmî, yine bu özelliğini devam ettiriyordu. Ancak birkaç dînî konunun yorumundan dolayı sonradan, bazı proplemler ve bu proplemlerin çözümü ve yorumunda değişik fikirler üreten bazı zümreler de ortaya çıkmaya başladı. Bu zümrelerden birisi de sûfilerdir.

İlk sûfî adını kullanan zât Ebû Haşim el-Kûfî (ölm. H.150/M. 767)'dir. Bu zât Şam'da kendi adıyla anılan tekkesini açtı. Zünnûn-i Mısırî (ölm. H. 245/M.858), Bâyezid-i Bistâmî (ölm. H. 261/M. 874), Cüneyd-i Bağdâdî (ölm. H. 279/M. 908), Hallac-ı Mansur (ölm. H. 309/M. 921) gibi ünlü mutasavvıflar onu takip etti. Muhyiddin-i Arabî (ölm. H. 638/M. 1240) ise, Allah'ın varlığı ve bir'liğini ifade edebileceğimiz vahded-i vücûd teorisiyle tasavvuf mektebinde yeni bir sistematik ekol oluşturunuyordu.

Tasavvuf düşüncesini esas alan zümreler, sonradan takip ettikleri yollarla birbirinden ayrılmaya başladılar. Esasen kelime mânası da yol demek olan tarikatlar da bundan sonra oluşmaya başladı.

Türklerin İslâmîyet'e girişleri, tasavvuf hareketinin İslâm'da kurumsallaştığı, tarikatların oluştuğu üçüncü döneme tekâbülmektedir. İslâmîyetle birlikte tasavvufun da Türkler arasında yaygınlaşması gayet tabii olduğundan Semerkand, Buhara, Fergana gibi Türk-İslâm çevrelerinde şeyhlere tesadüf edilmeğe başladı. Ahmed Yesevî'nin zuhuru kadar Türkler arasında Muhammed Ma'suk Tûsî, Emir Ali Abû Hâlis gibi mutasavvıflar yetişti. Ahmed Yesevî ile birlikte tasavvuf hareketi - tasavvuf mektebi Türkler arasında genel bir cumhur ekolü oluşturunuyordu..

Ahmed Yesevî; Mansur Ata, Harezmlî Sa'id Ata, Süleyman Hakîm Ata, Lokman Perende gibi halifeleri ve binlerce müridi yetiştirip muhtelif bölgelere gönderdi. Yesevî'nin kurduğu tarikat bunlar eliyle Türkistan'da ve daha sonra da Anadolu ve Balkan'larda yaygınlaştı. Biz de bu noktadan hareketle Ahmed Yesevî'nin Fakr-nâmesi'ndeki tasavvufî motifleri kısaca ele almaya çalışacağız.

1. AHMET YESEVÎ VE DÖRT KAPI KIRK MAKAM

Ahmet Yesevî, Mansur Ata, Harezmlî Sa'id Ata, Süleyman Hakim Ata, Lokman Perende gibi halifeleri ve binlerce müridi yetiştirip çeşitli Türk bölgelerine gönderdi. Yesevî'nin kurduğu tarikat, dolayısıyla İslâm Dini, bunlar eliyle Türkmenistan'da yaygınlaştı.

Ahmed Yesevî'de tasavvuf; islâmî düşünce yapısını kabul ettirmeye yönelik telkinleri, mutasavvıfâne edası ile bütünleşir. Diğer mutasavvıflarda görülen bu dünyadan şikayet hali, O'nda görülmez. O'nun hikmetlerinde yer alan belli başlı konulardan biri ilahî aşk'tır. Ona göre ilahî aşk, varlığın sebebi ve manasıdır. İnsanın gayesi Allah'a karşı kulluk görevini yerine getirerek Allah'a varmaktır. Nitekim O,

İşkın kıldı şeyda mini cümle alem bildi mini
Kaygum sin sin tûni küni ming sin ok kirek sin

La 'ala'llah zihi ma'nisin yaratting cism ü cannı
Minge sin ok kirek sin kulluk kılsam tûni küni

beyitleriyle bu düşüncesini ifade eder. (Erarslan, 1983: 30).

Manzumelerinde nefs-i emmare'den şikayet eder. Ona göre insanı Allah yolundan alıkoyan nefstir. Onun için nefs dağından aşmak, nefs bağlarından kurtulmak gerekir:

Kul Hâce Ahmed nefs tagıdım çıkıp aştı
Fenâ' fillah mekanıya yavuklaştı

Başka türlü fenâ' fillah makamına ulaşmak da mümkün değildir. (Erarslan, 1983: 31). O'nun kişiliğinde şeri'âte ve tasavvufa ait unsurların birleştiği görülür. Bazı manzumelerinde de tasavvufî bakış açısı ağır basar.

Gerçek aşkın gayesi didâr görmektir. Hak aşığı zühd ve takva ehli gibi cennet peşinde değildir. Gerçek âşık, bir an için dahi Hakk'tan gâfil olmaz. Esasen gâfil olana gerçek âşık demezler. Âşık olmadan Hakk didârını görmek mümkün değildir. İnsan aşk yolunda Leyla- Mecnun, Ferhat- Şirin, Vâmık gibi sadık olmalıdır:

Kul Hâce Ahmed zâhid bolma âşık bolgıl
Bu yollarda bi-bak yörme sadık bolgıl
Leyli, Mecnun, Ferhad, Şirin, Vâmık bolgıl
Âşık bolmay Hakk didârın körse bolmaz (Erarslan, 1983: 32).

Tasavvufun temel gayesi, mutasavvıfın tek ve gerçek varlık olan Allah'ın ilahî varlığına kavuşabilmesi ve vuslat'a ermesidir. Bu gerçeğin idrakinde olan Ahmed Yesevî 'kişinin kendisini bilmesinin Hakk'ı bilmesi' ile orantılı olduğunu ifade eder. Ancak o zaman Allah katında makbul bir kul, Hz. Peygamber'e layık bir ümmet olur:

Özini bildi irse hakkını bildi
Huda'dın korktı vü insafga kildi (Erarslan, 1983: 32).

Tasavvufî yönünün ağır bastığı manzumelerinde o, bir şeri'ât adamıdır. O şeri'âtın hem özüne, hem de şekline ve Hz. Peygamber'in sünnetine mutlak şekilde bağlıdır. (Erarslan, 1983: 33).

Nefs ile mücadele, fenâ' fillah makamına erişebilme, Hakk'tan gayrısını terk edip, O'nun ilahî varlığıyla hem-hal olabilme, fânî olan bu dünyaya ait olan maddî varlıklardan uzaklaşabilme, öbür dünya için hazırlanma, melametlik (kibirden kurtulup, kişinin fena yoluyla bekaya ulaşması), Hakk rızasını kazanabilme gibi konular, manzumelerin esasını teşkil eder.

Ayrıca Ahmed Yesevî'ye göre şeri'ât ile tarikat birbirinden farklı değildir. Ona göre;

“Şeri'âte dayanmayan tarikat batıldır. İmânın postu şeri'ât, içi ve özü ise tarikat'tır” (Erarslan, 1983: 37). Bu cümleden olarak Ahmed Yesevî'deki tasavvufî motifleri; Dört kapı kırk makam düşüncesinde en geniş şekliyle onun ikinci eseri olan Fakr-nâme'sinde işlenmiştir.

Fakr-nâme'de, vahded-i vücûd bir terim olarak geçmemesine rağmen, eserin tamamına bu fikir hâkimdir. Esasen Hakk'ın varlığı'ndan ayrı olmayan insan, ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakke'l-yakîn (bilmek-görmek-olmak) mertebelerinden geçerek Allah'ın birliği'ne ulaşır. Çünkü sâlik'in amacı sonunda Allah'a ulaşmak, O'nunla Bir olmaktır. Şeri'ât, tarikat, mârifet, hakikat makamlarını geçen kişi mârifet makamı'nda Tanrı'nın birliği'ni idrak eder. Bu cümleden olarak Ahmed Yesevî, Fakr-nâmesi'nde bu birlik konusunu fakr ve fakîrlik' mertebeleri vasıtasıyla şu şekilde izah etmektedir:

Fakr: “Hakk Taâla'nın vuslat bağında bir ağaç'tır. O ağac'ın budağı akıl'dır. Kökleri hidâyet'tir, kokusu şevk'tir. O'nun yaprağı her kime değdi ise, iyi âmel etti. Ve her kim meyvesinden yedi ise, ebedî hayat buldu. Ve eğer kokusu her kime ulaştı ise, mest ve hayrân oldu. Ve eğer bir kişi gölgesinde yer tuttu ise, hakikat güneşi ona vurdu. (Erarslan, 1983: 81).”

Böylece ilk Türk sûfisi Ahmed Yesevî, irşâd metodunu “kırk makam” esasına göre tanzim etmiştir. Yesevî, kırk makam esasını Hz. Ali'nin bir sözüne dayanarak Fakr-nâme'de;

“Hz. Ali (Allah ondan râzı olsun) rivayet ederler ki dervişlik makamı kırktır. Eğer (bir derviş) bilip buna göre âmel etse, dervişliği temiz olur ve eğer bilmese ve öğrenmese, dervişlik makamı ona haram olur ve (o kişi) cahildir. O kırk makamın on'u şeri'ât makamı'nda ve on'u tarikat makamı'nda ve on'u mârifet makamı'nda ve on'u hakikat makamı'nda (Erarslan, 1983: 76) şeklinde ifade etmektedir.

Daha sonra diğer islâm sûfileri de dervişlik mertebelerinin kırk makamda toplandığına inanmışlar ve bu mertebelerle ilgili eserler yazmışlardır.1

Ahmed Yesevî Fakr-nâme'sinde kırk makamın; "on'u şeri'ât; on'u tarikat; on'u mârifet ve on'u da hakikat içindedir" (Coşan, 1986: 12) şeklinde Allah'a ulaşmanın yolunun bu kırk makamı geçmekle mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca o, Allah'a ulaşmanın yolunun, dört katlı bir bina'dan geçtiğini ve bu binanın ilk katı'nın şeri'ât, ikinci katı'nın tarikat, üçüncü katı'nın mârifet, dördüncü ve son katı'nın da hakikat olduğunu açık bir dille ifade etmektedir. Her kat, on oda'dan ibarettir. Bu mecazî ifadeler Ahmed Yesevî'nin Divan-ı Hikmet² ve Fakr-nâme'sinde şöyledir:

Bilindiği gibi, aslında edebiyatımızda yer alan bu tasavvuf ekolünü, asırlar evvel Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Veli, Dört kapı- kırk makam'da ele almışlardır. Biz de onların ele aldığı bu ölçüler ve metotlar çerçevesinde tasavvuf ekolünü, dört kapı-kırk makama göre tespit etmeye çalışacağız. Onlar da:

Ahmed Yesevi'nin Fakr-name'sinde Dört Kapı Kırk Makam

a. Şeriatta Bulunan On Makam:

1. Amentü'ye İman. (Allah'ın varlığına- birliğine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır)
2. Namaz kılmak
3. Oruç tutmak
4. Zekat vermek
5. Hac farızasını yerine getirmek
6. Yumuşak konuşmak
7. İlim öğrenmek
8. Ehl-i Sünnet ve'l-cemeât (Hz. Muhammed'in sünnetlerini yerine getirmek)
9. Emr-i bi'l-ma'ruf, yani (Şariat bakımından yapılması gerekli şeyleri yerine getirmek)
10. Nehy-i ani'l-münker, yani Şariatın yasakladığı şeylerden kaçınmak

c. Marifette Bulunan On Makam:

- 1.Fena olmak
- 2.Dervişliği kabul etmek
- 3.Her işe tahammül etmek
- 4.Helal ve güzel istekte bulunmak
- 5.Ma'rifet kılmak
- 6.Şariat ve tarikatı ayakta tutmak
- 7.Dünyayı terk etmek
- 8.Ahireti seçmek
9. Varlık makamını bilmek
10. Hakikat sırlarını bilmek

Ahmed Yesevi'nin Fakr-name'sinde Dört Kapı Kırk Makam

b. Tarikat'te Bulunan On Makam:

1. Tevbe etmek
2. Pir'den el almak
3. Havf (korku)
4. Reça (Tanrı'nın rahmetinden ümitli olmak)
5. İslâm'ın beş şartını yerine getirmek (yani belirli vakitlerde Kur'an'dan sûreler veya dualar okuyarak,belli başlı ibadetleri yerine getirmek)
6. Pir'in hizmetinde olmak
7. Pir'in izni ile konuşmak
8. Nasihat dinlemek

9. Tecrîd olmak
10. Tefrîd olmak

d. Hakikat'te Bulunan On Makam:

1. Alçak gönüllü olmak
2. Hoşgörülü olmak
3. Kimsenin lokmasına el uzatmamak
4. Varlığını ve lokmasını Hak yoluna sebil etmek
5. Kimseyi incitmemek
6. Fakirliği düstûr edinmek
7. Seyr-i süluk sahibi olmak.
8. Herkesten sırrını saklamak
9. Dört Kapı- Kırk Makam'ı bilmek ve amel etmek
10. Vuslat (Tanrı'ya Kavuşmak)

A. Şerî'ât'da Bulunan On makam

Şerî'ât lûgat manası itibariyle; “zâhiri hükümler, fıkıh kaideleri, hukukî kurallar, insan bedeni, ruhu, uhrevî hayatı ile ilgili hususlar; Peygamber aracılığıyla Allah tarafından konulan ilâhi hükümler, kanunlar; mükelleflerin, dünya ve âhiret hayatını düzene koymak için konulan hukukî, ahlakî, teknik, sosyal, sağlık..vb cüz'i hükümler “şeklinde ifadelendirilebilir.

Şerî'ât ıstılahı manası itibariyle; “Kur'ân ve hadislerin genel hükümlerini içine alan konuların okullarda okutulması, toplumu daha bilgili, daha dürüst ve üretken bir toplum haline getirecek sosyal, tarihi, ekonomik, tıbbî, teknik, dinî ve hukukî bilgilerin verilmesidir”dir. Müslümanların kudret ve imkânları nisbetinde bunları bilmeleri ve yaşamaları ve hayatlarına geçirmeleridir. Aksi takdirde onların islam anlayışı sadece dilde ve görünüşde kalır.

Şeriat, dört kapının ilkidir. Şer'i kaidelere riâyet edilmeden ve fiilen uygulanmadan diğer kapılara geçmek mümkün değildir. Bu bakımdan şerî'ât kapısı sofî'nin sülûk yolunda uğradığı ilk konaktır.

Ahmed Yesevi; dört kapı kırk makam'ın ilk basamağı olan Şerî'ât'ın On makamı'nı şu sıra ile alır:

1. Amentü'ye İman:

İmân lûgatta “bir şeye inanmak ve inandığını kabul ve tasdik etmektir.” İstılahi mâna'da iman ise; Allah'ın varlığını, birliğini, Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve Resûlu olduğunu kalbiyle tasdik, dili ile ikrar etmektir.” Bu husus, Hz. Muhammed'in ; “ Allah'a, O'nun Meleklerine, Kitaplarına, elçisi Peygamberlere, son güne (yani öbür dünyaya), kaza ve kadere (yani iyi ve kötü kaderin her ikisinin de Allah tarafından geldiğine inanmaktır .) sözlerine dayanmaktadır.

Fakr-nâme'de ise iman; “bedene mi, yoksa ruh üzerine mi ödev düşer ?” denilse, biz “O, akıl üzerinedir” deriz. “inanmak gerçek erler için, dil ile söylemek, gönül ile söylemeye katılmak ve onu doğrulamaktır”ki, bu iman ancak “akıl” ile olanıdır” şeklinde ifade edilmektedir.

Çünkü İslâmî inançlara göre ; Allah'ın birliğini dil ile söyleyip itiraf etmeyen kafir'dir, yine dili ile söylediği halde gönlü ile onu doğru kabul etmeyen de münafıktır. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de;

“Münafıklar gerçekten Cehennem'in en alt tabakasındadır.” (Nisâ Suresi, ayet: 45) buyrulmaktadır.

Fakr-nâme'deki imân'la ilgili bu düşünceler, Divân-ı Hikmet'de de aynı şekilde mevcuttur.

Hoş kudretli Allah Bir ve Var'ım
Elimi tutup yola “Ente'l-Hâdi”

Zatı yüce Rahman Rabb'im hem Cebbar'ım
Elimi tutup yola koy “Ente'l- Hâdi”

2. Namaz Kılmak:

İslâm'ın beş şartından ikincisi 'Namaz kılmak'tır. Tanrı'nın ilk emirlerinden olan;

“O Allah'dan başka Tanrı olmadığına ve Hz. Muhammed'in O'nun elçisi ve peygamber'i olduğuna şahâdet getirmek. Beş vakit namazı dosdoğruca kılmayı..” herkesin bilmesi gerektir.

Bütün bunlar Allah'ın emrini tutmakla mükellef her erişkin akıllı başında, müslüman kul üzerine ödenmesi gerekli olan farz'lardır. Yüce Tanrı'nın mübarek emirleri ;

“Namazı dosdoğru ifâ ediniz ve zekâtınızı veriniz. Ramazan ayında oruç tutunuz. (Bakara Suresi, ayet: 83), Beytu'llah'a hac ediniz.” (Âl-i İmrân Suresi, ayet: 97) bunlardır.

Namaz dinin direğidir... Namaz kılmak, ibadet etmek, Tanrı'ya itaat etmek gerek Cennet'e gitmek için:

“Namazsız taatsize veremez kuvvet
Fi'ili zayıf ayıplıya veremez himmet”

Fakr-nâme ve Divân-ı Hikmet'te bu hususta da oldukça bol örnekler vardır.

Cemâata girmeyip namazı terk eyleyenler
Şeytan ile bir yerde, derk-i Esfel'de gördüm. (Bice, 1992: 73).

Namazına titiz olan mü'min kullar
Cennet evini ümid edip durur olmalı

Cahil kimse namazın kadrini nereden bilir
Her namazda imân baştan tazelenir

Cemaate varmadan namazı terk kılanlar,
Şeytan ile bir yerde, Derk-i esfel'de gördüm.

“Es-salât” dese gafıl başını çevirip uyur
Gâfillikten ömrünü yele satar olmalı

Kul Hoca Ahmed kulum desen ibadet eyle
Kıyametin geleceğini yakın bil

Hakk'a yakın olayım dersin ibadet eyle
İbâdet eyleyen Hakk'a yakın olur olmalı (Bice, 1992: 133-134).

3. Oruç Tutmak

İslâm'ın üçüncü şartı da 'senede bir ay 'Ramazan ayında orucunu tutmak' ilâhi emri gereği her müslümanın zamanında oruç tutmasıdır; çünkü dini hayatımızın önemli durumlarından olan cennet nimetlerine sahip olabilmek için kullar ilk önce tövbe kılar, gece gündüz de oruç tutarlar. Bakınız Ahmed Yesevi bunun için de;

“Tevbe kılan aşıklar nura erer
Gece gündüz oruçlu olsa gönül parlar
Beş yaşında belimi bağlayıp ibâdet eyledim
Nâfile oruç tutup âdet eyledim

der. Halbuki günahkârlar ise İslâm dininin gereğini yerine getirmezler. Onlar, ne islâmın şartını, ne sünnetini bilir. Dolayısıyla günahları günden güne artar:

“Fasik facir havalanıp yere basmaz”
Oruç namaz kaza kılıp misvak asmaz”

Resulu'llah sünnetine değer vermez
Günden güne günahları artar dostlar”

4. Zekât Vermek

İslâm'ın dördüncü şartı da ‘... eğer üzerine farz olmuş ise zekâtını vermek’ tir.

Cennet ve Cehennem, insanın ameline, dünyada yaptıklarına, fiillerine göre nasib olur. Cennet’e gitmek için dinî vecibeleri yerine getirmek gerekir. Ahmed Yesevî, kısaca bunu Hikmet’lerinde değişik şekillerde ifade etmektedir.

Allah diyen bendenin yerini cennette gördüm;
Huri, gılman hepsini karşı hizmette gördüm.

Hayır, saha kılanlar, yetim gönlün alanlar;
Çahar-yar’lar yoldaşı, Kevser lebinde gördüm.

5. Hacc’a Gitmek

İslâm'ın beşinci şartı da ‘.... yol ve imkân bulursa Beytu'llah’a hac etmektir’.

Hac farızasını yerine getirmek hem Tanrı rızasını kazanmak, hem de Peygamber rızasını kazanmak içindir:

“Niyet kıldık Kâbe’ye razı olun dostlarım
Ya ölürüz geliriz razı olun dostlarım” (Bice, 1992: 7).

“Külli nefsin zâikatü'l-mevt” âyeti
Kur’ân içinde ondan haber verir olmalı

6. Yumuşak Konuşmak

Yumuşak konuşmak, kişinin dünyada herkes tarafından sevilmesidir. Zira bu tür insanlar, herkes hakkında iyi düşünür. Bu kişiler, daima büyüklere karşı hürmet ve saygı besleyip, küçüklere karşı da şefkat ve hoşgörölü davranmayı ezeli edep’ten sayarlar. Bunlar, kavgacı ve kırınlığa sebep olacak her türlü mizaçtan uzak kalıp, halîm-selîm olurlar, yumuşak ve tatlı dille konuşup, başkalarıyla da halleşmek, sohbet etmek, kırıcı olmamak her müslümanın en önemli vâfıdır. İslam dinî’nin bu hususdaki güzel sözlerine atalarımız da;

“tatlı dil, yılanı bile deliğinde çıkartır.” demişlerdir. Bu sebeple insana karşı duyulan saygı ve sevgi bu atasözü etrafında şekillendiği müddetçe sosyal hayat da en güzel bir şekilde devam edecektir.

Yine bu hususla ilgili olarak bir Hadis’te;

“Şüphe yok ki Allahu Tâala, mülâyim huylu, açıksözlü, güler yüzlü kimseyi sever. “buyurmuşlardır. (Bice, 1992: 468). Burada görüldüğü üzere İslâm dininde insanların birbirleriyle görüşüp konuşması, samimiyet, nezâket, hürmet, muhabbet, esastır. Herkes ile güzel diyaloglar kurmak, halka eziyet vermekten kaçınmak, her müslümanın esas vazifelerindendir. Nitekim Hz. Muhammed yine bir hadisinde;

“Müslüman odur ki, dilinden, elinden müslümanlar selâmette bulunur.” (Bice, 1992: 468) buyurmuşlardır.

Müslüman, ünsiyet sahibi olmalıdır. Münasip kimseler ile ülfet halinde olup güzel bir suret de görüşüp konuşmalıdır. Nefsini, şiddet, hiddet ve öfkeden ve gazap kuvvetinden muhafaza etmelidir. Hilm sahibi olmalıdır ki, hilm yerinde sarf edildiğinde büyük bir fazilettir. Müslüman, bir diğeriyle sürekli dostluk

halinde olmalıdır. Çünkü aralarında ebedî olan din kardeşliği vardır. Aynı zamanda zarif olmalı, zekaya mukarin, hoş sözler sarf etmelidir.

7. İlim Öğrenmek

Âyet ve hadislerle belirtildiği üzere, “İlim tahsil etmek, her müslüman kadın ve erkeğin üzerine farz kılınmıştır.” Bunun bir sebebi de kişilerin yapmakla mükellef oldukları dini vecibeleri idrak ve ifâ etmeleridir. Helâl ve haram, hakk ile bâtılı, ayırt edecek derecede bilgi sahibi olmak bir fârizedir. Bunun yanında başka insanlara doğru olanı öğretmek gayesiyle ilim tahsil etmek de farzdır..

İlim tahsil etmek, sadece ferdin kendi hayatı için değil, cemiyet hayatının devamı için de oldukça mühimdir. Öyle ki cemiyetin yaşayıp yükselmesi, ilmin gelişmesi ile doğrudan doğruya alâkalıdır. Kişilerin; gerek maddî, gerekse manevî ilimleri tahsil etmesi neticesinde, onun bu fazileti, bütün insanlığa hizmet olacağından, herkesin ilim tahsili yapması İslam dini’nin en önemli ilkelerinden biridir.

Müslümanın vazifesi, maddî ilimler ve ledün ilmine vakıf olup ferdî ve sosyal hayatını ilmin ışığında devam ettirmesidir.

8. Ehl-i Sünnet ve'l-cemeat olmak (Hz.Resûl’ün sünnetlerini yerine getirmek)

Hz. Muhammed’in farz ve vacib dışında yaptığı âmellere sünnet denir. Sünnet iki kısımdır. Birincisi sünnet-i müekkede’dir ki, bu sünnet vacibe yakındır. Ezan, ikâmet, cemâat, misvak bu kısma dahildir. İkincisi ise; sünnet-i gayr-i müekkede’dir ki, bunun yapılmaması günah değildir. Çünkü Hz. Muhammed’in de bazen terkettiği sünnetleri bulunmaktadır.

Sünnetin hükmü şudur: İşleyene sevap vardır. Çünkü Resûlu’llah, Cenâb-ı Hakk’ın halifesi olduğu için onun uyguladığı her husus, Allah’ın bir ilhamı iledir. Nitekim bu husustaki bir hadiste;

“benim sünnetimi terk eden, şefâatıma nâil olamaz.” buyurmuşlardır. Şefâatten mahrum olmak da ağır bir azaptır.

Büyük mutasavvıflardan biri de;

“Allah, insan hamurunu belli başlı unsurlarla kuvvetlerin birleşiminde var ettiği gibi, farzların hamuru ile de sünnet ve nâfilelerin hamurunu birbirleriyle mecz etmiştir. Bu cihetten kıyamet gününde, farzları tam olmayanların eksigi nâfilelerle tamamlanacaktır.” (Bursalı İsmail Hakkı, 1983: 206) tebliği oldukça açık bir ifadedir.

9. Emr-i Bi'l-ma'rûf'u Bilmek: (Şerî'ât bakımından yapılması gereken şeyleri yerine getirmek)

Ahmed Yesevî Fakr-nâme'sinde dervişlik makamlarını; şerî'ât, tarikat, mârifet ve hakikat şeklinde tanzim ederken, tarikat'e intisap ve makam almak, insan-ı kâmil mertebesine ulaşmak için şer'î hükümlere riâyet etmek ile mümkün olacağını belirtmektedir. Dinî akâide ve şerî'âta dair hükümleri namaz, oruç vb.'lerini yerine getirmeden, tarikat ehli olmayı beklemek mümkün değildir. Şer'î vazîfelerin ve farzların icap ettikleri şekilde yerine getirilmesi dinen mecburidir. Allah'a olan hamd ve şükür ifadesi de ancak bu ibâdetlerin yerine getirilmesiyle mümkündür.

Sofî'nin ehl-i tarik yolundaki çaba ve meşgalesi ancak şer'î hüküm ve sünnetlere olan bağlılığıyla tekemmül eder. Şer'î ibâdetler manevî ilimlerin kapısını açan birer anahtardır. Riyâzet ve ibâdet, tefekkür ve hamd sofinin nefsinin ıslahında mutlak yardımcısıdır. İbâdetle Hakk'a yönelen kalp, bütün kayıtlardan ve kaygılardan arınmıştır.

Âbid, ibâdet ve âmel eden, taâtta bulunandır. Farz ve nâfile ibâdetleri yerine getirmek ideal olanıdır. Sofî, şer'î ibâdet ile nefesine hakim olur, arzularını dizginler, kendini disiplin altına alır. Kur'ân-ı Kerîm'de,

“Nefsini eğiten kurtulur, kirleten hüsrana uğrar.” (Şems Suresi, ayet: 9-10) ifadesi, nefsin terbiye ve ıslahı da şer‘i ibâdetlere riâyetle mümkün olacağını tebliğ etmektedir. Bu sebeple şer‘an yapılması gerekenleri yerine getirmek sofiğin ilk kayıdır.

10. Nehy-i Ani’l-münker (Yani şeri’âtın yasakladığı şeylerden kaçınmak)

Şeri’ât bakımından yapılması gerekenleri ifâ etmek nasıl zarurî ise, yasakladığı şeylerden kaçınmak da o denli mühimdir. Şeri’âtın men ettiği davranışlardan nefsinin uzak tutmak, kurtuluşun kapılarını açar. Sofi için asıl olan şer‘i hükümleri yerine getirmektir.

Nefsin bütün hevâ ve heveslerine karşılık men edilenlerden nefsi uzaklaştırmak ancak ibâdet ve imân ile mümkündür. Bu sebeple, ne kadar nefse hoş gelirse gelsin yasaklardan kaçmak müslümanın kurtuluşudur.

Günahlardan kaçmak ise; ancak bilmekle, yani ilimle mümkündür. Şeri’âtın yasakladığı fiilleri bilip onunla âmel etmemek, son derece sakıncalıdır. Zira gerçek müslüman, imân ile şer‘i hükümlere sarılıp, yasaklardan nefsinin ve arzularını uzaklaştırabilendir. Müslüman olan kişi odur ki; kendisini yasak fiillerden uzaklaştırıp, takva sahibi olarak doğru amelleri yapmalıdır ki, o zaman kendisi de insan-ı kâmil olma derecesinde, gerçek bir er ve gerçek olgun bir müslüman olabilsin.

B. Tarikat’te Bulunan On Makam

Tarikat; şer‘i emir ve hükümleri fiilen yaşayarak, şeri’ât dairesi içinde kitap ve sünnete dayanarak meşâyihın vaz‘ ettikleri râbîta, zikir, murâkabe ve huzur gibi usûl ve âdâbı tatbik etmek, Allah ve Resûlüne gönülden ve fiilen sevgi ile tam bağlanmak ve onların emirlerine gerçek mânada uymak’tır. (İz, 1987: 14). Ayrıca bilindiği gibi tarikat, şeri’ât dairesi içinde olması sebebiyle onun bu daire’den kıl kadar ayrılması demek, tarikat’ın da dağ kadar ayrılması demektir” şeklinde genel bir ilke bulunmaktadır.

Ahmed Yesevî’nin Fakr-nâme’sinde tarikat makamları şu şekilde sıralamıştır:

1. Tevbe etmek

Tevbe; “pişmanlık, nedâmet, kalpteki kötülükte ısrar düğümünü çözüp Hakk’a dönme, Rabb’in hukukunu gözetme, kötü ve günah işlerden pişman olup Hakk’a yönelme”dir. Kişilerin; küfür’den imâna, kafirlerin kötü işlerden iyi işlere yönelmesi; iyilerin, nebî ve velî’lerin mâ-sivâ’dan kurtularak Hakk’a ulaşması’dır. Bilindiği gibi, avam gûnahtan, havas da gafletten tevbe eder. (Uludağ, 1991: 486).

Aslında tevbe, kulun, Allah’tan niyâzda bulunarak, günahlardan arınması ve kulun Allah’a dönüşünün ve yönelişinin ifadesidir. Bunun da şartları ise, pişmanlık hissi, derhal hatayı terk ve bir daha eski hale dönmemeye kararlı olmaktır.

Tevbe-i nasûh ise bir daha eski duruma gelmeden yaptıkları dua’dır. Ayrıca kişinin tarikat’a girerken yaptığı ilk iş’dir. Bu hususda Eşrefoğlu Rûmî:

Ey havasına tapan tevbeye gel tevbeye
Hakk’a tap, Hakk’tan utan, tevbeye gel tevbeye

mısralarıyla durumu oldukça güzel bir şekilde ifade etmektedir. (Arvasi, 1983: 61).

Tevbe eyleyip Hakk’a dönen âşıklara
Cennet içinde dört pınarda şerbeti var.
Tevbe kılmayıp Hakk’a yanmayan gâfillere
Dar lahidde katı azap hasreti var.

Tevbe kılan âşıklara nûru erer;

Gece gündüz oruçlu olsa, gönlü parlar;
Öldüğünde kabre girse, kabri genişler;
Kadir Rabb'im, Rahîm, Rahman rahmeti var.

Tevbesizler bu dünyadan göçülmez bilir;
Ölüp varsa, kabir azabını görmez bilir;
Kıyamet günü Arasat anı atmaz bilir;
Heyhat-heyhat, nevha, feryad günleri var.

2. Pîr'den El Almak

Tasavvufî ıstılahta el almak; şeyhine sadık ve bağlı kalacağına, ona kayıtsız şartsız teslim olacağına, her dediğine itiraz etmeden yapacağına dair müridin mürşidine söz vermesi, bu maksatla tarikat mensupları arasında düzenlenen tören ve nefsin eğitimi-terbiyesi'dir.

Nefsin terbiyesi-eğitimi, tasavvuf düşüncesini müteakip tarikat yoluyla mümkündür. İrşâdın ilk basamağı da mürşid-i kâmile ulaşmaktır. Kişi, nefsin terbiyesi için mutlaka bir zâtın terbiyesine teslim olmalıdır. Bu bakımdan “şeyhi olmayan kimsenin şeyhi şeytandır.” denilmiştir.

Bilindiği gibi tarikata girerken bi'ât şarttır. (Ankaravî, tarihsiz: 250-268). Bi'ât ise; “ahd etme, söz verme, bu maksatla el sıkmadır; ayrıca el alıp şeyhle muahede kılıp, şeyhin dostuna dost, düşmanına düşman olup, gerek rahat, gerekse sıkıntılı zamanlarda ona itâat edip emrinden dışarı çıkmamaktır.” (Aynî, 1985: 93).

Ayrıca bu vuslat işinde bir de inâbe vardır ki o da; “kişinin bir mürşid eli tutarak Hakk'a vuslat yoluna girmenin gerçekleşmesi için mürşidin şu on şarta uyacağına dair söz vermesi” dir. Onlar da :

- Yalan söylememek
- Kimsenin arkasından konuşmamak ve kimseye iftira etmemek
- Kimsenin aleyhinde davranmamak
- Namazı vaktiyle kılmak
- Kılınmamış namaz, tutulmamış oruç borcu varsa borçlarını ödemek
- Gayet az uyumak
- Ahbabdan ve ülfetden vazgeçip halvete ve erba'ine devam etmek
- Riyâzata devam etmek
- Daima nefsinin istediğinin aksini istemek
- Daima kendini meyyit-ölü gibi görmek

Sofî, böylece Pîr'e el verip ehl-i tarîk yoluna dahil olur. Ahmed Yesevî, Fakr-nâme'de bu mevzu üzerinde oldukça fazla durmuştur.

3. Havf (korku)

Fakr-nâme'de havf; Allah'ın bizzat kendinden gazabı ve âzâbıyla cehenneminden korkmak veya hadise de gelecekte elde edilmesi umulan iyi bir hasletin elde edilemeyişi veya başa gelmesinden endişe edilen kötü bir durumdan dolayı ileri gelen korku'dur.

Allah korkusuna havfu'l-lah ve haşyetu'l-lah da denir. Kimi cehennemden ve oradaki azaptan, kimi Allah'ın gazabından, kimi de Allah'ın kendisinden korkar. Allah'ın zâtından korkmak, âşıkın ma'şukunu üzmesinden ve rahatsız etmesinden korkması gibi bir korkudur. Âriflerin korkusu böyledir. Havf, Allah'ın halkı ibâdete ve iyi işlere sevk etmesi için kullandığı bir kamçıdır. (Kureyşî 59; Luma 89; Gazalî, İhyâ, IV-152.)

4. Recâ (Tanrı'nın rahmetinden ümitli olmak)

Recâ; ümit, kalbin hoşlandığı bir şeyi beklemesinden rahatlık ve ferahlık duyması'dır. Kişinin kalbindeki duygu ve düşünceler geçmişle veya gelecekle veyahut da şimdiki zamanla ilgili olur. Bu hisler hoş giden türden ise itiyat ve recâ adını alır. (Gazali, İhyâ, IV, 159).

İnsanın Allah'ın lütfuna ve nimetine nâil olabileceğini düşünmesi, recâ'ya sebep olur. Sofî, beyne'l-havf ve'r-recâ arasında yaşar. Cehennemden korkar, Cennete girmeyi didâr ve cemâli temâşa etmeyi ümit-recâ eder. (Sarrâc 91, Kureyşî 270, Avârîf 482).

5. İslâm'ın Beş Şartını Yerine Getirmek

Fakr-nâme'de ibâdet; İslâm'ın beş şartını şer'î hükümler doğrultusunda yerine getirmek ve bunun yanında nafile ibadet de bulunmak, ayrıca Kur'ân-ı Kerîm okuyup onu kendisine dünya ve ahiret için rehber edinmektir. Sofî'nin belirli vakitlerde âdâb üzere Kur'ân okuması şer'î ibâdetlerin temelinde mevcuttur. Namazda okunan sûreler, Yasin-i şerîf ve diğer âyet-i kerîmelere sık sık müracat edilecek ibâdet vasıtalarıdır. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'in âdâbına uygun ve O'nun emirleri doğrultusunda ibâdet etmek sofîliğin icaplarındanındır.

6. Pîr'in Hizmetinde Olmak

Sofî'nin Pîr'in huzurunda hizmeti oldukça mühimdir. Fakr-nâme'de beyan edildiği üzere: “Şeyh Zu'n-nûn-ı Mısırî (Allah rahmeti üzerine olsun)'den naklen:

“mürîd kırk yıl hizmet kılmayınca, şeyhlik ve fakirlik ve dervişlik mevki ona verilmez ve hırka giymesi lâayık görülmez.” (Erarslan, 1983: 64) denilmektedir ki, sabır ve sebat ile Pîr'e hizmet etmek irşâd yolunda önemli bir görevdir.

7. Pîr'in İzni ile Konuşmak

Pîr huzurunda iken izin ile konuşmak, ehl-i tarik âdâbındandır. Âdâba riâyet de tasavvuf literatüründe oldukça önemlidir. Bu itibarla sukût ve sabırla bekleyip destûr ile söz söylemek gerekir. Büyüklerin;

“Tasavvuf, kâl ile değil, hâl ile bilinir” ifadesi bu durumun gerçeklerini en açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

8. Nasihat Dinlemek

İslâm dini'nde nasihat dinlemek önemli bir görev ve bir farz-ı kifâyedir. Nasihat, esasen hayırhah'lıktır. Bir Hadis'de,

“Şüphesiz yok ki din, Allah için Allah'ın kitabı için, müslümanların imanları için ve cümlesi için hayırhahlık'tan ibarettir” buyurulmaktadır. (Bilmen, tarihsiz: 428).

Allah rızâsı için yapılan hayırhah'lık eseri olan nasihatı kabul etmemek, fenâ bir haslettir ve bu hasletten, kendini beğenmişlikten, hevâ ve hevese uymaktan ileri gelir. İrşâd, yani nasihatın ise, toplum hayatındaki önemi, bir takım emir ve nehiyer, Hakk'a ve maslahata uygun olarak yerine getirilmesidir. (Bilmen, tarihsiz: 429).

Büyüklerin doğru sözlerini dinleyip feyz almak, nasihatlerinden istifade etmek aynı zamanda sünnettir. Bunun en güzel örneği de Hz. Muhammed'in kürsülerde, minberlerde, irâd edilen hitabeleri, vaazları'dır.

9. Tecrid Olmak

Fakr-nâme'de tecrid, mâlik olmamaktır. (Uludağ, 1991: 474). İbn-i Arâbî'ye göre ise, “kalpten ve sırdan mâsivâyâ kaldırmaktır.” sözleri ile ifade edilmektedir. (Kelâbâî Tasarruf. III).

Sâlikin; zâhirini mal ve mülkten, bâtınını da onlardan karşılık bekleme anlayışından uzak olarak yaptığı her işi, sırf Hakk rızâsı için yapması, makam ve hâl sahibi olan düşüncesini hatır ve hayalinden dahi geçirmemesidir.

10. Tefrid Olmak

Fakr-nâme’de tefrid, memlûk olmaktır. (Uludağ, 1991: 474) Hakk’ı şanına yakışmayan vasıflardan O’nu tenzih etmek ve O’nu tek ve eşsiz Tanrı olarak görmektir.”

Emsal ve akrandan ayrılıp, yalnız tek kalmak, kimsenin sahip olamadığı hâllere ve makamlara sahip olmak hâlini görme hâlinde de uzaklaşarak her şeyi sırf Hakk için yapmaktır.

C. Mârifet’te Bulunan On Makam

Mârifet ; bilgi, tecrübe ve âmeli bilgi, tanımak, aşinalıktır. Ayrıca marifet, sofilerin ruhanî hâlleri yaşayarak manevî ve ilâhî hakikatleri tadarak (iç tecrübe ile vasıtasız olarak) elde ettikleri bilgi irfan’dır. Bu yoldan Hakk’a dair elde edilen bilgiye mârifetullah denir. Sofiler, mârifetin kendisinden çok, onun sebep, sonuç ve belirtileri hakkında açıklamalar yapmışlardır. Bazı mutasavvıflara göre ise mârifet’in tarifleri şöyledir.

Hz. Ebû Bekir’e göre mârifet; “sâlikin, onun hakkında mârifet sahibi olmaktan aciz olduğunu idrâk etmesi”dir.

Bâyezid-i Bistâmî’ye göre mârifet; “aç karın ve çıplak bedenle bulduğunu çile çekerek söylemesi”dir .

Zü’n-nûn’a göre marifet; “Allah’ı, onun kendisini bana tanıttması yoluyla tanıdım, yani o mârifet verdiği için mârifet sahibi oldum”dur.

Kuşeyrî’ye göre mârifet; sâlikin ilk önce Hakk’ı, onun sıfat, isim ve fiillerini tanınması, sonra ibâdet ederek ve çile çekerek nefsinin arındırması, O’na yaklaşmasıdır. O zaman Hakk’ın kendisini ona tarif etmesi ve Hakk’ın kendi hakkında sâlike verdiği bilgi de mârifet’dir.

Yâni sâlik; kendine ve çevresine yabancılaştığı ölçüde Hakk ile tanışır. Sofilere göre ulu ve yüce Allah hakkında tam anlamıyla mârifet sahibi olmak imkansızdır. Bir insan onu tanımak için olanca gücünü harcadıktan sonra onu tanımalarının imkansız olduğunu anladı mı hakîki ve en mükemmel mârifete ulaşmış olur.

Mârifetin sonu hayret ve dehşettir. Onu en iyi tanıyan, onda en çok hayrete düşendir. (Uludağ, 1991: 474).

Ahmed Yesevî’nin, Fakr-nâme’sinde mârifet’te bulunan On makamı sırasıyla şöyledir:

1. Fenâ olmak

Fenâ; yokluk, hiçlik, kulun fiilini görmemesi hâlidir. Bu mertebede bulunanlara: “La- fâile illâllah” derler. Fenâ mertebeleri zikir, tefekkür ve riyazat ile olur. Üç türlü fenâ vardır. Bunlar da:

a. Fenâ fî’l-kusûd:

Kulun kendi şahsi irade ve arzusuna göre değil, Allah’ın irade ve isteğine göre hareket etmesi, kendi iradesini Allah’ın iradesinde fânî kılması, yok etmesidir. Bu durumda ki sâlik; “Lâ-maksûde illâ’llah” “Lâ- matlube illa’llah” “Lâ- ma’bûde illa’llah” “ilâhî ente maksûdi ve rizake matlûbî” der. Fuzûlî bu hâli :

Oldur bana murad ki oldur sana murad
Haşâ ki senden özge ola muddeâ bana.

sözleriyle ifade eder.

b. Fenâ fî’ş-şuhûd:

Allah’tan başka bir şey görmeme, aşk ve vechin tesiriyle her şeyi Allah’ın tecellisi olarak görmektir. “lâ-meşhûde illa’llah” bu hâldeki sâliklerin sözüdür.

c. Fenâ fi'l vücûd:

Varlıkta fânî olmak, her şeyi hem Allah olarak görmek ve hem Allah olarak bilmek, bu hâle zevkle ulaşmaktır. Bu mertebede bulunanlar: “lâ-mevcûde illâ'llah” derler. (Uludağ, 1991: 175).

2. Dervişliği Kabul Etmek:

Derviş, Farsça “yok, yoksul kişi” manasına gelir. Tasavvufî ıstılahta ise; “Bir tarikata intisâp eden kişi” mânâsında kullanılır. Bir diğer ifâde ile mürid, “irâde eden, yani talep eden” demektir. Mürid’in gerçek mânâdaki murâdı ve matlubu “Allah”’tır. Ayrıca Fakr’ın Farsça karşılığı da dervîştir. Bu dervîş Türkçe de ise; “bir tarikata doğrudan doğruya mensup ve hizmet edici olan kimseye” denir. Bir kişinin dervîşliğe kabulü, Pîr’e el uzatması ile mümkündür.

Daha önce de ele alındığı gibi, yaradılışın sırrına vakıf olmak isteyen ehl-i mürşid’e intisap eder. İntisapdan sonra sülûk başlar. Hz. Muhammed’in:

“Ölmeden evvel ölünüz ve hesaba çekilmeden önce siz kendinizi hesaba çekiniz.” sözleri gereğince Hakk’a vasıl olma gayesi taşımak, ondan başka her şeyden yüz çevirmek, yalnız ona yönelmek, kalbi ve zikri ona hasretmek lâzımdır. Bunun temini de dervîşlik libasını giymekle mümkündür. Ancak bu o kadar da kolay değildir. Sebebi, Divan-ı Hikmet (Bkz: Bice, 1992: 88a)te en veciz bir şekilde anlatılmaktadır.

Hz. Ali’den naklen dervîşlik; Ahmed Yesevî’nin Fâkr-nâme’sinde tasavvufî düşünce sistemi ve ameli hâli olan tarikat hayatının ana hatlarını izâh ederken bu yola revân olan dervîş’in, sofî’nin katetmesi gereken yollarını beyan etmiştir. Sofîliğin icâp ve âdâbı ön planda olduğu için muhatabı da sofî, yani dervîş’tir.

Ahmed Yesevî, “dervîşlik iddiâsında bulunan bir kimse, önce Hakk emrine itaat edip, şeriat emri ile yola girmeli ve bâtil işlerden ve bid’atlardan vazgeçmelidir.”der.

Dervîş, şeri hükümlere itaat edip tarik yoluna girdikten sonra pek çok nefsî engelle yüz yüze gelebilir. Bu engeller, ancak itaat ve ibâdetle aşılar.

Ahmed Yesevî, dervîş’in tatbik etmesi gereken hallerini Fakr-nâme’de muhtelif kereler izâh etmiştir.

Fakr-nâme’de özellikle sistematik olarak adları verilen Dervîşler, hikmet’lerde de şu şekilde geçmektedir:

Yol üstünde oturup yolu soran dervîşler;
Âhiretten haber duyup yola giren dervîşler

Asâları elinde, himmet kuşağı belinde,
Rabb’im yadı dilinde, Allah diyen dervîşler,

Hırkaları solgun cüppe, gönlünde yüz bin gerçek
Biliniz, iki cihanı göze ilîştirmez dervîşler.

Dervîş Hakk’ın nazar eylediği, zikirdir gül bahçesi
Hakk’ın yadı sırları, tam edepli dervîşler.

Günahım çok yol vermez, dostlar dermanını bulmaz,
Gözde yaşını kurutmaz yaşı akan dervîşler.

Sırrı ile söylerler, Dil’e Hikmet dizerler
Aşk ile cân gezerler rengi sarı devîşler.

İt nefsinı öldürür, kızıl yüzünü soldurur,

Hoca Ahmed kuldur, satıp yesin devîşler.
Hoş gaibten yetiştî bir cemaat dervîşler
Batınında Hu derler sırr-ı pinhân dervîşler
Durmadan revan yürürler tursa tekbir söylerler
Bulsa sohbet kurarlar hoş sohbetli dervîşler
Heybeleri dolu barış tesbihleri “La ilâhe illâ’llah”
Hizmet eder her sabah bela çekicidir dervîşler.
Heybeleri solgun cüppe gönlünde yüzbin derd
İşte bu dayanıksız dünya göze iştirirmez dervîşler
Heybeleri omuzunda asaları elinde
Rabbim yâdı gönlünde Allah diye dervîşler
Kul Hoca Ahmed miskîn ol miskînlerden mana sor
Dervîşliği bil huzur Hû kuşudur dervîşler (Bice, 1992: 125-127).

3. Her işe Tahammül Etmek:

Tahammül lûgat manasıyla itibariyle; yükleme, bir yükü üstüne alma, dayanmadır. Dünya hayatında karşılaşılan her türlü güçlüğü Allah’a yaklaştıran, vasıta bilip tahammül göstermek kâmil insanın vasfıdır. Bilinmelidir ki;

Allah kullarının omuzlarına kaldıramayacakları yükü yüklemez. Nefsine zor gelen ve katlanılması güç gelen her hadiseye sabır ve tahammül göstermek kemâlin derecesidir. Allah tarafından gelen şiddetli hallere ve zorlu felâketlere de sabır göstermek, elem ve ıstırap zahmetinden şikâyet etmemek, yalnız Allah’dan yardım dilemek tahammülün ifadesidir.

4. Helâl ve Güzel İstekte Bulunmak:

Müslüman, kalbini suizân ve hased’den arındırmış olmalıdır ki Allah yolunda olabilsin. Duâ, müminin en güçlü silâhıdır. Bu cihetle Allah ü Tealâdan kendi ve diğer müminler için temiz niyetle istekte bulunmak gayet meşrudur. İslâm dini’nce sınırları tesbit edilen helâl olan ve Hakk yolunda amel etmeyi temin eden güzel temenni ve hasletleri niyâz edip, dua yoluyla Allah’tan dilemek müminin en tabi hakkıdır. Allah ü Tâala, kerem sahibidir ve ikramı mutlaktır. Bu sebeple helâl ve güzel istek de bulunmak aynı zamanda bir meziyettir. Gönlü, fitne ve kin’den arındırıp kendi nefsi için istediklerini başkaları için de aynı derecede olumlu olarak istemesi müslümanın en önemli vasfıdır.

Helâl ve güzel istekte bulunmak insan nefsinin, şirk ve bâtil yollardan uzaklaştırır, doğru yola yönlendirir.

5. Mârifet Kılmak:

Tasavvufî ıstılahta marifet kılmak; ilahi isim ve sıfatları bilip, Allah’a karşı sadık olarak bütün kötü ahlâkı ve kötü neticelerini yok edip, hepsinden nefsinin temizledikten sonra, ihlâs kapısından hiç ayrılmamak ve devamlı kalple ittikafta bulunmak ve bütün hallerde Allah’a sadakat ve doğruluğu vazife edinmektir. Marifet etmekle nefsin bütün kötü hatıraları, vesvese ve vehimleri kesilmiş olur.

Âlimlerin dilinde “mârifet, ilimden ibaret’tir. Her ilim, mârifet ve her marifet de bir ilim’dır”. Marifetin alametlerinden birisi de mârifet sahibinde ilâhî bir heybetin meydana gelmesidir ki, kimin marifeti artarsa, o derece mârifet artar. Marifet aynı zamanda dış dünya muhabbetine davet eden his ve düşünceleri duymayan kimsenin sıfatıdır. (Arvasi, 1983: 84).

6. Şerî’âtı ve Tarikatı Ayakta Tutmak:

Şerî'ât ilmi, fıkıh ilmidir. Şerî'ât'ten sonraki kapı da tarikat kapısıdır. Sofnin tarikate intisabı ve tarikat yolunda mesafe alması da ancak şer'i akâide olan bağlılık ve ibâdet konusundaki hassasiyetiyle mümkündür.

Mârifet makamına vakıf olan bir sofinin idrâk ve fiilleri de mutlak suretde şerî'ât ve tarikat vazifelerini bir arada birleştirip hayata geçirmek şeklinde tezahür edecektir. Her türlü olumsuzluk ve kötü niyete karşı sıdk ile şerî'ât ve tarikat düşüncesini muhafaza ve müdafa etmek sofinin manevî sorumluluğudur. Çünkü şerî'ât ve tarikat makamlarından sonra marifetullah ve hakikat sırlarına ulaşmak mümkündür. Şer'i hükümleri yerine getirmeyen zâtın, tarikate intisabı nasıl mümkün değilse, bu iki yolda halis niyetle âmel etmeyen sofinin diğer makamlarda yol katetmesi de öylesine imkansızdır.

7. Dünyayı Terk Etmek:

Terk, bırakmaktır. Mutasavvıflar mârifet makamına gelebilmek için tevhid yoluyla nefislerini tezkiye ederler. Bunu gerçekleştirirken mutasavvıf dört makam yaşar. Bunlar da:

a. Terk-i dünya:

Zâhid, bütün malı mülkü, dünyâ nimetlerini ahiret için terk eder. “El kâr'da, dil yar'da olma hâli”dir. Yoksa bazılarının anladığı gibi her şeyden el etek çekmek değildir. Dünya terkini Niyâz-i Mısırî bir beyitinde şöyle anlatır.

Göz, kulak, dil kapılarını bağla muhkem bir zaman
Ola kim Hakk'tan yana gönülden ana feth-i bâb.3

b. Terk-i ukbâ:

Mutasavvıf, hûrî ve gılman (cennetteki hûrîler), kevser kısacası öldükten sonra vaad edilen bütün isteklerden vazgeçer. Mutasavvıfa göre Cennet, ilâhî cemâli görmektir.

c. Terk-i hesti:

Hem dünya, hem de ukbâ terkini gerçekleştirmektir. Niyâz-i Mısırî;

Geçmek ister gönlüm mülk-i fenâ'dan
Geçelim âşıklar Mevlâ derdinden.

beyitiyle bu makamdaki hâli anlatır.

ç. Terk-i terk:

Bu makamda mutasavvuf; dünya, ukbâ ve hesti'yi gerçekleştirdiği gibi vücudunu dahi terk etmiştir.

Terket Niyâzi seni bulanda ol sultanı4
Her kim canından geçer ol vâsıl-ı yardur.

8. Âhireti Seçmek:

Sofnin âhireti seçmesi, bütün dünya işlerinden alâkayı kesip takvâ yoluna girmesiyle mümkündür. Bu geçiş tam manasıyla Hakk'a yönelişi temsil eder.

Âhiret, dünyadan sonraki nihayetsiz âlemdir. Bu âlem kıyamet gününden sonra başlayacak ve bitip tükenmez halde devam edecektir.

Âhiretin ortaya çıkışı, Kur'an-ı Kerim'deki âyetler ve Hz. Muhammed'in hadisleriyle sabittir. Diğer bütün peygamberler de bu hakîkati ümmetlerine bildirmişlerdir. Ahirete iman, Amentü'nün altıncı şartıdır. Sofilerin ahireti seçmesi günlük dünyevî mesuliyetlerden nefsi alıkoyup bütün amellerini âhiret günü için hazırlamalarıdır. Âhireti seçmek tamamen ibâdetle meşgul olup halkla olan ilgiyi kesmek şeklinde algılanmamalıdır. Büyük sofiler; “Halkla birlikteyken Hakk'la olmayı” salık vermişlerdir.

Elbetteki âhiret olayı olunca ilk akla gelen de Cennet ve Cehennem'dir. Azziüddin Nesefî, tüm iyi şeylerin Cennet, tüm kötü şeylerin Cehennem olduğunu söyler. Tasavvufi anlamda Cennet muvafakat, cehennem muhalefettir. İnsanoğlu dünyada yaşadığı müddetçe iki zıtlık arasındadır. İki zıt kutup arasında bir seyr ü sefer halindedir. İyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış, tek-çok gibi zıtlıklar, sürekli

birbirleri ile çatışırken insan zihni de bu çatışmadan nasibini alır. Ancak, iyiyi seçmek ahirete hazırlıktır.

Ahmed Yesevî hikmetlerinin çoğunda insanlara iyi ve güzeli seçmeye yönelik mesaj verirken kimi zaman müşahhas örnekler verir, kimi zaman ayet ve hadislerle müracaat eder, kimi zaman da sıradan bir insanın idraki dışında bir Hakk aşıkının idraki ile tasavvufî düşünce dünyasına uzanır. Ancak, genellikle örnekleme yoluyla halkı aydınlatma gayretinden vazgeçmez. Cennetin güzelliklerini, Cehennemin çirkinliklerini anlatırken, bütün endişesi ve bütün düşüncesi insanların islami yaşamalarını istemesidir. Müstakil olarak yazdığı Cennet-Cehennem Münazara'sı adlı hikmet'inde o, cennetin iyiliklerini, cehennemin kötülüklerini sürekli bir şekilde işlemektedir. Bunu işlemesinin sebebi de, insanlara yeni benimsenen bir dinin bazı esaslarını daha kolay öğretmektir:

“Cennet Cehennem savaşır savaşmakta beyan var
Cehennem der; “Ben üstün bende Firavun Haman var”

Cennet der ki: “Ben üstün mü'min kullar bende var
Mü'minler önünde türlü nimet elvan var”

mısralarında yer aldığı bu münazarada, iyi-kötü, güzel-çirkin, ahlâk-ahlâksızlık, münafık-zakir, bî-namaz-namazlı gibi dinî unsurlar ve gayri dinî unsurlar çarpışır adeta. Herkes yerini almıştır. Cehennem'de kötüler, Cennet'te iyiler... Sonunda:

“Cehennem o an dik durdu Cennet'e özür kıldı
Kul Hâce Ahmed ne bildi, bildirici Yezdan var”

9. Varlık Makamını Bilmek:

Vücut, lügatta, beş hasseten veyahut şehvet ve gazap kuvvetiyle veyahut da akıl vasıtasıyla “bulmak” demektir. (Uludağ, 1991: 38). Tasavvufta en mükemmel anlamdaki vecd hâlidir. Sâlik, beşeriyetten tam olarak fâni olunca Hakk'ı bulur. (Arvasi, 1983: 41).

Allah'a nispet edilen vucûd, mücerret ilim manasındadır. Vucûd makamından evvel vecd hâli vardır. Vecd kaynaklarda zikrin kalbe dalmasıyla, ruhun aşk, şiddet ve hücumuna tahammülden aciz kalması şeklinde açıklanmıştır. Vucûd, vecden sonra hâsıl olur ve sâlik, Hakk'ın vücudunda top yekûn beşeri sıfatlardan sıyrıldıktan sonra ona ulaşır. Zirâ hakikat Sultanı çıkınca beşeriyet kalması düşünülemez. Vücut makamı; sâliğin Hakk'ın vücudunda bitip tükenişini belirtir.

10. Hakikat Sırlarını Bilmek:

Lügat manâsı itibariyle hakikat, “gerçek, var olduğu kesin ve açık olarak bilinen husus” manâlarına gelir. Tasavvufî ıstılahta ise, “Hakk'ın sâlikten vasıflarını alarak kendi vasıflarını koymasıştır”. Bir diğer cephesiyle hakikat, tasavvuf manasına gelir. (Uludağ, 2002: 153).

Hakikat sırlarını bilmek de, tasavvufun bütün sırlarına vakıf olup bütün makamlarına ulaşma ve bizzat yaşama manalarına gelmektedir. Her makamın kendine ait bir hususiyeti ve mahremiyeti vardır. Bu mahremiyete vakıf olmak da ancak halde hakikat ile mümkündür.

İlâhî sırlara sırdaş olmak sâlik'in ulaştığı mühim mertebelere işarettir. Sofinin bünyesindeki vasıflardan arınıp Hakk vasıflarıyla yeniden donanması bunun delilidir. İlm-i ledün, lâfzıyla ifadelendirilen bu bilgi, ilâhî vecdin sâliğin bünyesinde tebarüz etmiş halinden ibarettir. Bu sebeple hakikat sırlarını bilip âmel etmek insân-ı kâmil vasfıdır ve mârifet makamının en ileri derecesidir.

D. Hakikat'te Bulunan On Makam

Hakikat'ı lügat manası itibariyle; “gerçek, var olduğu kesin ve açık olarak bilinen husus, bir olayı o gerçek yapan husus ve mahiyeti” (Uludağ, 1991: 201) şeklinde tarif edebiliriz. Tasavvufî manada ise;

“Hakk’ın sâlikten vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koyması (ittisaf bi-evsâfi’llah)’dır. Zirâ kul ile kulda ve kuldân faaliyetinde bulunan odur (İbn-i Arâbî). Ondan başka hakîki fâil yoktur” (Tehânevî I. 305). Ayrıca “Hakikat, fâil-i hakiki olan Hakk’ın zuhur sıfatı ile kulun sıfatlarının, eserlerinin zevâli yerine de kullanılır. Hakikat, tâatın meyvesini toplama, Hakk’ı müşâhede etmektir. (Baltacı, 1991).

Hakikat, aynı zamanda tasavvuf anlamına da gelir. Hakikat, tasavvuf ilmidir. Hz. Adem’den itibaren değişmeyen hükümlere Hakikat denir. (Uludağ, 1991: 202).

Hakikat, dört kapı kırk makamın sonuncusudur. Fenafillah makamına yol alan insan-ı kâmil’in nefis mücadelesindeki en son makamıdır.

Fakr-nâme’de bulunan Hakikat’e âit On Makam sırasıyla şöyledir: (1. Alçak gönüllü olmak (Herkesin yolunun toprağı olmak), 2. İyiye kötüyü tanımaktır, 3. Bir parça lokmaya el uzatmamak, 4. Kendisini, lokmasını Hakk yolunda sebil etmektir, 5. Kimseyi incitmemektir, 6. Fakirliliğı inkâr etmemektir, 7. Seyr ü sülûk kılmaktır, 8. Herkesten sırrını saklamaktır, 9. Şerî’ât, Tarikat, Hakikat, Mârifet makamını bilmek ve buna göre âmel etmek, 10. Çalap Tanrı’ya vuslat).

1. Alçak Gönüllü Olmak:

Alçak gönüllü olmak; tasavvufî mânâda, insanın nefisini Hakk’ın huzurunda kulluk mevkiye koyması, halka karşı şefkatli olması, kibirli ve gururlu olmamasıdır. (Uludağ, 1991: 485).

Alçak gönüllülük bir diğer ifadesiyle; tevâzu, aynı zamanda insanın nefisini hakîr ve küçük görmesidir. Bu da güzel ahlâkın neticesidir. Bu iş, Allah yanında da kullar yanında da makbul ve övülmüş hasletlerdendir. Alçak gönüllü olmak, Hakk’a teslim olarak hükmüne itirazdan kaçınmaktır. (Arvasi, 1983: 70).

Fakr-nâme’de alçak gönüllülük, Hakk Tâala’ya ulaştıran meziyet olarak görülür ve;

“Sofî alçak gönüllü olsa, Hakk Taala’yı bulur.” (Erarslan, 1983: 70). Ahiret ehlini gayesine ulaştıran alçak gönüllü oluşudur. “Dünya ehli, yüceliğı diler ve öbür dünya ehli alçak gönüllü oluşu ve hakirliliğı diler. Ve eğer sofîye belâ gelse ah-vah demez ve sabreder. Ve eğer sofînin nefsi nimet arzu etse, nefsinin arzusunu vermez. Ve eğer sofî aç olsa, çıplak olsa, hoşnut olur ve sabırdan başka bir yolu seçmez. Bu ise iyi bir alçak gönüllülük demektir.” (Erarslan, 1983: 80) cümleleriyle ifadesini bulur.

Sofî, içinde kibir ve nefsanî arzu barındırmamalıdır. Allah’a yaptığı ibadet ve halka yaptığı iyilik, Allah rızâsı için olmalıdır. Nefisini ve en’aniyetini yükseltmek için yapılan fiiller ise, Hakk katında muteber değildir. Ve yine Fakr-nâme’de;

“sofî ibâdetini halka gösteriş için yaparsa, elli yıllık ibadetini bir zerre yiyeceğı satmış olur, bu türlü hareket Tanrı (aziz ve celil olsun) katında makbul sayılmaz. (Erarslan, 1983: 80) şeklinde ifade edilmektedir.

Hakikat kapısı’nın bu ilk makamı; veliler, nebîler ve onları takip eden salih kulların bünyelerine nüfuz eden güzel hasletlerdir . Ve yine Fakr-nâme’de ifade edildiğı gibi sofî, alçak gönüllü olsa Hakk Tâala’yı bulur, bunun için de çeşitli makamlara ulaşır. Baktığı her şeyde Hakk’ı görür ve müşâhade eder”. Demek ki alçak gönüllülük, öylesine bir anahtardır ki, ilme’l-yakîn ve ayne’l-yakîn makamlarının kapısını aralar, çünkü ;

“Eğer sofî ateş baksa, Hakk’ı görür ve eğer suya baksa Hakk’ı görür ve eğer otursa Hakk’ı müşâhade gözü ile görür ve yine sofî ilme’l-yakîn ve ayne’l-yakîn makamını bulur.” ifadesi her hususu gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tevâzu kâmetin kavs etmeyen âl-ı makam olmaz

Mâh’i seyret hilâl olmazdan evvel bedr-i tam olmaz.

meâlindeki hadis-i kudsi alçak gönüllülük, yani tevâzuun, tasavvufun kavram ve kabûller dünyasındaki yerini oldukça güzel teşbihlemiştir.

2. İyiye Kötüyü Tanımak:

İyi ve kötüyü birbirinden ayırt edecek olmanın ilk şartı, iyi ve kötüyü temyiz kuvvetine hâiz bir akla sahip olmaktır. Bu ehliyeteye sahip olan kişiler; Hz. Muhammed'in ortaya koyduğu ibâdet ve âdetlerin, hem Hakk, hem de halk nezdinde muteber, makbûl bulunduklarını, bütün yaratıklar yanında da sevilip, sayılan ve aranan kişiler olduklarını ortaya koyarak bu gerçekleri kalp ile tastik ve dil ile ikrar etmeleridir.

Dünya üzerindeki her şey zıddıyla vardır. Akıl; ayıkla sarhoşun, hırsız ile emin'in, kibirli ile alçak gönüllünün, cimri ile cömerdin, zâlim ile âdilın, ehl-i hak ile ehl-i bâtılın, kâfir ile mü'minin bir olmayacağını mutlak surette idrak ve tasdik edecektir. Çünkü bu hasletlerde akıl sahipleri için deliller ve ibretler mevcuttur.

Kulun, iyi ve kötüyü tanıyıp doğru tercihler yapabilmesi için doğru kararlar alması gerekir. Âlim ve âriflerle düşüp kalkmak ruhen fayda sağlar. "Akıllıyla sohbet, din, dünya ve âhirette" ziyâdeliğe sebeptir. "Ahmakla, sohbetse, din ve dünyada noksanlık, ölüm anında nedâmet, âhirette hüsrandır.

İyi olanı seçmek, bize dünya ve âhiret saadetini kazandırır. Allah u Tâala,

"Ben insanların zâhirine, güzelliğine, haslet ve nesebine bakmam. Ancak kalplerine bakar güzel hasletlerinden memnun ve râzı olurum" buyurur.

Bu itibarla dinimizin ma'ruf, yani iyi saydığı bütün âmelleri gerçekleştiremesek bile, onları bi'l-ma'ruf yapmaya devam etmeliyiz. Çünkü iyi ve kötüyü birbirinden ayırt edebilmek her müslüman için şeri ve dini ölçütlerle mümkündür. Büyüklerimiz,

"Güzelin de güzeli, güzel huydur" derler; bu itibarla iyi huy ve amelde bulunan kimseler yataklarında uyurken dahi nâfile ibâdetlerin sevaplarına kavuşurlar.

İyi ve kötüyü birbirinden ayırt edebilecek kullardan olmak temennimiz olmalıdır.

3. Kimsenin Lokmasına El Uzatmamak:

Rızkıdan öte herhangi bir şeye el uzatmak dinen haramdır. Yesevî, şeyhlerle ilgili bölümde bu konuya gayet net bir ifade tarzıyla açıklık getirmiştir.

"Eğer aldığı yardımdan ekmek yapıp yese, Hakk Tâala onu Cehennemde türlü azaba uğratar. Ve eğer öyle bir şeyhe bir kişi itikat etse (inansa) kâfir olur. Öyle şeyler mel'undur. Onların fitnesi Deccâl'dan beterdir. Şeri'âten Tarikatten, Hakîkatten, Marifetten uzaklaşmışlardır." (Erarslan, 1983: 73)

"Bir parça lokmaya el uzatmamak" tasavvufun kabuller dünyasında geniş bir perspektifte düşünüldüğünde cümlemin görünen anlamından fazla mecazî bir lâfız olarak kullanıldığı intibahı pekiştirir. Hakikat kapısındaki bu ikinci makam şüphesiz ki haram ve helâl olan davranışlardan, kul hakkına, kul hakkından helâl rızıkla geçinmeye, kanaat, sabır ve tevazuya kadar uzanan geniş bir yelpazenin halîta haline getirilip mecazlandığı bir ifade şeklidir. Ahmed Yesevî, Fakr-name'de:

"Sofî zarûrî miktarın dışında, helâl bile olsa fazla yemekten kaçınmalıdır, tâ ki şüpheye düşmesin" (Erarslan, 1983: 79) ögüsünde bulunur. Bu da konuya bir başka bakış açısı getirir. Bu, hem helâl ve haram dairesinde, hem de nefsin yemekle kuvvetlenmesi itibarıyla dikkat etmeyi gerektirir. Nefsin doyurulması için başkasına ait olan rızka göz koymak, ya da halktan azık talep etmek sofînin tavassut etmeyeceği ve etmemesi gereken bir davranıştır. Bu bakış yine Fakr-nâme'de,

"Sofî yemek ve içmekliğin halktan dilemesin" (Erarslan, 1983: 79) cümlesiyle ifade edilmiştir.

Açlık konusu dahi olduğunda başkasına ait bir lokmaya el uzatmak asla kabul edilemez. Bu durum:

Fakr'dan temiz bir şey yoktur. Fakr gurbettir, aç olmaktır. Eğer insan aç olursa, temizliği ve zikri gitmez.” (Erarslan, 1983: 81) cümlesiyle sembolleşir. Dünyevî manada tok olmak, yani yiyip içmekle meşgul olup mâsivâdan uzaklaşmak felakettir. Ve yine Fakr-name’de,

“Eğer tok olursa, felaketler ortaya çıkar.” (Erarslan, 1983: 81) denir.

Hz. Muhammed, “Ümmetim adına en çok korktuğum şey, nefislerinin hevâlarına uymalarıdır.” meâlindeki sözleriyle nefsin hevâsına uymanın bize getireceği zararı ifade etmiştir. Çünkü nefse uymak insanı Hakk’ı anmaktan alıkor ve O’ndan uzaklaştırır.

“Nefsinin karanlığında yıldızlar doğan kimsenin ufkundan, ilâhî dostluk güneşi guruba çekilir” denilmiştir. Bu itibarla Hakk’a giden yolu, nefsi karanlıklarımızı aydınlatan günah ve bol yüklü yıldızların kılavuzluğunda değil, temiz hasletlerin temin edeceği kutlu şafakların aydınlığında katedeceğimizi bilmeliyiz.

4. Varlığını ve Malını Allah Yolunda Harcamak:

Sofî, kendisini tüm varlığıyla Hakk’a teslim etmiş olandır. Öyleki sofî Fakr-nâme’de; Hüda-yı Tâala’nın şevkinde su gibi olup eriyip akmalıdır, gönlünü Hakk’ın rızasına vermelidir. Çocuklarına ve malına gönül vermemelidir.” (s. 80) denilmektedir. Bu itibarla müslüman, elindeki her imkânla yoksul ve muhtaçlara yardımda bulunmalıdır. Bu cümleden olarak İslâm’ın temel şartlarından biri olan zekat kurumu’da sosyal hayattaki bu zaafi tanzim etme görevini taşımaktadır.

5. Kimseyi İncitmemek:

Hilm sıfatı; insanların şiddete tahammül, bünyesindeki gazap ve heyecandan korunmasıdır ki, bu da başkalarını incitmemek, insanlık için en büyük bir özelliktir. Allah ü Taâlâ, mülâyim huylu kişiyi sever. Herkesle iyi geçinmek, iyilikle muamele etmek müslümanın hasletlerindedir. Hz. Muhammed,

“Müslüman o dur ki, dilinden, elinden müslümanlar selamet bulur.” buyurmuşlardır. İhtiyarlara hürmet, çocuklara, düşkünlere merhamet ve şefkat, temiz ruhların ziynetidir. Müslüman, zulmeden, inciten değil, koruyup mühafaza edendir.

“Yerde olanlara merhamet ediniz ki, size de gökte olanlar merhamet etsinler” hadisi bu bahiste de en mükemmel bir örneği ortaya koymaktadır.

6. Fakirliği Düstûr Edinmek :

Fakirler, zenginliğin “mutlak, mâlik” olan Allah’a ait olduğunu zevken ve vicdanen bilenlerdir. Marifet yolunda fakir olarak tanınan zât, kendi varlığını mâsivâ’dan yani dış dünya varlığından bildiği için ona fakir denmesi kendi nefsinden kinayedir. Bu zâtlara halk arasında bilindiği gibi fakir denmez. Bu makam; nebîler, ârifler ve aşıkların makamıdır. Fakirlik mertebesi yedi kat gökten ve yedi kat yerden daha yücedir.

Enbiya ve âriflerin makamı olan fakr makamı’na ulaşip yol almak sofî için gayedir. Fakirliğin, sofîlik makamında bir ileri vasfı vardır ki o da haller, âmeller ve makamları kendisinden ayrı görmesi, onları sahiplenmesidir.

Tasavvuf ehlinde bazı mürşitlerin fakir görünmeyi istemelerinden murat, kendilerini kesretten-çokluktan uzak tutmaları içindir.

Fakr’ı bilip kıymet vermek ve inkâr yoluna gitmemek bu yolla mesafe almayı temin eder. Bu hususla ilgili gerekli bilgileri, Fakr-nâme’de bulunan fakirlik makamı’ndaki, On makam, On nûr, On yol, On orun’unda daha geniş bir şekilde ele alarak vermeye çalıştık.

7. Seyr-i Sülûk Sahibi Olmak:

Seyr-i sülûk, Hakk'a ulaşmak için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan manevî ve ruhî yolculuktur. Sâlik denilen yolcu, nefsindeki kötü huylardan arındığı ve iyi huylar edindiği ölçüde bu yolculukta mesafe alır. Seyr ü sülûk'un gayesi, sâlikin kişisel arzu ve isteklerini yok edip, tam anlamıyla kendisini ilâhî iradenin hakimiyeti altına sokması, bu suretle diğer insanlara rehberlik yapmasına imkan veren kâmil insan mertebesine yükselmesidir. Bir müridin seyr ü sülûk'unu tamamlaması, bu ehliyeti kazanması anlamına gelir. (Uludağ, 1991: 428). Seyr ü sülûk'n dört mertebesi vardır. Onlar da:

a. Seyr-i ilâ'llah :

Nefis menziline kalkıp hakiki vucûd yönüne ufk-ı mübin'e sefer etmektir. Bu birinci seyr, kalb makamının ve isimlerinin tecellilerindendir. (Aynî, 1985: 104).

b. Seyr-i fî'llah:

Allah'ın sıfatı ile sıfatlanması, Allah'ın isimleri ile isimlenmesi, o isimlerin ihtiva ettiği manada yaşaması ve Allah'ın ahlakıyla ahlaklanması ve en yüce ufka erişmek için bütün beşeri sıfatları fânî kılmasıdır. Bu seferin nihayetinde âlemin yüzünde bulunan manevi perde kalkıp, sâlike ledün ilmi'nin açılmış olmasıdır. Tarikatın mensupları buna “bekâ bi'llah - Allah'la var olmak” derler. (Aynî, 1985: 104).

c. Seyr-i ani'llah:

Bu seyr, vahded'ten, kesret (birlikten çokluk) tarafına olan seyirdir. Bundan maksat Hakk'dan halka dönüp talipleri terbiye ve irşâd etmektir. Bundan dolayı bu mertebeye “bekâ ba'de'l- fenâ” yok olduktan sonra var olma, ölümsüzlüğe erme ve “sahu ba'de'l-mahv” mahv olduktan sonra kendine gelme ve “fakr ba'de'l-cem” toplandıktan sonra ayrıntılara bölünme derler. (Aynî, 1985: 108).

ç. Seyr-i fî'l-eşyâ:

Fakr-nâme'de bu durum; “o seyirdir ki ârifin eşyaya, âlem ilmi birinci seyirde gönül levhinden yok olduktan sonra yine her şeyin tek tek meydana gelmesinden ve eşyayı tanımanın kemaliyle belirlenmesinden ibarettir.” şeklinde ifadesini bulmaktadır. Demek oluyor ki Bu makam, makamların en yücesidir (Erarslan, 1983: 76).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Seyr-i illa'llah ile Seyr-i fillah, velayet mertebesine erişmek içindir. Seyr-i ani'llah ile seyr-i fî'l-eşyâ ise, davet ve irşad makamını kazanmak içindir ki bu makamlar, nebiler, resûller ve kâmil veli'lere mahsustur (Erarslan, 1983: 109).

8. Herkesten Sırrını Saklamak:

Sır, gizem. Tasavvufî ıstılahta sır, “mâna itibariyle mevcut olan var-yok arası kapalılık, ya da Hakk'ın gâip hale getirip halka bildirmediği hususlar” anlamına gelir. Burada kastedilen sır da, ilâhî sırdır. Sırr-ı Rubûbiyyet de denilen bu sır Allahü Tâalâ ile, seçilen kulları arasındaki sofî, gerek kendisine verilen ledünnî sırları, gerekse tarikat sırlarını sadece kendi bünyesinde eritmelidir. Çünkü ilâhî sır, aynı zamanda ilâhî cezbe'ye de tekabül eder. Bu sebeple tarikat ehli kimseye, “ser verip, sır vermeyen serverlerdir” derler. Sofî, kendine verilen sırı sahip olduğu müddetçe sırr-ı tecelliyâta yani tecellilerin sırrına da vakıf olacaktır.

9. Dört Kapı-Kırk Makam'ları Bilmek ve Amel Etmek:

Fakr-nâme'de muhtelif defalar beyan edildiği üzere fakr yoluna giren sofî'nin ilk âmeli; şeri'ât, tarikat, mârifet ve hakikat makamları ve icapları üzerine yaşamaktadır.

Sofînin ehl-i tarik yolundaki yolculuğu şeriat kapısı ve şeri'âtın makamlarıyla başlar, daha sonra tarikat ve makamları, sonrasında da mârifet makamları ve hakikat makamları gelir. Allah'a ulaşma yolundaki sofî, bu dört makam ve unsurlarını bilip bu cihetle âmel etmelidir. Fakr-nâme de, muhteva itibariyle bu

makamları izah eden bir risaledir. Daha önceki bahislerimizde de beyan ettiğimiz üzere bu dört makam seyr-i sülûğun temelidir. Sofî, dervişliğin bütün icaplarını, nefis terbiyesini bu merhalelerini yaşayarak temin eder. Şeri'âtın olmadığı bir tarikat hayatını düşünmek zaten mümkün değildir. Nitekim Ahmed Yesevî, Fakr-nâme'sinde:

Şeri'ât bostânında dolaşıp durdum,
Tarikat güzârında gezinip durdum,
Hakikat'ın pazarında uçup durdum,
Mârifet'in eşigini açtım, dostlar (Erarslan, 1983: 76) demektedir.

10. Vuslat (Tanrı'ya Kavuşmak):

Bilindiği gibi dört kapı-kırk makam'ın en büyük hedefi, insan-ı kâmil olarak Rabbi'na vuslat'dır. Bu vuslat'a gerçek anlamda ulaşabilmek için de; “dört kapının kırk makamını sosyal hayatında yaşaması, insanlığa hizmet etmesi, vatanın bölünmez bütünlüğü, milletin refah ve selameti için çalışması, iki gününü birbirine eşit olmayacak şekilde bilimsel olarak güçlendirmesi, ilim öğrenmenin yaş ve mekan sınırı tanımadan her kadın ve erkeğin öğrenmesini sağlaması ve ilmiyle de amel etmesidir ki, Rabbına kavuşmada önde gelen yollar bunlar olmalıdır.

Hâliyle, Dini-tasavvufî Türk edebiyatı'ndaki tür'lerden devriye'lerde belirtildiği gibi, insanların yaradılışında kendilerini Rabbi'na vermeyenlerin sonlarının da hüsrana olacağı bilinmektedir.

Kulun Rabbi'na ulaşabilmesi için; Tanrı'nın birliği, zatını, sıfatlarını bilmesi ve O'na yakarması, sabırlı olması, ölmeden önce kendi nefsinin yok etmesi, hiç kimseye zarar vermemesi, iyi ve olgun kulların girdiği yola girmesi, iç gözüyle gözlemlerde bulunması, ilm-i ledünni öğrenmesi..vb hususlarını yerine getirmek gerekmektedir.

Eğer bu kişi kırk makam'dan birini eksik yaparsa, gerçeğe (hakikat'e rabb'a) ulaşamaz, çünkü şartları eksik kalmış olur. Mesâla kişi, Allah'ın varlığın ve birliğini dili ile ikrar edip de kalbi ile tasdik etmez ise, şartın birini yerine getirmemiş olur. Diğer şartlar da aynıdır. Bu sebeple kişinin Tanrı'ya ulaşabilmesi ancak; kırk makamı tam olarak yerine getirmesi, dünyayı bir ekim tarlası kabul ederek Rabb'ı için de çalışması, topluma doğru-dürüst ve üretken bir biçimde hizmet etmeyi ibadet sayması ile mümkün olur. Rabbi'na ancak bu şartları yerine getirdiği takdirde ulaşabilir, vus'lat ancak bu şekilde tecelli edebilir.

2. HACI BEKTAŞ VELÎ'NİN MAKÂLÂTI'NDA DÖRT KAPI KIRK MAKAM

Ahmet Yesevî'nin son halifesi Lokman Perende aynı zamanda Hacı Bektaş Velî'nin hocasıdır. Menkâbeye göre; Hacı Bektaş onun talebesidir. Hacı Bektaş manevî bir işaretle Anadolu'ya, buraların Türkleşmesi-İslâmlaşması için vazifeli olarak gönderilmiştir.

Hacı Bektaş Velî , bu misyon ile Anadolu'ya gelip Sulucakarahöyük'e yerleşti, burada irşâd faaliyetlerine başladı. İlk müridleri de evlerine misafir olarak indirdi İdris Hoca ile İdris Hoca'nın karısı Kutlu Melek (Kadıncık Ana) oldu. Bu halka zamanla genişledi.

Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya gelmesiyle beraber, 'tasavvufun da Anadolu ve Rumeli'de islâmî anlamda genel bir mahiyet aldığını, fikri yönünün tekâmüle erdiğini ve artık cemiyetle kurumsallaştığını söyleyebiliriz. Bu ortam içerisinde Hacı Bektaş'ın; tasavvufun teorisinden ziyade, hayata uyarlaması yönüyle uğraştığını görmekteyiz. Esasen bir aksiyon adamı olan Hacı Bektaş, Lokman Perende vasıtasıyla bağlı olduğu Ahmet Yesevî'nin “dört kapı-kırk makam” düşüncesini esas almış, tasavvuf düşüncesini bu sistemle hayata geçirmiştir.

Hacı Bektaş Veli'ye göre Dört Kapı Kırk Makam, O'nun en önemli eseri olan Makâlât'ında "Ol kırk makamun, onı şeriat; onı tarikat; onı marifet ve onı da hakikat içindedür" (Coşan, 1986: 14) ifadesiyle ele alınmaktadır. Allah'a ulaşabilmekte bu kırk makamı geçmekle mümkün olabilecektir.

Buna göre gerek Ahmet Yesevî ve gerekse Hacı Bektaş Veli'ye göre Allah'a ulaşmanın yolu dört katlı bir binadan geçer. Bu binanın ilk katı şeriat, ikinci katı tarikat, üçüncü katı marifet, dördüncü ve son katı ise hakikat'tir. Her kat on oda'dan ibarettir. Bu mecazî ifadeyi tahlile geçmeden önce Hacı Bektaş Veli'deki Dört Kapı Kırk Makam'ı bir tablo hâlinde vermeye çalışalım:

Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ında Dört Kapı Kırk Makam

a. Şeriat'te bulunan On Makam

1. Amentü'ye İman: (Allah'ın varlığına-bir'liğine, meleklerine, kitaplarına. Peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmak)
2. İlim öğrenmek
3. İslâm'ın beş şartını yerine getirmek (İslâm'ın beş şartı olan: Kelime-i Şahadet, namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek ve Hacc'a gitmek, seferberlik olunca kaçmayıp vatanını düşmana karşı korumak ve cenabetlikten temizlenmek)
4. Helal kazanmak, faizi haram bilmek
5. Nikah kıymak
6. Hayız ve lohusalıkta cinsi münasebeti haram bilmek
7. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemeatten olmak (Hz. Muhammed'in sünnetlerini yerine getirmek)
8. Şefkatli Olmak
9. Temiz yemek ve temiz giyinmek
10. Emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker (yani iyiyi emredip, kötü işlerden sakınmak)

b. Tarikatta bulunan On Makam:

1. Tevbe etmek
2. Mürid olmak
3. Saç kesmek
4. Nefs'le savaşmak (Nefisle mücadele etmek, olgunlaşmak, pişmek)
5. Pir'in hizmetinde olmak,
6. Havf sahibi olmak(yani Allah'tan korkmak)
7. Recâ sahibi olmak (Tanrı'dan ümitli olmak),
8. Hırka, zenbil, makas, seccade, subha(yüz taneli tesbih), ibrat(iğne) ve âsa sahibi olmak,
9. Makam, cemeat, nasihat ve muhabbet sahibi olmak
- 10 Aşk, şevk, sefa ve fakr'lık sahibi olmak

Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ında Dört Kapı Kırk Makam

c. Marifet'te Bulunan On Makam:

1. Edeb sahibi olmak
2. Korku sahibi olmak
3. Perhizkar olmak
4. Sabır ve kanaat sahibi olmak
5. Utanmak
6. Cömertlik
7. İlim sahibi olmak
8. Miskinlik
9. Marifet
10. Kendini bilmek

d. Hakikat'te Bulunan On Makam:

1. Alçak gönüllü olmak (Toprak gibi olmak)
2. Hoşgörülü olmak (Yetmiş iki millete aynı gözle bakıp, hiçbir kimseyi ayıplamamak)
3. Hayırsever olmak (Elinden gelen iyiliği herkese esirgememek)
4. Emin olmak (Yani dünya'da yaratılmış bütün nesnelerin kendisinden emin olmasıdır).
5. Mülk sahibine yüzüne sürüp yüz suyunu (yaratılış sebebi olan Muhammed nurunu) bulmak,
6. Sohbetinde hakikat sırlarını başkalarına söylememek
7. Seyr-i süluk sahibi olmak,
8. Sır saklamak
9. Münacat sahibi olmak
10. Vuslat (Çalap Tanrı'ya ulaşmaktır. Kavuşma bundadır) (Coşan, Özbay, 1986: 13-20).

a. Şeriat'a Bulunan On Makam:

Bu husustaki bilgiyi, Hacı Bektaş Velî'nin Makâlât'ından aynen veriyoruz:

Şeriata bağlılığı mükemmel olmayan kimseye tarikat, marifet ve hakikat mertebeleri de kapanık kalır. Bu mertebeleri usulüne uygun olarak tamamlayan kimse sonradan da bozmuş olur. Nitekim Peygamberimiz ona selâm olsun buyurmuştur ki:

Şeriat bir ağaçtır, Tarikat onun dalları, Marifet yaprakları, Hakikat de meyvelerdir. Ağaç mevcut olmazsa dalları ve meyveleri de var olmaz. Bu suretle anlaşılır ki şeriat asıl, diğerleri teferruatdır, teferruatın varlığı ancak aslın varlığı sayesinde olur, asıl olmayınca teferruatın da şeriatten hariç olmayacağına işaretler. Şeriatın sınırından dışarı çıktığı halde kendisini halâ doğru yolda sanırsa ziyana uğrayan, helâk olan muhiplerden olur; hem sapık hem de saptırıcı bir kişi olur; kazananlardan, Allah'a ulaşanlardan olmaz da şeytanın tebâsından olur ki bu apaçık bir hüsrânın ta kendisidir.

Şimdi Şeri'at'da bulunan On Makam'a kısaca bir bakalım:

1. Amentü'ye İman:

İnanmak, Hz. Muhammed'in şu sözü sebebi ile: "İman; Allah'a, onun meleklerine, kitaplarına, elçisi Peygamberlere, son güne (yani öbür dünyaya), kadere, iyi ve kötü kaderin her ikisinin de Allah tarafından olduğuna inanmaktır."

"İnanmak, bedene mi, yoksa ruh üzerine mi ödev düşer? denilirse; biz, "o akıl üzerinedir" deriz."

Gerçek erleri (Erbab-ı tahkik), "inanmak, dil ile söylemek, gönül ile bu söylemeye katılmak ve onu doğrulamaktır." derler. Çünkü Allah'ın birliğini dil ile söyleyip itiraf etmeyen tam kâfirdir; yine dili ile söylendiği halde gönlü ile onu doğru kabul etmeyen de münafıktır ve Allah'ı Ta'alâ'nın buyurduğu gibi Cehennem'in en aşağı tabakasındadır:

"Münafıklar gerçekten Cehennem'in en alt tabakasındadır."(al-Kur'ân IV/145)

Biz, inanmak, akıl üzerinedir demiştik; şundan dolayı ki akıl, bedende hükümdardır, imân da onun vekili ve yardımcısıdır. Hükümdar gitse, yardımcısı da kalmaz.

Meselâ, imân bir hazinedir, şeytan hırsız, akıl da bekçisidir ve bekçi gitse, hırsız hazinenin içindekileri çalar.

Denilmiştir ki imân kuzu, akıl çoban, şeytan da kurt'tur ve çoban gitse, kurt kuzuyu yer, yine denilmiştir ki imân süt, akıl bekçisi, şeytan da köpektir; bekçi gitse, köpek sütü içer.

İman konusunda güzel bir prensip vardır. Şöyle ki:

Allahu Ta'alâ'nın birliğini kabul etmek ve onun emirlerini tutmak, yasaklardan kaçmak...

Allahu Ta'alâ'nın her bir ademoğlu üzerine 390 melek görevlendirdiğini tasdik etmek imandandır. Fakat, sen yanında kendi cinsinden bir kimse bulunursa kötü bir iş yapmaktan utanıyorsun da kendi cinsinden bir kimse kalmayınca kötü işe giriyor ve görevli meleklerden hiç utanmıyorsun, Onlara inanıp tasdik ettiğin nerede kalıyor?

Yine Allahu Ta'alâ'nın kitaplarına inanmak imandandır. O kitaplardaki emirler ve yasaklar da gerçektir ve sen bunu kabul ediyorsun, fakat içindeki emirlere uymuyor ve yasaklardan sakınmıyorsun ve Allahu Ta'alâ'nın seni azaplandırma ve cezalandırmasından emirleri tutmamak, yasaklardan kaçınmamak suretiyle korkmadığını ortaya koyuyorsun, kalbin büyüklenmek, kıskanmak, tamahkârlık, gazap, adam çekiştirmek, kahrkaha, alay, söz taşımak gibi kötü huylarla dolu; ve bunlar Allahu Ta'alâ'nın kitabındaki yasaklar arasında vardır. O halde senin o kitaba inandığın nerede kaldı?

Yine Allah'ın dostlarını ve kerametlerini istemek ve kerametleri iddiacılıktan uzak ve uygun ise tasdik etmek imandandır. Çünkü onlar kendi nefislerinin hoşnutluğunu, dünyayı sevmeyi, yemek-giymekten zevk almayı bıraktılar; fakirliği, sıkıntıyı, zorluğu, açlığı, sessizlik ve düşkünlüğü tercih ettiler; uykuyu, rahatı kodular da yüce Tanrı'nın

“Gerçekten zorluğun yanı sıra bir kolaylıkta vardır.” (Kur'an-ı Kerim, XCIV/5) buyurduğu gibi dünyanın zorlukları aracılığı ile ahiretin kolaylık ve zenginliklerini buldular.

“-Hz. Muhammed'in bir gün tok, iki gün aç duruyorum.” buyurduğu gibi ve bir gün karınlarını doyurdular ise iki gün aç durdular. Fakat, Allah'a yakınlaştıkça Rablerinden korkuları ve saygıları daha çok oldu. Nitekim hükümdar ve sultanlardan birine yakınlaşan bir kimsenin, ondan korkması, tebeadan diğer bir kişinin korkmasından, şüphesiz daha fazla olur. Allah o velilerin hatalarına tam bir bakışla baktı. Ve yüzlerine vurmadı. Sen ise her gün türlü hatalar ve kötü işler yapıyorsun da hesaba ve sorguya çekilmeyeceğini, kıyametin kopmayacağını, yahut mezarda olanların tekrar dirilmeyeceğini, yahut da saâdlerin şâkîlerden ayrılmayacağını mı sanıyorsun? Haramdan kaçınmıyor, bulduğunu yiyip, giyiyorsun; Rabb'ının nimetlerini yiyor; fakat emirlerine uyup yasaklarından kaçınmıyorsun. Hiç Allah'ın kızmasından ve cezalandırmasından korkmuyorsun ki zarar ve ziyan getiren isyankârlıkları işlemeye devam ediyorsun?

O her şeyi tam olarak bilen yüce Tanrı ise diyor ki:

Ben, cömerd, günah örtücü, nimetler bağışlayıcı, yardım edici, kendinden yardım umulan Allah'ım. Her gün kulumdan ortaya çıkan yüz bin günahı görürüm, fakat yüzüne çarpmam; tevbe edinceye dek sabrederim. Tevbe etmeden ölse bile iş bana kalmıştır. İstek ve dileğin, onun bağışlanmasından yana olursa affeder ve ona şefkat gösteririm, aksi takdirde de onu ateşe sokar ve elem verici bir azabla azablandırıyorum.

Ama beni isteyen, seven, ömrünü bana ibâdet ve taatla geçiren, benden ayrıldığına ağlayan, bana kavuşmayı dileyen kimseye gelince ve (iş değişir); ben de onu ister, sever ona lutufda bulunur, ayrılıktan kurtarır, kendime ulaştırırım nihayet onda aynılık (el-hüviyye) meydana gelir, gayrılık kaybolur. Çünkü kendi varlığını aradan silmiş, yok etmiştir. Her şeyde beni görür başkayı değil.

Fakat istemesi riya ile olursa onu hem dünyadan, hem de ahiretten mahrum kılarım, ziyan edici günahkârdan olur. Nitekim Allah Ta'alâ' buyurur:

“Kim ahiret kazancı istiyor ise onun kazancını arttırırız; kim dünya kazancı istiyor ise ona da o dünyalıktan veririz, fakat artık ahiretten nasibi olmaz.” (Kur'an-ı Kerim, XLII/20)

Hazreti Peygamberler de buyurur ki:

“Dünya ahiret adamlarına, ahiret de dünya adamlarına haramdır. Allah’ı dileyenlere ise hem dünya hem de ahiret haramdır.” (yani her iki dünyayı da akıllarından ve gönüllerinden çıkartıp Allah’a karşılık beklemeden kulluk etmeleri gerekir.)

2- İlim Öğrenmek:

Tasavvuf’ta ilim, irfanla içiçe telâkkî olunur. Bilmek manasında olan ilimde anlamak ve kavramak da şarttır. Bu surette ilim ve irfan birleşmiş olur. Mutasavvıflar “ilimin amelle birlikte bulunmasını” şart koşarlar. Çünkü bilmeden yapılan dinî işlemlerde sapmalar, buna karşılık tatbik edilmeyen kuru bilgi de vebal ve mesuliyetten ibaret olur.

“Rabbânilerden olunuz.” (Kur’an-ı Kerim, III/79; Coşan, 1986:19) sebebiyle ilim öğrenmek her erkek ve kadın müslüman üzerine farzdır, hadisi de vardır.

Bilmek manasına gelen ilim, Makâlât’ta, şariat makamlarından ikincisi ma’rifet makamlarından yedincisi olarak geçmektedir.

Hız.Muhammed’in şu hadisi; alimlerin ve ilmin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

“Dünyanın durması dört şey üzerinde ve onların sayesinde. Alimlerin ilmi, hükümdarların adaleti, cömerdlerin el açıklığı, yoksulların duaları.” (Arapça nüsha, Makâlât: 118)

Makâlât’ta, ilmin yeri göğüstür. Göğüs ise, gönlün bulunduğu yerdir. Bir şehre benzetilen gönül içinde rahmanî ve şeytanî iki sultan vardır. Rahmanî olan sultanın adı akıl’dur ve yedi dizdarından birincisi ilm’dir (Coşan, 1986: 34) ve dolayısıyla ilmin aslı Rahmanidir. Kişi, ilm ile doğru amelleri sayesinde Allah’a kavuşur.

Akıl ile ilmin sayesinde ma’rifete, oradan da Hakk’a ulaşır.

Yunus Emre’nin;

“İlim ilim bilmektir,
ilim kendin bilmektir.
Sen kendini bilmezsin
Bu nice okumaktır”

mısraında da bir aynaya benzetilen ilim ile, kişi önce kendi nefsinde Hakk’ı görür. (Coşan, 1986: 106).

Hacı Bektaş Velî, yol göstericiliği sebebiyle ilmi yıldızlara benzetir. Nasıl ki kullar açık ve bulutsuz bir havada yollarını kolayca bulurlar, gerçek ilim sahipleri de Hak’tan yana yol bulurlar. (Coşan, 1986: 105). Hacı Bektaş’a göre; İlim sahipleri (alimler) olmasa Hak’tan yana yol bulunmaz. Dolayısıyla âlimleri ana ve babadan daha iyi ağırlamak gerekir. Çünlü Velî’ye göre anne, baba, çocuklarını dünya sıkıntılarından, mihnetinden ve ateşinden korur. Alimleri ise, müslümanları, ahiret belasından, cehennem ateşinden ve mihnetinden korurlar.

“İlim ehli mecmu’a-ı hassa ve amme faide ederler.” Hadis-i Şerifiyle bu fikrini kuvvetlendirir. (Duran, 1989: 99-100).

Allahu Ta’alâ ilmi ile kullarına çok yakındır ve onların dualarını kabul eder. İlme yakın kimseler de öğrenmekten uzak olamazlar.

3- İslâm’ın Beş Şartını Yerine Getirmek

İslâmın ibâdetle ilgili şartı beş’tir. Onlar da ;

O Allah'tan başka ve Hz.Muhammedin O'nun elçisi ve peygamberi olduğuna şahadet getirmek, beş vakit namazı doğruca kılmak, eğer üzerine farz olmuşsa zekatını vermek, Ramazanda oruç tutmak, yol ve imkân bulunursa Beytullah'a hac etmekten ibarettir.

Bütün bunlar Allah'ın emrini tutmakla mükellef her erişkin, akli yerinde, müslüman kul üzerine ödenmesi gerekli olan farzlardır. İsmi sonsuz değerli Tanrının şu sözleri bunlara delildir:

“Namazı doğru dürüst ifa ediniz ve zekatı veriniz.” “Ramazan ayında oruç tutunuz.” (Kur'an-ı Kerim, II/183; Coşan, 1986: 19) “Beytullah'a haccediniz.” (Kur'an-ı Kerim, III/97; Coşan, 1986: 19).

4- Helal Kazanmak ve Faizi Haram Bilmek

Helâl kazanmak ve fâizi haram bilmek, Allahu Ta'alâ'nın şu ayetinde delil gösterilmek suretiyle işlenir:

“Allah alış-verişi helal; ribayı haram kılmıştır.” (Kur'an-ı Kerim, II/275; Coşan, 1986: 20).

5- Evlenmek (nikah kıymak):

Evlenme, “kadınların sizce uygun olanları ile nikahlanın.” (Kur'an-ı Kerim, II/275; Coşan, 1986: 20) ayeti ile farz kılınmıştır. “Nikâh benim sünnetimdir; kim benim bu sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.” hadisi de Hacı Bektaş tarafından fikrini pekiştirmek için kullanılmıştır.

6- Hayız ve Lohusalıkta Cima'ı Haram Bilmek

Hacı Bektaş-ı Veli tarafından “Hayzun ve nifasın cima'ın haram bilmekdür.” ifâdesine, “Hayız ve nifas zamanında kadınlarınızdan ayrı durunuz.” (Kur'an-ı Kerim, II/222; Coşan, 1986: 21) ayeti delil gösterilmektedir.

7- Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat'ten Olmak

Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat (Peygamberimizin sünnetine tam uyan) ten olması, bid'atcilerden olmamasıdır. Bu fikir bir âyet ile makâlât'ta desteklenmektedir:

“Bu, Allah'ın daha önceden de tatbikatı geçmiş olan yasasıdır; ve sen Allah'ın bu yasasında bir değişme bulamayacaksın.” (Kur'an-ı Kerim, XLVII/23; Coşan, 1986: 21).

8- Şefkatli Olmak

“Şefkat imandandır.” ve “Yeryüzündekilere merhamet ediniz ki göktekiler de size merhamet eylesinler.” sözleri, şefkat ve merhamet fikrinin işlenmesine esas alınmıştır.

9- Helal Yemek ve Helal Giyinmek

Helal yemek ve helal giyinmek bahsine, “Siz verdiğiniz rızıkların iyi olanlarından yiyiniz.” (Kur'an-ı Kerim, XX/81; Coşan, 1986: 22) “Ve elbiseni temizle.” (Kur'an-ı Kerim, LXXIV/4; Coşan, 1986: 22) ayetleri verilmek sureti ile açıklık getirilmiştir.

10- Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker (yani iyiliği emredip, kötü işlerden sakınmak)

“İyi emret, kötünden men'eyle.” (Kur'an-ı Kerim, XXXI/17) ayeti delil gösterilmek sureti ile iyi ve kötünün mukayesesı yapılmış; kötünün reddi, iyyinin tercih edilmesi öğütlenmiştir. (Coşan, 1986: 22).

B. Tarikat'ta Bulunan On Makam :

1- Tevbe Etmek

Tevbenin hakiki manası dönüştür. ‘Şer'an ayıp olandan dönüp iyiye gelmek' demektir. Nitekim Resul (SAV) “pişmanlık bir çeşit tevbedir.” buyurmuştur. (Aslan, 1980: 142). Hacı Bektaş Velî'de tevbe, tarikat'ın makamı olarak zikredilir. Hacı Bektaş Velî, samimi olarak Allah'a tevbe etmek gerektiğini şu âyet ve hadisler ile işlemektedir:

“Allah'ın ipine sımsıkı sarılın.” (Kur'an-ı Kerim, III/103; Coşan, 1986: 23),

“...Çok samimi bir dönüşle Allah’a tevbe ediniz.” (Kur’an-ı Kerim, LXVI/8; Coşan, 1986: 23) ayetleriyle ifade eder.

Kötü hareketlerinden dolayı pişmanlık duyan kullara, Allah tevbe etme fırsatı vermiştir. Tevekkül ile tevbe eden kulun günahları affolunur, hiç günah işlememiş gibi olur.

“Onların pişmanlıkları üzerine tevbe etmeleri için Allah onlara teveccüh buyurdu.” (Kur’an-ı Kerim, IX/118; Coşan, 1986: 24).

Hacı Bektaş Velîye göre, pişmanlık tevbe etmektir. Pişmanlık ile tevbe eden kulun tevbesinin Allah tarafından kabul edildiği şu ayetle kesinleşmiştir.

“Ve o tevbeyi kullarından kabul edendir.” (Kur’ân-ı Kerim, XLII/25; Coşan, 1986: 23).

Eğer kul günahları için pişman olur, içten bir samimiyetle Allahu Ta’alâ’dan özür dilerse, Allah da onun pişmanlığı sebebiyle yetmiş yıllık günahını affeder. İçten özür dilemek ve Allah’a dayanmak, kıyamet gününde yüzleri ağartır; çünkü tevbeyi kullara buyuran Allah’tır. Şu ayetle Allah’a dayanmak gerektiği emredilmiştir:

“Allah’a tevekkül eden kimseye Allah yeter.” (Kur’an-ı Kerim, LXV/3; Coşan, 1986: 24; Duran, 1989: 114-115).

Pirden el alıp tevbe kılmak, dervişler ipine dizilmek (yoluna girmek), tarikat ehli olabilmek için şeyhinden el (izin) almak ve günahlardan tevbe etmektir. Nitekim buna dair âyetler bulunmaktadır:

“Topluca Allah’ın ipine sarılınız.” (Kur’an-ı Kerim, II/103).

“Allah’a samimi bir dönüş ile tevbe kılınız.” (Kur’an-ı Kerim, LXVI/8); çünkü kul Allah’a dönünce ve işlediği isyankârlığa pişmanlık duyup, bir daha hiç günah yapmamak niyetiyle tevbe edince, Allah’da ona yönelir, çünkü o tevbeleri kabul kılıcı ve çok acıyıcıdır.

Hız.Peygamber buyurmuştur ki; “Günahından tevbe edip dönen kişi hiç günah işlememiş gibidir.”

Tevbe deyince kastedilen, günahına içten pişmanlık duymak ve ismi çok değerli Yaratıcı’dan özür dilemektir. Eğer kul isyanına pişman olur, candan bir samimiyetle Allahu Ta’alâ’dan özür dilerse Allah’ta onun özür dilemesi ve pişmanlığı sebebiyle, bir kerede yetmiş yıllık günahını affeder. Çünkü içten özür dilemek ve gerçekten Allah’a dayanmak, kıyamet gününde yüzleri ağartır. Çünkü Allahu Ta’alâ buyuruyor ki:

“Ey kullarım!” özür dilemek ve samimiyetle tevekkül etmek sizden, kabul etmek benden” Nitekim Allahu Ta’alâ “Allah’a tevekkül edip dayanana o yeter.” (Kur’an-ı Kerim, LXV/3) demiştir.

Gayret etmek sizden hesapsız sevap vermek benden: şu ayetten dolayı:

“Sabır edenlere ücret ve karşılıkları hesapsız olarak verilecektir” (Kur’an-ı Kerim, XXXIX/10).

Taat ve ibadet etmek sizden, cennette nimetler, köşkler, huriler vermek benden. Allahu Ta’alâ’nın şu sözü: “İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?” esas alınmıştır. (Kur’an-ı Kerim, LX/60).

Yetmiş yılda yaptığımız isyanlara bir kere tevbe etmek sizden, tevbeyi kabul etmek benden: Allahu Ta’alâ’nın şu sözünden dolayı: “Kullarımdan, tevbeyi kabul buyuran o’dur.” (Kur’an-ı Kerim, LX/104); çünkü Allah Ta’alâ diyor ki:

“Babanız Adem buyruğuma bir defa karşı geldi, bana asi oldu, tevbesini yüz sene ağlamadan kabul etmedim. Sizin yetmiş yıllık isyanınıza bir özür dilemenizle, tevbenizi kabul kılayım ve kötülüklerinizi affedeyim.

“Eğer isyankârların günahlarını affetmeseydim, rahnetim ve acımam muattal kalmış olurdu; yarattığım şeylerde bir eksiklik bulunsaydı kudretim tamam olmamış olurdu; bana dua edene icabet etmeseydim saltanatım tamam olmamış olurdu.

Manzum Makâlât’ta tevbe için şunlar söylenmektedir:

Eğer tevbe kuşu olmazsa kafesde
Helâk olurdu ancak bir nefesde

....

Azabı ver Hudâ’nun kıl hazâr sen
Gönülden kov hevâyı sür gider

Yarın fasıqlanundur hâl düş var
Yinile tevbeni iy yâr zinhâr (Manzum Makâlât: 152).

Tarikatın ilk makamı:

Budur evvel ki el almak genekdür
El olup tevbe kılmak yigirekdür

Kula gey vacip olmuşdur arına
Didi Hak tevbe Hıfân kullarına

Ki şöyle olunuz tevbeye meşgûl
Nasûh tevbesi bigi ola makbul

Delilüm üşde Kur’ân’dur okugıl
Bununla nefsinün boynın tokugıl

....

“Çok samimi bir dönüşle Allah’a tevbe ediniz.” (Kur’an-ı Kerim, LXVI/8).

....

Kılursan tevbe sen şöyle kıl iy yâr
Acep olmaya hiç kalmaya inkâr

Çü yitmiş kez günah bir özr içündür
Özürde buna kehellik niçündür

Işid şimdi sana Hak ne demişdur
Bu erkânun niçe kaydın yimişdur

Tevekkül kıl özürün bilmemin sen
Günâhun cafu idüp bağışlayam ben

....

Çü Adem bir günah itdi dagumda
İki yüz yıllar ağladı kapumda

Eyü adıyla yahşı kul oldu
Pes andan tevbesi de makbul oldu

Siz iy mü’minlerüm yitmiş yılunuz
Günah içinde geçerse bilünüz

Çü bir kez özr, idüp tevbe kılasın
Bağışlaram anı şeksüz bilesüz

Zire ben af idici padişâham
Günahlu asiye puştu günâhem
Didi iy kullarum isten beni siz
Gönülden isterisenuz bulasız
Çü yağmur yağmasa inmezdi rahmet
Kururdı yir yüzi bitmezdi ni'met
Pes imdi sizden ağlamak gerekdur
Arı niyyeti bağlamak gerekdur
Gerek kul özrini bile kıla ah
Günahların kamu 'af' ide Allah
Çalap'dan rahmet olmazıdı iy yâr
Günahların onup kılmazsan efgan
Zire ol 'af' idici padişahdur
Günahı gideren bir derdlü ahdur. (Manzum Makâlât: 153-170)

2. Mürid Olmak

Mürid, tarikat yolunda şeyhinden el alıp ilerlemek isteyen salıktır. Hacı Bektaş Velî, Allah u Ta'alâ'nın şu sözü sebebiyle tarikatın ikinci makamı, bir kulun bir şeyhe mürid olmasıdır;

Tarikun hem üçüncü kavli iy yar
Mürid olmak getürmek yokda ikrâr
Çalap emrini tut kıl itikâtı

....

Mürid olmakda üç dürlü olur iş
Diyeyim bir bir üçde yime teşvis

Mürid-i mutlak evvel kime bir ad
İkinciye mecazi aldı bünyâd

Mürid-i mutlak oldur iy dil-ârâm
Ki şeyhi buyruğında kıla ârâm

Turur şeyhi öninde hiç oturmaz
Nigün diyüp söze huccat getirmez

Mürid-i mutlak eydürler ana ad
Anı bu resme yâd itmişdür üstâd

Mecâzidür ikinci mürid iy yâr
Ki şeyhi dirliğinde kılmaz inkâr

Kılur ol zâhırini şeyhe teslim
Veli bātında ider kendü talim

Üçüncü mürid-i mürted durur bil
Eser kılmaz ana âyet (u) te'yi

Çü şeyhinde göre bir dürlü hâl
Hemen yüz dönderür kalmaz mecâli

Anun tezvir olur her dürlü işi
Özi mürted durur yanlış dönişi (Manzum Makâlât: 156-157).

....

Bisinersin işit eydem nedür ol
Kıla şeyhine hidmet sıdkile bol
Ki Peygamber sözidir gey bilünüz
Arı ihlâsıla hizmet kılunuz

Ki hidmet itmeyen Mürid'den iy yâr
Safâ toğmaz bilün hakdur bu güftar

Kavmin efendisi onlara hikmet edenidir (Fazyu'l-Kadir, c.IV: 122; Kesfu'l-Hafa, c.I: 462).

“Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun.” (Kur'an-ı Kerim, XVI/43; Coşan, 1986: 25) ayetiyle de bu fikrini desteklemiştir.

Hacı Bektaş Velî, müridi üçe ayırır ve izah eder.

- a. Mürid-i mutlak
- b. Mürid-i mecâzî
- c. Mürid-i mürted

Mürid-i Mutlak: Şeyhine niçin diye sormayan, ona karşı delil getirmeyen gerçek mürididir.

Mürid-i Mecazi: Görünüşte şeyhinin buyruğunda, içte ise kendi nefsinin arzusunda olan mürididir.

Mürid-i Mürted: Dönek mürididir. Şeyhinin değişik bir halini görünce; Ilmin eksikliğinden nefsinin arzularına uyup şeyhini terk eden mürididir. (Coşan, 1986: 25-26).

3. Saçını Tıraş Etmek

Giyimini ve şahsını tarikatçılara benzetmeye çalışmak. Allahu Ta'alâ'nın şu sözü gereğince:

“Saçlarınızı tıraş etmiş veya kısaltmış bir tarzda korkmadan Mescid-i Harama gireceksiniz.” (Kur'an-ı Kerim, XLVIII/27; Coşan, 1986: 26).

Bir de ona selam olsun Hz.Muhammed'in:

“Kim bir topluluğa benzemeye çalışırsa onlardan sayılır.” sözü gereğince saç tıraşlı olmak gerektiği anlatılmaktadır.

4. Mücadele Sahibi Olmak

Mücadele, cihad etmek gücünü vermek manalarını taşır. Mücadeledenin aslını nefsin alışkanlıklarından kesmek, her zaman arzusunun aksine sevk etmek teşkil eder. Tasavvufî sülûk mücadelesiz olmaz. Nitekim Ankabut Suresinin 69.âyetinde:

“Bizim için mücadele edenleri yollarınıza iletiriz.” buyurmuştur. (Altıntaş, tarihsiz: 130).

Hacı Bektaş Velî'de mücadele tarikatın dördüncü makamı olarak geçmektedir. Nefsi ezmek ve kahretmek manasındır. Hacı Bektaş Velî, nefsi arzularına uyan insanların ahirette azaba uğrayacağına ve cehennem ateşinin odunu olacağına aşağıdaki ayeti delil göstermektedir.

“(Öyleyse) o ateşten sakının ki onun odunu insan ve taşlardır, kâfirler için hazırlanmıştır.” (Kur'an-ı Kerim, II/24; Coşan, 1986; Duran, 1989: 116).

Tarîkat ehlinün dördüncü kavlı
Diyeyim gey işit sen bu fi'li

Mücâhede içinde gönmek durur
İşlerinden dünyenün dönmek durur. (Manzum Makâlât: 156).

Mücâhede nefisle yapılır. Nefs ise mutasavvıflarca en büyük düşman olarak nitelenmiştir.

Zâtullah, insan ruhu, insan bedeni... manalarına da gelen nefis, tasavvufî manada insan bedeninde bulunan bir cevherdir ki, insana kötülük ve fesadı emreder. (Altuntaş, tarihsiz: 42). Fenalığa da sevkeder. Bu nefis aşağılanan, kötülen bir şeydir ve tasavvufî düşünce bu nefse muhalafet etmeyi emreder. Cihad-ı ekber denilen savaş bu nefis ile yapılan savaştır. (Aslan, 1980: 167).

Hacı Bektaş Velî’de nefis, şeytanın yardımcısıdır ve kibir, hased, cimrilik, tama, öfke, gıybet, kahkaha, maskaralık gibi sıfatları vardır. Emmare, nefis denilen bu nefis dünyaya karşı eğilimlerle doludur. Nefsinin eğilimleri sebebiyle yaşadığı ulvî alemde, şehadet (kavn ve fesad) alemine düşen ruh, “Cennetime gir” hitabına mazhar oluncaya kadar ahlâkî manada tekâmül geçirir. Nefis “emmare” olarak girdiği bu hayatın sonunda “kâmile” sıfatına ulaşır.

Yukarıda saydığımız sıfatlara sahip olan “emmare” nefis, önce biyolojik tedbirler, daha sonra da psikolojik tesirlerle hakimiyet altına alınır. (Açlık, az yeme, az konuşma,...vs.)

“İmdi; hased, buhul tama, dünyayı terk etmeyle gider ve hem öfke gıybet ve kahkaha ve maskaralık perhizleriyle gider, bunların kamusu sabırla eymen olur.” (Coşan, 1986).

Tasavvufta nefis ile mücadele (mücâhede) etmek gerekir. Makâlât’ta, yağıya (düşman) benzetilen nefis ile cenk etmenin (Coşan, 1986: 67) gerekli olduğu; ancak bu şekilde nefis iyileşme göstererek âdeta beşerî sıfatlardan sıyrılır. Allah’ın fiillerinin, isimlerinin ve sıfatlarının tecellisi zamanla onda tezâhür eder ve hakke’l-yakin mertebesine ulaşır. Velîler makamına ulaşır ve ibadetle meşgul olur. (Duran, 1989: 112-114).

Hacı Bektaş Velî’nin manzum Makalat’ında Nefs bize şu şekilde anlatılmaktadır:

Varıdı şehîr içinde iki sultan
Birisi akıldı birisi şeytan
Yüregün sağ kulağındaydı akl
İşitdün zıkr olındı niçedür nakl
O sultanun biri İblis’dur iy yâr
Anun nefis nayıbdur it’den azar
Su başısı buhul’dur hem hased’dur
Kibir’dür, öykedür gaybat gazab’dur
Dahı hem kahkaha vü masharalık
Anun dizdârı buyıdı: Hırâlık ” (Manzum Makâlât: 172-173).

5. Pir’in Hizmetinde Olmak

Hizmet Peygamberin ona selâm olsun şu hadisi gereğince

“Hizmet edene hizmet olunur.” ifadesi Hacı Bektaş Velî tarafından hizmet etmenin önemini belirtmektedir.

6. Havf

Havf: ‘Korkmak, sakınmak, emin olmamak’ manasındadır. Ayrıca tasavvufî hayata giren kimseye gelen ilk hal “havf” olup kendisinde Allah korkusunun yerleştiğini gösterir.

“Ve ammâ ibadet havf u reca ve ilme’l-yakin zahidleründür.

Havf, bazı mutasavvıflara göre üç mertebeye ayrılır. a. Havf: Havf imanın şartındandır. b. Haşiyet: ilim istemektir. c. Heybet ise: marifetin şartındandır.

Makâlât'ta marifet mertebesinin ikinci makamı olarak geçen korku, havfin üst mertebesi olarak haşiyet ve heybettir. Arapça aslı metinde "tam korku, Allah'ı bilen ve tanıyan kimselerde olur." Allahu Ta'âlâ'nın şu sözleri gereğince korkar. (Kur'an-ı Kerim, XXXV/28).

"Rabbının makamından korkanlara iki cennet vardır." (Kur'an-ı Kerim, LV/46) buyrulmaktadır.

"Allah, münafık erkek ve kadınlar ile kâfirlere cehennem ateşini vaad etti." (Kur'an-ı Kerim, IX/68; Coşan, 1986: 32) ayet-i kerimesi ile Allah'tan korkmayı emretmiştir.

Hacı Bektaş Velî, dünyayı terk edip, ahireti isteyen kulların havf u reca kavminden olduğunu söyler. Bunlar Mevlâ'ya ulaşmayı ve onu görmeyi arzu ederler. (Coşan, 1986: 41) Allah-u Ta'âlâ,

"inayetim havf u reca ortasında olanlar iledir." Buyurmaktadır. Bir başka yerde havf u reca, ibâdet ve ilme'l-yakinin zahidlere ait olduğunu söyler. (Coşan, 1986: 57).

Gönül bahsinde ise; "Pes gönülde dahi dört yirde nûrânî tavaf vardır; evvel sakında havf nuru tavafı, ikinci solında reca nuru tavafı, önünde muhabbed nuru tavafı ardında şevk nuru tavafı şeklinde geçmektedir. (Coşan, 1986: 76).

Hacı Bektaş Velîde, korku gönülün bir sıfatıdır. "Altıncı dizdarun adı korkudur." (Coşan, 1986: 33).

Velî'ye göre, korkusuz olmak, (emin olmak) imanı zayıflatır. Çünkü kul, her zaman ümid ile korku arasında olmalıdır. Tanrı'dan ümid kesmek de, emin olmak da (korkusuz) küfürdür.

"Pes korkusuz yürümek imana gümandır." (Coşan, 1986: 18).

7. Recâ(Ümit)

Reca ise; ümid etmek, ummak, yalvarmak; rica etmek, temenni etmek, dilemek, korkmak manalarına gelir. Havf'dan sonra gelen rica istikbalde çıkacak olan ve arzu edilen şeye karşı kalbin duyduğu ilgidir. Reca Allah'ın ihsanının marifet mertebesinin ikinci makamı olarak ele alınmaktadır.

Reca (ümid) ise, tarikat mertebesinin yedinci makamıdır. Korkudan sonra ümid gelmektedir. Çünkü aşağıdaki ayetler gereğince kul, korku ile ümid arasında olmalıdır. Reca Allah'ın ihsanını ümid etmektir. (Altıntaş, tarihsiz: 125-131).

"Hemen Allah'a kaçın." (Kur'an-ı Kerim, LI/50; Coşan, 1986: 27)

"Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz." (Kur'an-ı Kerim, XXXIX/53; Coşan, 1986: 27).

8. Hırka, Makas, Zenbil, Seccade, İcazet, İbret ve Hidayettir.

Bunlar her bir kula Rahman Tanrı tarafından kendi değeri ölçüsünde verilir ve şu ayet delil gösterilir: "Allah işini kemale ulaştırıcıdır. Ve her bir şey için ölçü koymuştur." (Kur'an-ı Kerim, LXV/3).

9. Makam, Cemaat, Nasihat ve Muhabbet Sahibi Olmaktır:

Allahu Ta'âlâ'nın şu sözü buna delil gösterilir:

"İnsanların bir kısmı Allah'ın yanı sıra ortaklar edinirler ve onları, Allah'ı sever gibi severler. Halbuki insanlar Allah'ı çok sevmektedirler." (Kur'an-ı Kerim, II/163).

10. Aşk, Şevk, Sefâ ve Fakr Sahibi Olmak:

Allahu Ta'âlâ'nın şu âyeti:

"Beni Müslüman olarak öldür ve salih kullar arasına ilhak eyle." (Kur'an-ı Kerim, II/163) ve Hz. Peygamber'in

“Kainata nispetle aşk, onun ruhu ve özüdür.”; “Fakirlik benim övüncümdür, kıyamet günü onunla iftihar edeceğim.” hadisi aşk, şevk, fakirlik ve kanaatkârlık konusunda esas teşkil etmektedir.

Tasavvufun esasını da bu tarikatın son makamı olan aşk teşkil eder.

Makâlât’a göre; ilâhi aşk Tarikat mertebesinin onuncu makamıdır. Hacı Bektaş Velî, bu makamı anlatırken şu ibareyi zikretmektedir:

“Diğer varlıklara nisbetle aşk hayat ve özdür.”⁵ Böylece aşkı bir yaşama gücü ve öz olarak değerlendiren Hacı Bektaş Velî, aşkı insanî cânın en mükemmel makamı kabul etmektedir. İlâhî bir nasip olan aşk, kişide aşırı zevk husule getirir. Kim de aşk zuhur ederse onda bu acayip hâller görülecektir. (Coşan, 1986: 28). Yine Velî’ye göre; kendini bilen kişinin yanı

“Men arefe nefselü” sırrından haberdar olan kişinin gönlüne aşk gelir. Bu aşk, o kişiyi Hakk’ın Zâtına davet eder. (Coşan, 1986: 54). Bundan da anlaşıyor ki aşk erdiricidir.

Makâlât’ta aşk, gül-i reyhane benzetilmektedir. Aşkı Allah’ın zâtî tecellîsi kabul eden ve alemlerin yaratılışını aşka bağlayan Hacı Bektaş Velî, gül-i reyhan metaforuyla âşıkta meydana gelen ilâhî zat tecellisini anlatmak ister. Bu tecelliye mazhar olan kişi mutlak bir ferahlık içindedir. Hacı Bektaş Velî’de aşkın cana getirdiği ferahlık ise, “Muhabbet adı” olarak geçmektedir. Muhabbet ise Tarikat’ın dokuzuncu makamıdır ve Allah’ın yarattıklarına karşı sevgi duymak gerektiği belirtilir.

“İnsanların bir kısmı Allah’ın yanı sıra ortak edinirler ve onları, Allah’ı sever gibi severler Halbuki insanlar Allah’ı daha çok sevmektedirler.” (Kur’an-ı Kerim, II/165).

‘Ölen eger gözdelerden ise ona, rahatlık, hoş kokular ve nimetlerle dolu Cennet vardır’
(Kur’an-ı Kerim, LVI/88-89)

Hacı Bektaş Velî, aşıkların kendileri ölür canları ölmez demektedir (Coşan, 1986: 44).

“Sakın Allah yolunda şehit edilenleri ölümler sanma doğrusu onlar Rableri katında diridirler, cennet meyvalarından rızıklanırlar.” (Kur’an-ı Kerim, III/169).

Yunus Emre’de de aynı fikir şu mısra ile belirtilmiştir:

“Ölür ise ten ölür, canlar ölesi değil.”

Ölen eger gözdelerden ise ona, rahatlık, hoş kokular ve nimetlerle dolu Cennet vardır’
(Kur’an-ı Kerim, LVI / 88-89).

Manzum Makalat’da ise aşk konusu şu şekilde işlenir:

Onıncısı nedür bil gör i dil-dâr

Gerek kim ‘ışka cân ide giriftâr

....

Zîrâ bu ışk makamı ulu demdür

Bu ıška bilişenün gözi nemdür

Çû can cana tokunsa oldı canân

Gerek mahv ola ten bunda kala can (s.158)

....

Didi bir mü’minin gelse dilinden

Dise “yâ rabbî” ışkile gönülden

Çalap eydür ana “yâ abdî lebbeyk”

Firişteler kamu eydür(ki) “sa’dayk”

Bunı zikr itdi Hak Kur’ân’da iy yâr

“Ohı kim sana bu sır ola izhâr

Nitekim Mısır avratları iy yâr

Görüp Yusuf’ı eller toğradılar

Yusuf ışıķına el toğradı anlar

Acısın tuymayup döküldi kanlar

Çalap ışıķında mü’min azucugın

Acep mi tuymayalar can acugın

Bişinci can anunçün ışıķ durur hem

Karar itdi gönöl va’llâhu âlem (Manzum Makâlât: 170-171).

Aşķın yeri gönöldür. Makâlât’ta gönöl, hemen bütün mutasavvıfların vasfettiğı özellikler çerçevesinde geçmektedir.

Yunus Emre’nin:

Gönöl Çalab’ın tahtı, Çalap gönüle baktı.

İki gönöl bedbahtı, Kim gönöl yıkar ise,

ifadelerinin benzerlerine Hacı Bektaş Velî’de de rastlıyoruz:

“Ve hem beytû’l-ma’mûr var, ka’be var, lâkin gönöl ol ikisinden daha yiğdür. Zîrâ kim Beytû’l-Ma’mûr gökdedür, Kerûbiler tavaf iderler, amma gönöl, pâdişâh-ı âlem Tanrı’nın nazargâhıdır.” (Coşan, 1986: 75).

Tarikat kapısındaki son makamın aşķtan başka bir hali de fakrdır.343/1 Sûfîler bu hâlde dünyaya karşı bir tavır alırlar.

“Levlâke levlâk lime halaktû’l-eflâk” hitabına mazhar olan ve kendisinden “Habibim” diye bahsedilen buna rağmen fakirliğıyle övünen Hz. Muhammed’i diğerk peygamberlerden üstün kılan işte bu mümeyyiz vasfıdır.

Bu sebepledir ki O’nun yolunda olan sûfîler fakirliğı seçmiş ve Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı’nda da Fakr-nâmeler doğmuştur. Genelde fenâfillah’a ulaşmak için geçilecek makamları anlatan Fakr-nâmelerdeki fakr6 kelimesinin lüğat manaları; ‘Yoksulluk, manevi yoksulluk..vb’leri manalarına gelmektedir.

Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatında fakr’ı ve makamlarını anlatan Aşık Paşa’nın Fakr-nâme adlı mesnevisinde olduğı gibi müstakil eserler olmakla birlikte, çeşitli tasavvuf ve tabakat kitaplarında da muhtelif bölümler halinde Fakr-nâmeler ele alınmıştır. Ayrıca, Ahmet Yesevî’nin de Fakr-nâme adlı bir eseri vardır. Hatta bu eser, Hacı Bektaş Velî’nin Makalatı ile iç içedir.

Hacı Bektaş Velî bu hususla alakalı olarak Hz.Peygamber’in “iç muhtaçlık benim medâr-ı iftiharımdır ve kıyamet gününde ben onunla övüneceğim” (Keşfûl-Hafa II: 87) mealindeki hadisi delil olarak getirir.

C. Mârifet’te Bulunan On Makam

1. Edep Sahibi Olmak

Çünkü Allah’a ulaşan ancak saygı ve edep ile ulaşır. Mahrum kalan da ancak saygı ve edebi terk ettiğı için mahrum kaldı. Hz. Ali’nin Allah onun zâtını kerim kılsın şu sözü gereğince:

“Mal ve soy ile bir şeref olamaz; şeref ancak bilgi ve edep iledir.” Hz. Peygamber de ona selâm olsun “Edep aklın dış şekli ve dış görünüşüdür.” buyurdu.

Edeb’in lüğat manası, ‘terbiye, güzel tavır, iyi ahlâk, utanma, haya’dır.

Edep, Hacı Bektaş Velî’de Ma’rifet mertebesinin ilk makamıdır. Allahu Ta’âlâ’ya ulaşmanın yolu saygılı ve edepli olmaktır.

Hz. Muhammed’in, “utanmak imandandır; utanması olmayanın imanı da yoktur.” sözünün de delil olabileceği gibi, Hacı Bektaş Velî Makalat’ında; ‘edeb; od u haya, utanmak imanın sıfatlarından’ olarak ele almaktadır.

Hacı Bektaş Velî’de ‘Edeb, utanmak,’ Marifet’in beşinci makamı olarak ayrıca ele alınmıştır. (Duran, 1989: 112).

Pes evvel bu durur söze girişde
Edep saklaya kişi her bir işde

Mü’eddeb kişiler gey hoş olurlar
Edepsuz ma’rifet’den boş olurlar

Bişinci kavla çün kim kılduk âğâz
Gülistan bülbülsin kıl ser-âğâz

Bu kavlun menba’ı od u hayâ dur
Utanmak kavlı yohsula ba’y’adur (Manzum Makâlât: 159).

Dahı masharalık şeytan işidur
Anı men eylemek edep işidür (Manzum Makâlât: 172).

2. Korkmak

Tam korku, Allah’ı bilen, tanıyan kimselerde olur; Allahu Ta’âlâ’nın şu sözlerine dayanılarak: “Allah’tan ancak bilgili kullarından olanlar gerektiği tarzda korkar.” (Kur’an-ı Kerim, XXXV/28) “Rabb’inin makamlarından korkanlara iki cennet vardır.” (Kur’an-ı Kerim, LV/46) korkunun gereği anlatılır.

3. Perhizkâr Olmak

Hz. Muhammed’in; “Açlık gök gürültüsüne, kanaatkârlık ta buluta benzer; nasıl gök gürültüsü ve bulut yağmura sebep teşkil ederse, kanaatkârlık ve açlık ta derin ve ince düşünme (hikmet) ile sezgi (Ma’rifet) ye sebep olur.” meâlindeki hadisi perhizkarlığa esas teşkil etmektedir.

4. Sabır ve Kanaat Sahibi Olmak

Sabır; ‘dayanıklılık olmak, sukûn ve güven içinde beklemek, sebat ve devam etmek, endişelenmemek, telaşlanmamak’ manalarını ihtiva eder.” (Altıntaş, tarihsiz: 131)

Hacı Bektaş Velîde sabır, ma’rifet mertebesinin dördüncü makamı, imânın ise sıfatlarındandır. (Coşan, 1986: 29). Sabreden kul için hesabsız sevap olduğu aşağıdaki âyet-i kerime delil olarak gösterilmiştir.

“Sabredenlere ecirleri hadsiz hesapsız ödenecektir.” (Kur’an-ı Kerim, XIV/7; Coşan, 1986: 23).

Şeytanın sıfatlarından olan; ‘gıybet, kahkaha, maskaralık’ vs. sabır ile düzelir.

Hacı Bektaş sabır, utanmak ve kanaatin akıl içerisinde olduğunu, bunların riya ve tema’ı gönül şehrinde çıkarıldıklarını ve şeytanın bu üç nesne ile yenildiğini söyler. Bu üç nesne ile veliler makamına ulaşır.

“...Akılın üç hassası vardır ki , onlar da; ‘Kibir, riya ve Tama’u gönül şehrinde çıkarurlar ve böylece Şeytan da bu üç nesneyi insanda bulamayınca yenildiğini görür.” (Coşan, 1986: 111; Duran, 1989: 111).

5. Utanmak

Hz. Peygamber’in “Utanmak imandandır; utanması olmayanın imanı da yoktur.” hadisi, utanmak makamına örnek olarak verilmektedir.

6. Cömertlik

Allah yolunda, vatan uğrunda, milletin ve devletin selâmeti için, malının bir kısmını sarfetmesi, fakirin hakkını vermesidir. Mevcut malının, bu hayır yollarında harcanması için cimrilik göstermemesidir. Allah; ‘cimrileri değil, cömertleri sever’ hükmüne göre hareket edilmelidir. Cömertlerin eli açıktır. Onlar fukaraya yardım, milletine ve devletine karşı olan maddi ve manevi görevlerindeki fedakarlıkların ‘Nafile İbadet’lerden sayıldığını da bilirler. Hz. Muhammed’in bir çok hadislerinde;

‘Cömertlerin el açıklığı...insanı Cennet’e sevkeder’ buyrulmaktadır. İşte Hacı Bektaş Veli de aynı duygu ve düşüncelerle Anadolu ve bütün dünya insanlarına elini açmış ve her zaman, hem devletine, hem milletine ve hem de toplumdaki fakir insanlara yardımı dini ve insanı bir borç bilmiştir.

7. İlim sahibi olmak

Hz. Peygamber; “Dünyanın durması dört şey üzerinde ve onlar sayesinde. Alimlerin ilmi, hükümdarların adaleti, cömerdlerin el açıklığı ve yoksulların duaları.” ifâdesi ile ilmin önemini vurgulamaktadır.

Yine Hz. Peygamber: “Cömerdlik cennette bir ağaçtır, dalları dünyayı sarmıştır; onlara tutunanları Allah Cennet’e sevk eder.”⁷ ifâdesi ile de ilmin önemini belirtmiş, Hacı Bektaş Velî de bu özellikler etrafında toplumda insan yetiştirmiştir.

8. Miskinlik

“Allahım! Beni düşkün olarak yaşat ve düşkünler topluluğu içinde haşreyle.” hadisi miskinliğe esas alınmıştır.

9. Ma’rifet Sahibi Olmak

Tasavvufî ıstılahta Ma’rifet, “Hakk Ta’âlâ’yı isimler ve sıfatlar ile bildikten sonra muamelelerinde onu doğrulayan ve sonra kötü ahlâklarından ve afetlerinden korunan, sonra kalben onun kapısında uzun zaman manevi itikafa (ibâdet) devam eden bir kimsenin sıfatıdır.” (Aslan, 1980: 357. Ayrıca bkz: Kesfû’l-Mahcûb: 397; Arvasi, 1983: 84).

Makâlât’ta ise, dört kapıdan biri olan ma’rifetin dokuzuncu makamı olarak geçmektedir. Marifet arifin tahtıdır.

Bilün dördüncü cânı ma’rifet’dür

Kamu cânlara bu âb-ı hayatdur

Çalap yardım virübdür cânâ anı

Anunçün virmedi hayvâna anı (Manzum Makâlât: 169).

Ma’rifet, gönülün sıfatıdır. Suya benzetilen ma’rifet, can için vazgeçilmez bir unsurdur. Toprağın suya ihtiyacı olduğu gibi, canın da ma’rifete ihtiyacı vardır. Ma’rifet suyu ise, gönül gözünden akmaktadır. Ve can Ma’rifet ile canlanır, olduğu gibi, canın da ma’rifete ihtiyacı vardır. Ma’rifet Tanrı’nın, layık bulunduğu kişilerin gönlüne verdiği bir özelliktir. İnsanlar bu ma’rifetli gönüllerden ma’rifet haberlerini işitip rahatlarlar. Hacı Bektaş, ma’rifet haberleri söyleyen bu kişilerin ayak tozunu ezip içmek gerekir,

“Zira ma’rifetli gönül, erenlerin gönlüdür ve Hak Ta’âlâ’nın ulu hazinesi ve nazargâhıdır ve ma’rifet ol gönülleri diri kılur ve gönli gözi açılır.” demektedir. (Coşan, 1986. 44-45).

Gıybet, öfke, tama, hased, kibir, haya, nefis vs. gibi hasletlerden kurtulamayan kişi, Tanrı’dan ve ma’rifetten uzak kalır ki bunlar imanın, dolayısıyla ma’rifetin düşmanlarıdır.

Makâlât’ta; Dünyadaki ağaçlara benzetilen ma’rifetin kökü mü’minlerin gönlünde, başı ise gökten daha yukardadır ve “...kökü sağlam, dalları göğe doğru...” (Kur’an-ı Kerim, XIV/24; Coşan, 1986: 72) ayet-i kerimesi buna delil gösterilmiştir. Ma’rifet ağacının ‘başı tevhid, gövdesi iman, yaprakları islam, dibi yakınlık, kökü tevekkül, budakları nehy-i münkar, suyu havf u reca, yemişi ilim, yeni ise mü’minin

gönlüdür, başı da arzdan yukardadır.’ Bu ma’rifet ağacının beş büyük dalı vardır: 1. Şevk, 2. Muhabbet, 3. İnyet, 4. İrâdet, 5. Kurbiyyât’dır (Coşan, 1986: 103).

Hacı Bektaş’a göre, Tanrı insanı üç karanlıkta yaratıp, üç nesne ile aydın kılmıştır. Bunlardan üçüncüsü olan nefis karanlığı,

“Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için Kulu Muhammed’e apaçık ayetler indiren O’dur. Doğrusu Allah size karşı şefkatlidir, merhametlidir.” (Kur’an-ı Kerim, LVII/9; Coşan, 1986: 103) ayet-i kerimesi gereği ma’rifet nuru ile aydınlatılmıştır. Güneşe benzetilen ma’rifet, hangi gönüle doğarsa doğsun ölünceye kadar ve öldükten sonra da insanlara faydalı olur.

Ma’rifetli gönüllerin nuru, arzdan daha öte gider. Cennet’in bekçisi Rıdvan olduğu gibi bu gönüllerin bekçisi de Tanrı Ta’âlâ’dır. Çünkü ma’rifetli gönüller Tanrı’nın hazinesi ve nazargâhıdır. (Coşan, 1986: 104).

Yine Hacı Bektaş Velî’ye göre, can hazinelerinden biri olan ma’rifet başta olup baş arşa benzer. Yalnız ma’rifet bir arş gibidir. (Coşan, 1986: 62).

Gönlünde; ‘ilim, cömerdlik, od u haya, sabır, perhizgarlık, korku, edep bulunan kişilere ma’rifet, ma’rifetle birlikte ilham, fehim, aşk, şevk ve muhabbet gelir, can dirilir, ma’rifetli can ise erenler camıdır. Ma’rifetsiz can hayvanlar camıdır (Coşan, 1986: 35).

Hatta ma’rifet, hekimdir. Can içindeki inkâr yarasını tedavi eder ve canı taze tutar (Duran, 1989: 92-94).

10. Kendini Bilmek (Kendüzin Bilmek)

“Men arefe nefsehu fekad “arefe rabbahu” hadisi Hacı Bektaş Velî de oldukça sık kullanılır. Bu söz ile kendi nefsinin bilen, idrak eden insanın Allah’ın zatını da idrak edebileceği anlatılır. Vahdet-i Vücut görüşü içerisinde ele alınan bu söz, Hakikat mertebesinin de onuncu makamıdır (Coşan, 1986: 28).

Düşünen insan, ilk önce iki damla su iken, sonradan içi dışı harikalarla dolu, nice akıl şaşırtıcı organlar ve gönül sevicisi güzel ahlâk ile bezenmiş olan vücudunun bir yaratıcısı olduğunu idrak eder. İnsan bedeninin mükemmeliyetine ve organlarının yapı inceliğine işleyişine, faydalarına bakınca Yaratıcı’sının kudretini büyüklüğünü daha iyi idrak eder ve O’na sevgiyle bağlanır. Vücut denilen bu ince yapıli makinenin Cenab-ı Hakk’ın lütuf ve inayetinin, rahmetinin eseri olduğunu anlar (İbrahim Hakkı, a.e: 49).

Vücudun organları cisimler âlemine benzediği gibi, insan nurunun vasıfları da Allah’ın vasıflarına benzer. Allah’ın diri, ilim, işitme, görme, irade ve sabırlı olma vasıfları aynen insanda da vardır. Fakat insan ruhu da bu vasıfları kazanmak için bedenine muhtaçtır. Allah ise, bedenden münezzehtir. Cenab-ı Hakk, kainata tasarruf ettiği gibi, insan ruhu da bedenine tasarruf eder. Allah’ın ve nefsin bilinmesi gönül âlemiyle olur.

“Nefsini bilen Allah’ı da bilir.” Çünkü insan ruhu ayna, gönül görünüş yeridir. Kişi, kalbin zevkini bulur. Aşk nuru ile dolar, birlik âlemine giderse, Hakk’ı bulur, orada kalır (İbrahim Hakkı, a.e: 49).

Makâlât, önce kişinin Allah’ın bildirdiklerine inanıp, şükretmesini daha sonra kendisini bilmesi gerektiğini de söyler.

“Men arefe nefsehu” sözünü takiben “Men arefe nefsehu bi’l-fena’i fekad arefe Rabbahu bil-bakâ’i” (Kim kendinin fani olduğunu bilirse, Rabbi’nin bakiliğini anlar.) (Coşan, 1986: 61) manasına gelen ve insanın fânî olduğunu anlatan güzel bir sözdür.

Ayetlerle birlikte Allah’ın, birliğini, azametini, celalini, kudretinin kemâlini, merhametini, cemâlini, hikmetlerini vs. izah eden Hacı Bektaş Velî, insanın bir terkip içerisinde yaratılan kainatın küçük bir nüshası ve insanın en yüce varlığı olduğunu söyler.

“Pes eyle gerek kim” ilim ile irdeleye ve izleye, isteye ve gözleye, “Arş’dan tahta’s-saraya değin ne kim varısa kendüde bula.”

“Pes imdi” Arş ile ferş arasında çok türlü nesneler vardır. İlle âdemden ulusu yokdur (Coşan, 1986: 62).

Daha sonra insan vücudunda her ne varsa (ruh da dahil olmak üzere) kainata teşbih edilmiştir.

Yedi kat göklerin üstünde bulunan “Arş can hazinelerinin (akıl, ilham, fehim, ışk-ı didar, ma’rifet...vs.) bulunduğu insan başına, arka (beden); göğse, taban (ayaklar) yere benzetilmiştir. Akıl aya, ma’rifet güneşe, ilim yıldızlara, sünük (kemik) ve ilik oluşuna, kaygı buluta, gözyaşı yağmura benzetilmiştir. Bu benzetmeler oldukça fazla yer tutmaktadır (Kur’an-ı Kerim, XXII/85; Coşan, 1986: 58-83).

Ayrıca, nefsi şeytanın naibi olarak tanımlayan Hacı Bektaş Velî, şeytani (kibir, hased, cimrilik, tama, gıybet...vs.) hasletlerle; Rahmani (miskinlik, sabır, korku, ilim, cömertlik, marifet, akıl) hasletlerini birbirinden ayıramayan insanların, kendilerini, dolayısıyla Hakk’ı bilmekten uzak olduklarını söylerler. Rahmaniye şeytani’den ayırt eden kimse kendini bilir, Tanrı’ya yol bulur. Aksi taktirde o kişi insanlık mertebesinde değildir.

“Zira kim biregü Rahman ile Şeytani seçildiğini bilmeyince hem kendüyi dahı bilmez ve bir kimesne kendüzin bilmeyince Çalab Ta’âlâ’yı dahı bilmez.” (Coşan, 1986: 53-54).

“Şu halde Tanrı’yı bilmek isteyen insan önce kendini bilmelidir. Allah insanı bütün yarattıklarından daha güzel ve mükemmel yaratmıştır ve bütün kainatın üstün kainata hükmedici ve kendine tapıcı yaratmıştır. Kendini bilmeği ve sevmeyeği ihsan etmiştir.” (Duran, 1989: 96-98).

Manzum Makâlât’ta ise kendini bilmekle ilgili olarak şu boyutlara rastlıyoruz:

Dahı çok nesneler bildürdi Hakk bil
Ve likın agız açup söylemez dil
Pes imdi Hakk ne kim bildürdi iy yâr
Hakikat kılınız sıdk-ıla ikrâr
Zira Hakk söze inanmak gerekdür
Çalap lutfına tayanmak gerekdür
Ne kim bildürdise Hakk bil iy didâr
Pes andan nefsiüne algıl haberedür
Bu degül nefsinı bilmek, yalanam
Diye kim ben fulan oğlu fulanam
Budur kim ilm ile bile işini
Yiye ilm-ile bula özünde
Araya ilm-ile bula özinde
Sera’dan Arş’a değin kendüzinde
Zira arş ile ferş aralığında
Neler var hod bilürsın sâğlığında
.....
Er oldur bunları kendüde bula
Pes andan benzer ol bir yahşı kula
Bu resme bilicek er kenduzini
Çalap’dan bile ol (kendü) özini
Bu sözden ma’rifet ehli ne diler

Pes andan âlim olma didiler

Çü ismün alim oldu iy dil-ârâm

Hakk'ı bilmekte sen dahı kıl ârâm (Manzum Makâlât: 180).

Pes imdi kendüzin bilmekliği er

Bu vaz'ıla yazup kılduk mükerrer

Ki rahmân kankıdur şeytani kankı

Seçildi bildiler âkıl u ankı

...

Bile şeytan nedür Rahman ne hırfat

Gönül kankısıla kim tuta ülfet

Kaçan ülfet tuta Rahman'a gönli

Her işi olmaya önlü vü sonlu

Hemen-dem ışk irer ol gönli okur

Yürür ol şeytanun boynını tokur

Müyesser olur ana külli halvet

Özine yüz tutar her türlü devlet

Hak'a bu vazıla ışk ilter anı

Asan budur didi Veys'al- Karanı

Kişi bu işleri bilse hakikat

Ana vasl olmaya hiç dürlü fûrkat

Budur kendüzini bilmek hevası

Buları bilmeyendur Hakk'a âsi (Manzum Makâlât: 175).

D. Hakikât'ta Bulunan On Makam:

1. Alçak Gönüllü Olmak:

Kulun diğer yaratıklar arasında toprak gibi (mütevazı) olması bir kişinin incitmesinden incinmemesi: aksine kendine rastlayan her şeyi Allah'tan bilmesi ve o başına gelen musibetlerin tümüne rıza göstermesi ve istemesini (iradesini) Allahu Ta'âlâ'ya terk ve havale etmesi ve dilemek (meşiyet) ve istemeyi (irade) sadece Allah'a ait bilmesidir; çünkü, Allahu Ta'âlâ dilediğini işler ve istediği şekilde hükmeder.

2. Hoşgörülü Olmak (Yetmiş iki millete aynı gözle bakıp, hiçbir kimseyi ayıplamamak):

Bütün mülke (kainata) tek bir bakışla bakıp bu kişinin işlediği iyidir, bunun işlediği kötüdür, dememek ve (kişileri söz konusu etmeden) yalnızca iyiliğin ve kötülüğün kendisini görmektir. Çünkü, hiç bir kimse diğer bir kişi yerine azaplandırılacak veya mükafatlandırılacak değildir. Allahu Ta'âlâ'nın şu sözü gereğince:

“Bizim işlediklerimiz bize sizin işledikleriniz de size aittir.” (Kur'an-ı Kerim; XI/139, XXVIII/55, XLII/15) ayıplamamak fikri işlenir.

3. Hayırsever Olmak (Elinden Gelen İyiliği Esirgememek):

Allah'ın kendisine ikram eylemiş olduğu yemeklerden, giyimlerden bir şeyi sakınmamak, aksine Allah'ın rızasını kazanmak isteğiyle onun yolunda bol bol vermek ; ihsanda bulunmak, eli açık olmaktır. Allahu Ta'âlâ'nın şu sözü gereğince

“Mallarını Allah yolunda harcayanlar (her birinde yüzer tane tohum mevcut yedi başak bitiren bir tohum tanesi gibidir.)” (Kur’an-ı Kerim, II/261) elinden geleni esirgememek fikri işlenir.

4. Emin Olmak:

Yaratıklardan hiç birine zarar vermemek ve onların ondan cefâ görmemeleridir. Nitekim Hz. Peygamber: “Müslüman diğer Müslümanların, kendisinin elinden ve dilinden zarar görmedikleri kimsedir.” demekle emin olmayı öğütlemektedir.

5. Mülk Sahibine Yüzünü Sürüp Yüz Suyunu (Yaradılış sebebi olan Muhammed nurunu) Bulmak:

Kulun ölmeden önce kendi nefsinin yok etmesi benlikten kurtulmasıdır. Vahdet hâline ermdir. Nitekim Allahu Ta’âlâ buyurur:

“Sizin yanınızdakiler tükenir, fakat Allah’ın yanındakiler daimî ve bakîdir.” (Coşan, 1986: 29).

6. Sohbetle Hakikat Sırlarını Söylemek:

Kulun sohbet esnasında gerçeklik sözleri (kelimatü’l-hakâik) söylemesi, olgun irşadcısına tam bir istek ile uymasıdır:

“Topluluğun arasında şeyh, ümmeti arasında Peygamber gibidir.” hadisi, sohbetle hakikat sırlarını söylemek fikrini desteklemektedir.

Hacı Bektaş Velî, sohbetle hakikat arasında söylemek gerektiğini söyler. Bu ise hakikat ehlinin meşrebindendir. Kul, sohbet esnasında gerçekleri söyler, mürşide tam bir istekle uyar. Mertebeye kendinden büyük olanlarla yapılan sohbet ebedî, ona itiraz etmemeyi gerektirir. Bu hal ise âriflere özgü bir hâldir.

“Ve lakin tefekkür ü sohbet ve vilâyet beklemek ve ayna’l-yakin aruflarıdır.” (Coşan, 1986: 29).

Budur altıncısı kim sohbet ide

Veli sohbet yolında nice gide

Hakikat sırrını şerh eylemekdür

Bulardan artuğı fâsıd emekdür (Manzum Makâlât: 162).

7. Seyr-i Sülûk Sahibi Olmak:

Kâmil bir mürşidin iradesi altında yola çıkıp mâsivâdan yüz çevirerek Hakk’a yönelmek olan seyr-i sülûk (Seyr ü sülûk) bir şeyhe intisâp ettikten sonra başlar. Bursalı İsmail Hakkı “Sûfîyya Istılâhı” nda

“Sülûk i cehilden ilme, kötü huylardan güzel huylara, kendi varlığından geçerek Hakkın varlığına doğru harekettir.” der (Kur’an-ı Kerim, XLI/53). Hacı Bektaş-ı Velî’de seyr-i sulûk; Hakikat mertebesinin yedinci makamı olarak zikredilmekte , iyi ve olgun kulların girdiği yola girmektir demektir. Nitekim Allah u Taala buyurur:

Onlara dış alemlerdeki ve iç alemlerdeki delilleri göstereceğiz.(Kur’an, XLI/53).

8. Sır Sahibi Olmak:

Kulun kendisinden sâdır olan kerâmetleri gizlemesidir. Allahu Ta’âlâ buyurur: “Deki: İçlerinizdekini gizleseniz de açıklasanız da (Allah bilmektedir.)” (Kur’an-ı Kerim, III/29) mealindeki ayet sır hususundaki fikre kaynaklık etmektedir.

9. Münacat Sahibi Olmak:

Münacat;Sabretmek, Tanrı’ya ulaşmak, Tanrı’yı birlemek ve Tanrı’ya yakarmaktır. Allahu Ta’âlâ’nın şu sözü gereğince münacaat etmek kurtuluşu getirir.

“Ey inanan kimseler: Sabrediniz, sabırla yardımlaşın, birbirinizle irtibatlı olun ve Allah’tan korkunuz ki kurtulasınız.” (Kur’an-ı Kerim, III/200).

10. Vuslat (Çalap Tanrı’ya Ulaşmaktır):

İç gözüyle gözlemde bulunmak, ilm-i ledünni (İlâhi bilimleri) öğrenmektir. Tanrı’ya ulaşmanın yolu ise ilim öğrenmektir:

“Biz ona (Hızır’a) kendi tarafımızdan (ledünnî) ilim öğrettik.” (Kur’an-ı Kerim, XVIII/65).

Netice olarak ifade ederiz ki; eğer bu kırk makamdan birisi eksik olsa, gerçeğe, Hakikat’e ulaşamaz; çünkü şartları eksik kalmış olur. Meselâ, Allah’ın birliğini dili ile kabul edip, fakat kalbi ile bunu doğrulamayanın imanı tamama ermez. Şartlardan bundan başka biri de böyledir: çünkü şartın olmaması, şart sonucunun da tahakkuk etmemesini gerektirir.

Görülüyor ki, Makâlât’ta, “meratıb-ı erbaa” islâm tasavvufu çerçevesinde açık bir şekilde, Kur’ân-ı Kerim’e ve hadislerle bağlı olarak anlatılmaktadır.

3. YUNUS EMRE’NİN ESERLERİNDE DÖRT KAPI-KIRK MAKAM

Yûnus Emre, Anadolu’ya yerleşmenin verdiği sancıların, yıkılışla doğuşun yaşandığı; sosyal yapının zaafa uğradığı, iç çekişmelerin en kuvvetli olduğu bir devirde; Anadolu insanının en muhtac olduğu sevgiyi, ümidi sunmuştur. Yûnus’taki bu sevgi ve ümidin kaynağı tasavvuftur.

Ancak Yûnus Emre, bir teorisyen değildir. Tasavvufun teorisiyle uğraşmamış, bilakis vahdet teorisini hayatiyete geçirmiştir. Bu teoriyi önce şahsında yaşamıştır. Tasavvufun mücerret düşünceleri Yûnus’un şahsında hayat bulmuştur. Bu itibarla Yûnus Emre, tasavvuf düşüncesinin yetiştirdiği tarihî bir şahsiyetten ziyade bir “velî-alp tipi”dir.

Bu velî insanın, bilinen iki eseri mevcuttur. Bunlardan Risaletü’n-Nushiyye, tasavvufun ideal insan tipini tarif ve tavsif eder. Divânda ise, bu insan tipi hayatiyete geçer.

Gerçek Yûnus’u, didaktik mahiyetteki Risaletü’n-Nushiyye’den ziyade Divân’da görmek mümkündür. Bu Türkmen kocası, en güzel biçimde Divân’ında kendini ortaya koyar. Sevincini, hüznünü, kaygılarını velhasıl bütün duygu ve fikirlerini bu şiirlerinde aksettirir. Onu anlamak için şiirleri ve o şiirlere hayatiyet veren tasavvufu beraber değerlendirmek gerekir.

Tasavvufta nihaî hedefi Vahdet’e ulaşmaktır. Canlı cansız bütün varlıklar “Ezel’deki Vahdet hâline” bir dönüş halindedir. Bu özleyişle çırpınır ve insan bunun şuurundadır. Eşref-i mahlûk olan insan, belirli makamları geçtikten sonra bu dünyada iken Vahdet’e ulaşabilir. Tasavvufta Vahdet’e giden yolun dört kapı’sı ve bunların da kırk makam’ı vardır. İnsan bu makamları, belirli bir gayret/mücadele neticesinde birer birer aşarak Allah ile kul arasındaki perdeleri geçer nihayetinde Vahdet’e ulaşır. Bu son hâl Vuslat’tır.

Yûnus Emre, tıpkı Yesevî ve Hacı Bektaş gibi Fırat’tan Vuslat’a seyri anlatan müstakil bir risâle ortaya koymamakla birlikte, muhtelif şiirlerinde bu dört kapıyı ve onun makamlarını zikretmiştir. Yûnus Emre, tasavvufun bu yönünü teorik olmaktan hâle, yani yaşanana çevirmiştir. Bir başka ifadeyle Meratib-i Erba’a’nın teorisiyle uğraşan bir teorisyenden ziyade bu hâlleri yaşayan bir mutasavvıf durumundadır.

Yani Yûnus Emre; Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Velî’nin “dört kapı-kırk makam hususundaki müştereklerinden hareketle, onların “mürîd-mürşid” münasebetlerinin yanında O’da bu “dört kapı-kırk makam”ı Divân’ında en açık bir şekilde “şeriat-tarikat-marifet-hakikat” olarak ifadelendirmiştir.

Bilindiği gibi Yunus Emre’nin en önemli özelliği her çeşit inanca ve görüşe sahip insanları kendi “Duygu Dünyası” içinde birleştirmesidir. Özellikle Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş’ın Dört Kapı- Kırk

Makam (Güzel, 1991) tasavvufi ifadesindeki Meratib-ı Erba'a hususundaki müştereklerinden hareket eden Yunus, bu üstad mutasavvıfların mürşit-mürid münasebetine de önem vermektedir.

Yunus Emre, Divanı'nda (Tatcı, 1990) bu meratib-ı erba'a'yı dört kapı olarak zikretmektedir. Dört kapıdan ilki şariat, diğerleri sırasıyla tarikat, marifet, ve hakikat'tir.⁸

Dört kapıdur kırk makam yüz altmış menzili var
Ana irene açılır vilayet derecesi(351/13).

Şariat tarikat yoldur varana
Hakikat marifet andan içerü(290/8)

Evvel kapu şariat geçse andan tarikat
Gönül evi marifet ışık hakikat içinde

Şerait şirin olur işidene hoş gelür
Ne kim dilerse kılur ol şariat içinde

Tarikat can yoldaşı can ile olur işi
Tarika'ta giren kişi dün-gün ibret içinde

Marifet gönül ile dün ü gün zarıyla
Söylesen gelmez dile sırr-ı sıfat içinde

O'na göre hakikat, marifet denizi içinde bir incidir. Ona talip olan bahri(dalgıç), şariat gemisine binmedikçe o inciye ulaşamaz:

Hakikat bir denizdir şariat'dur gemisi
Çoklar gemiden çıkup denize talmadular

Şariat ile hakikatin vasfını idem sana
Şariat bir gemidir hakikat deryasıdur(29/5)

İnci, derya, gemi teşbihinden başka şariati, mumlu bala, tarikatı ise tortusuz yağa benzeterek bu ikisinin karışımından hasil olan yiyeceği de hakikat olarak görmüştür:

Mumlu bal'dur şeri'at, tortusuz yağdur tarikat
Dost için balı yağa pes niçün katmayalar(57/5)

Görüldüğü gibi tasavvufun ifadesi oldukça güç, bu görüşünü müteşabihleri olan gemi, derya, bahri, bal ve yağ'la mücessem hale getirmiştir. Şimdi sırası ile Yunus'taki bu "dört kapı-kırk makam"ı kısa örneklerle vermeye çalışalım.

Yunus Emre'de Dört Kapı Kırk Makam

a. Şeriatta Bulunan On Makam:

1. Amentü'ye İman.(Allah'ın varlığına- birliğine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır)
2. İlim Sahibi olmak
3. Namaz kılmak
4. Oruç tutmak
5. Zekat vermek
6. Hacc'a gitmek
7. Ehl-i Sünnet ve'l-cemeât (Hz. Muhammed'in sünnetlerini yerine getirmek)
8. Helal kazanmak, Helal yemek, temiz giyinmek

9. Şefkat ve merhamet sahibi olmak

10. Emr-i bi'l-ma'ruf, Nehy-i ani'l-münker, (yani Şariat bakımından yapılması gerekli umdeleri yerine getirmek, yasakladığı şeylerden kaçınmak)

c. Marifette Bulunan On Makam:

1. Fena olmak

2. Sabır sahibi olmak

3. Marifet sahibi olmak

4. Vücut Makamını bilmek

5. Cömert olmak

6. Kibir ve Riya'dan uzak kalmak

7. Edep sahibi olmak

8. Dervişliği kabul etmek

9. Hased ve Kinden arınmak

10. Dünyayı terk

Yunus Emre'de Dört Kapı Kırk Makam

b. Tarikat'te Bulunan On Makam:

1. Tevbe etmek

2. Pir'den el almak

3. Nasihat dinlemek

4. Havf u Reca sahibi olmak (Tanrı'dan korkmak, fakat O'nun rahmetinden de daima ümitli olmak)

5. Mürid Olmak

6. Nefis terbiyesine sahip olmak

7. Pir'in hizmetinde olmak

8. Pir'in izni ile konuşmak

9. Tecrîd ve Tefrîd sahibi olmak (Allah'a dönmek ve O'ndan gayrilerini bırakmak)

10. Kendini bilmek

d. Hakikat'te Bulunan On Makam:

1. Alçak gönüllü olmak

2. Kimseyi incitmemek

3. Sır sahibi olmak

4. Seyr-i sülûk sahibi olmak

5. Dört Kapı- Kırk Makam'ları bilmek ve amel etmek

6. Hayır sahibi olmak

7. Zühd sahibi olmak

8. Zikr sahibi olmak

9. İlm-i ledünni bilmek

10. Vuslat (Tanrı'ya Kavuşmak)

A. Şariat'ta Bulunan On Makam

1. İman Etmek:

İmanın esaslarından olan “Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, kıyamet gününe inanmak” şariatın esaslarındandır. Yunus bu esaslara tam bir iman getirmiştir.

Ezeliden dilümde uş Tanrı bir'dür Hak'dur Resul

Bunu böyle bilmez iken bir aceb mekandaydım(168/2)

Yoğıldı bu barigah varıdı ol padişah

Ah bu ışk elinden ah derd oldı derman bana(12724)

Dimesün kim müslümanam Çalap emrine fermanam
Dutmaz ise Hak sözünü fa'ide yok dünden ana(11/3)

Tevrat'ı İncil'i Zebur'ıla Furkan'ı
Bunlardağı beyanı cümle vücudda bulduk(133/6)

Yüz yigirmi dörtbin hası dörtyüz kırkdört tabakası
Devlet makamında ol gün ulu hanedandaydum

İsrafil sur'ı ura yir yüzi divşürile
Harab ola berr ü bahr çarh-ı felek yoyıla

Kimse varmaya bunda cümlesi vara anda
Ol padişah önünde Hak terazü kurıla

Iyan ola cümle iş kurtılmaya yad- biliş
Gel fulfil ibn-i fulfil her bir kula kıgrıla(306/1-3)

Yûnus, Allah'ın "ezeli ve ebedî, küfven âhad oluşunu, sevgisini, matlûb, maksud olan Allah'ın varlığına ve birliğine imanı"nı söylüyordu. O'nun gönlünde "Allah'ın birliği" şüphesiz tamdır. O'nda "Allah kavramı", aşk mefhumu çerçevesinde yer alır. "Hangi pencereden bakarsanız orada Allah'ı göreceksiniz". Allah, ilâhî bir nûrdur. Mekânsızlık âleminde sınık gönüllere taht kurmuştur. Vücut şehrindeki tahtın sahibi O'dur." (Güzel, tarihsiz,a: 53).

2. İlim Sahibi Olmak

Şeriat'ın ikinci makamı ilim, yani bilmektir. Çünkü bilmeden yapılan dinî işlemler sapıklık olur; buna karşılık fiilen tatbik edilmeyen kuru bilgi de vebal ve mes'uliyetden ibaretdir. İslâm Dini'nin ilk tebliği, Hz. Muhammed'e

"Oku! Rabbinin adı ile Oku!" olmuştur.

"Hiç bilenlere bilmeyenler bir olur mu?" Ayrıca Hz. Muhammed,

"ilim tahsili her müslüman kadın ve erkeğe farzdır. İlmi, en uzak diyar olan Çin'de dahi olsa arayınız, bulunuz. İlim mü'minin yitiğidir, onu nerede bulursa alır. Beşikten mezara kadar ilim tahsil ediniz..." hadisleri, İslâm Dini'nin ilme verdiği önemi vurgulamaktadır.

Tasavvufta da bilmeden, ilim sahibi olmadan kuru kuruya ibadet edilmeyeceği ifade edilir. Bilgili olmak güzel bir yaşayıştır.

Allah ancak vehbî ilimlerle bilinebilir. Bu da "Men arafe nefsehu fekad arefe rabbehu" hadisinin işaret ettiği kendini bilmek'le mümkündür:

"İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür
Sen kendüni bilmezsin yâ niçe okumakdur
Okumakdan ma'nî ne kişi Hakk'ı bilmekdür
Çün okudun bilmezsin ha bir kuru emekdür" (91/1-2)

Bu sebeple Yûnus'un şiirlerinde "bir uzun hece" sözü geçer. Bu söz "elif" harfine tekabül eder. "Elif" de vahdetin sembolüdür.

"Dört kitabın ma'nisi tamamdır bir elifde
Sen elif dersin hoca ma'nisi ne dimekdür" (91/4)

Yûnus'a göre okumaktan maksat; âlemlerin yaratıcısı Allah'ı bilmek ve varlığına-birliğine iman etmektir.

"Okumakdan ma'nâ ne kişi hakkı bilmektir
Çün okudun bilmezsin ha bir kuru emekdür" (176/2)

"Okudum bilmedim deme çok taât kıldım deme
Eri Hak bilmez isen abes yere yemektir" (176/3)

İlim her şey değildir. İlimin açamadığı kapılardan biri de aşk kapısıdır.

“İlim ile hikmet ile kimse ermez bu sırra
Bu bir acayip sırdur ilme kitaba sığmaz

“Âlem ilmin doyan dört mezhep sırrın duyan
Aciz kaldı bu yolda bu aşk el uramaz kalıp”

“Hırka ile taç yol vermez fereciyle âlim olmaz
Din diyânet olmayınca okusan kamu varakı

Okudun yedi mushafı ha taât gösteri safi
Çün amel eylemedin gerekse var yüzyıl oku“ (1416-1417/183)

gibi şiirler Yûnus’un ilim anlayışını bize tasvir ederler.

3. Namaz Kılmak

Yunus Emre’ye göre namaz bütün sanatlardan üstün bir sanattır. İnsan namazını kılmadan işine gitmemelidir.

Sanatun yigreği çün namaz ımış hoş pîşe
Namaz kılan kişide olmaz yavuz endişe(341/1)

Allah buyruğun dutgıl namazun kılup gitgil
Namaz kılmayunca zinhar varmagıl işe

Evinde helalin beş vakit namaz öğretgil
Öğüdün dutmazısa yazuğı yokdur boşa

diyen Yunus’un, Kur’an emrini söylemekten korkan, O’nun bu yönünü anlamayan, anlatamayan insanlara seslendiğini görebiliriz. Yani O’ndaki sevginin yalnız insana değil, bütün yaratıklar için aynı olduğunu,

“Bir karıncaya bile ulu nazarla baktığını” görürüz. O’ndaki bu sevginin ilahi bir aşk olduğunu, milli ve dini hasleti icabı kabileci olmayıp, cihanşumul mefkureci bir inanca sahip olduğu da muhakkaktır.

4. Oruç Tutmak:

Oruç, İslam Dini’nin temel öğesidir. Yunus bunu şöyle ifadelendirmektedir.

Benden öğüt ister isen eydivirem bildüğümden
Budur Çalab’un buyruğı tutun Oruç, kılun Namaz

5. Zekât Vermek

Zekât da İslam Dini’nin farzlarından. Bunun için Yunus;

Beş parmağın beşini de ağzına götürme, birini kes, miskinlere ver, diyor:

Nefse uyup biş barmagun bir kezden iletme ağzuna
Kes birisin vir miskine gerek ola unutmagıl(124/7)

Ele getürdiğini miskinlere harceyle
Nice çok yaşarısın sonucu ölüm vardur.(51/4)

6. Hacc’a Gitmek

İslâm Dini’nin temel inancıdır. Bu farziyyet, hâli vakti yerinde olanlar içindir. Nitekim Yûnus, Kâbe ile gönül’ü de karşılaştırır. Zira tasavvufta gönül, “Kâbe ve tecelligâh Allah’ın evi” olarak telakki edilir. Ayrıca Yûnus, şiirlerinde hacc’ın şekli tarafıyla ilgili bir bahiste bulunmamakla birlikte hakikat makamında söylediği bazı şiirlerinde insan gönlünü kazanmayı Hicaz’a gitmekle eş tutar:

“İlm ü ‘amel ne assı bir gönül yıkdunısa
‘Arif gönül yapduğı berâber Hicâz ile” (335/12)

“Gönül mi yig Kâbe mi yig eyit bana ‘aklı iren
Gönül yigdür zira ki Hak gönülde tutar turagı” (366/7)

Bir gönül ziyaretini Kâbe’ye gitmekten üstün tutan Yûnus tefekkürü:

“Düriş kazan yi-yigdür bir gönül ele getür
Yüz Kâbeden yigrekdür bir gönül ziyâreti” (380/4)

Gönlü, Kâbeden üstün gören Yûnus, kalp kıran kişilerin Kâbeye gitmelerini anlamsız karşılar;

“Ak sakallı pîr koca bilmez ki hâlî niçe
Emek yimesin hacca bir gönül yıkarısa” (299/3)

“İlm ü amel ne assı bin gönül yıkdunusa
Arif gönül yapduğı beraber hicaz ile” (335/12)

Yûnus,şiiirlerinde hacc’ın şekli tarafıyla ilgili bir bahiste bulunmamakla birlikte hakikat makamında söylediğı bazı şiiirlerinden insan gönlünü kazanmayı Hicaz’a gitmekle eş tutar:

İlm ü amel ne assı bir gönül yıkdunısa
Arif gönül yapduğı beraber Hicaz ile(335/12)

7. Ehl-i Sünnet ve’l- Cemaat Sahibi Olmak

Şeriâtın yedinci makamı “Ehl-i sünnet ve’l Cemaat”dan olmaktır. Ehl-i sünnet ve’l cemaat; “Hz. Muhammed’in sünnetine tam uyan, onları aynen icra eden, bidatulardan olmayandır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de bu konu için, “Allah’ın, ötedenberi süregelen kanunu budur. Allah’ın kanununda asla bir değışiklik bulamazsın (K.XLVIII,a.23)“ buyrulur.

Yûnus’da millet, daha çok “ehl-i millet” diye geçer.

“Gerekse ehl-i millet farızasın bekleyem
Gerekse şöhrat kovam şöhrat ü dinden fârig” (126/5)

ve bu milleti şöyle anlatır:

“Gayrıdur bu milletden bu bizim milletimiz
Hiç dînde bulunmadı dîn ü diyânetümüz

Bu dîn ü diyanetde dünyâ vü âhiretde
Yitmiş iki millette ayrıdur âyâtımız

Zâhir suya banmadın el ayak deprenmedin
Baş sücûda inmedin kılınur tâ’atümüz

Ne Kâbe vü ne mescid ne rûku u ne sücud
Hakk ‘ıla dâim becîd olur münâcâtımız

Ger Kâbe’ye varalum ger mescide girelüm
Gerek suya yunalum beledir illetümüz

Su ne kadar arıda çün yavuz huyun bile
Meger bizi pâk ide Hak’dan ‘inâyetümüz

Kimün sırrın kim bile çün irilmez bu hâle
Yarın anda belli ola müslümin mürtedümüz

Yûnus cânun yinile ki dostlugun anıla
Işk ile dinlerisen bilesin kudretümüz” (116/1-8)

İnsan, Kıyamet gününde “nefsî, nefsi” derken “ümmetî, ümmetî” diyen Hazret-i Muhammed'den utanmalı, onun sünnetine uymalı ve O'nun ahlâkıyla ahlâklanmalıdır:

“Niçün sen nefs-i emmârı bu gafletden uyarmazsın
Muhammed şer'i gülini senün yüzüne urmazsın” (235/1)

“Utanmazsın Habib'ünden o derdüne tâbibünden
Ne kim dilersen işlersin meger Hak'dan utanmazsın” (235/6)

“Varlığın yağmaya virdi irdi ma'na-yı Resûl
Ol kapudan gir içerü yûri var kıl a hâzır”

Yûnus, ayrıca ehl-i sünnet ve'l cemaat'den olduğunu da ifadelendirmiştir.

8. Helâl Kazanmak-Helâl Yemek-Temiz Giyinmek

Şeriatın sekizinci makamı “helâl kazanmak- helâl yemektir” Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, “size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yeyiniz, bu hususta taşkınlık ve nankörlük de etmeyiniz... ve elbiseni tertemiz tut...” (Bakara Suresi, ayet: 168 ve VII, ayet: 1; LXXIV, ayet: 4).

Günümüzde her insan helâl kazanır, temiz giyinirse cemiyet de, millet de, nesil de istikrarlı ve güçlü olur. Haram'ın ve pisliğin olduğu yerde her türlü kötülükler vardır. İşte mutasavvıfların üzerinde hassasiyetle durdukları özel durum, kişiyi ilk önce temize -doğruya götürmektir.

Yûnus, XIV. yüzyıldan XX. yüzyıl insanına “haram” hakkında seslenirken, kişinin “haram”dan elini çekmesini “helâl”a yönelmesini istemiştir.

“Müsölmânlar zamâne yatlu oldu
Helâl yinmez harâm kıymetlü oldu
Harâm ile hâmir tutdı cihânı
Fesâd işler iden hürmetlü oldu” (387/1-3)

Yûnus'a göre, haramdan elini çekmeyen, nefsinin haramla toylayan kıyamette yüzü kara olacaktır.

“Kesgil harâmdan elün kesgil gaybetden dilün
Azrail el irmedin bu dükkânı dir gider” (35/4)
“Aceb mahlûk irişdi göz yumuban dürişdi
Helâl harâm karışdı assı-ziyân olısar” (60/5)
“Helâl ola sana Uçmak Uçmak'da Hûriler kuçmak
Kevser şarabını içmek tanla seher vaktinde tur” (88/8)
“Bunda zâlimlik eyleyen nefsi harâmla toylayan
Yüzleri kara kopısar öz canları rahat degül (154/4)
“Helâlîne ola hisâb harâmuna ola ‘azâb
İsyânıla yüzüm kara ben nideyüm neyleyeyin” (275/3)
“Evünde helâlüne biş vakt namaz öğretgil
Ögüdün dutmazısa yazugı yokdur boşâ
Namaz kılmaz kişünün kazandugı hep harâm
Bin kızılı varısa birisi gelmez işe” (341/4-5)

“Helâl kıldı mâşûka âşık kendü kanını
Mâşuk nakşından okur her âşık Kur’an’ını” (398/1)

9. Şefkât ve Merhamet Sahibi Olmak

Şefkat ve merhamet, şeriatın dokuzuncu makamıdır ve “acımak, duymak, ve merhamet etmek”tir. “Halka ihtiyaç duydukları şeyi vermek, güçleri yetmiyecek şeyi onlara teklif etmemek, anlamayacakları dil’le onlara hitabetmemek vb.”leridir.

İnsanoğlunda şefkât, kalbin duygu ile refiki sonucu doğar. Şefkât, işlenmiş ruhun hüneridir. Hz. Muhammed,

“şefkât imandandır” ve “yeryüzündekilere merhamet ediniz ki, gökdekiler de size merhamet eylesin” buyurmuştur.

“Bu dünyada bir nesneye yanar içim göynür özüm
Yiğit iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi” (7/4)

Yiğidi yani genci yeşil ekine benzeten Yûnus, burada dünyada tek bir yiğidin ölüşüne acıdığını söylemektedir.

“Âşıklara göynür özüm anın çün faş olur nâzım
Görüceğiz âşıkları kaynak içüm dışım benim” (84/53)

Merhamet edebilmek ruhun erimesidir; merhamet, haddeden geçmiş ruhun sızlanmasıdır ve merhamet, acımadır.

10. Emr-i bi'l-ma'ruf Nehy-i ani'l-Münker

“İyi emir, kötüyü yasak bilmek” anlamına gelen “emr-i mâruf-nehy-i münker”, şeriatın onuncu makamıdır ve “iyi emir, kötüyü yasak etmektir.” Çünkü Kur’an-ı Kerim’de

“...Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret, doğrusu bunlar, azmedilmeğe değer işlerdir.” buyrulur. Bilindiği gibi şeriâtın asıl hedefi “iyi emir, kötüyü nehy etmek”dir.

Şeriat’ın bu makamını kısaca özetlemek gerekirse, Allah’ın emrettiklerini yapma, yasaklarından kaçma olarak ifade edilebilir. Bu ise emr-i ma'ruf-nehy-i münker’dir:

“Evvel kapu şeriat emrî nehyi bildürür
“Yuya günahlarını her bir Kur’an hecesi” (351/3)

Yûnus Emre, dönemin insanını ve bugünkü insanlığa öğüt tarzında düsturlar verir. Tarikat ince bir yoldur. Yüreği dayananlar girebilir bu yola. Bunlar da, “gözüyle gördüğünü örte eteği ile” vasfına haiz kişilerdir. Bir müslümanın yapacağı ilk iş:

“Evvel bize vacip budur hoş hulkıla amel gerek
İslâm adı okınacak yoldaşımız îman gerek” (138/1)

“Kararı yerde alasın amelin ile kalasın
Çok âh edip söyleyesin pişmanlığın rengini” (32/234)

Yûnus müslümanların elini haramdan çekmesini istiyor:

“Geçgil haramdan elün kesgil gıybetten dilün
Azrâil el irmedin bu dükkânı dir gider” (34/4)

Allah, haram yemeyi, harama bakmayı ve gıybeti haram kılmıştır. Bunları yapanların azaba uğrayacaklarını buyurmuştur. Yûnus, harama iltifat etmediği gibi insanların da etmemesini ve gıybetin de caiz olmadığını insan gönlüne nazım ile anlatıyor.

Bu dünya fanidir dünü bugünden hatırlamak gerekir. Bir sonraki saniye bir öncekinden kârlı olmalıdır. Bu zaman zarfında Yûnus'un dediği gibi:

“Bakgıl kendi dirliğine kimse ayıbın gözetmegil.” 159/1

“Diler isen bu dünyayı âhirete değişmesin
Dünü gün kılğıl tâat ayak uzatıp yatmagıl” (243/167)

“Eğriliğin koyasın doğru yola gelesin
Kibr ü kîni çıkargıl nasîb alasın

“Ne verür isen elün ile şol varur senün ile
Ben desem inanmazsın varıcağız göresin” (191/1402,3)

“İkilik eylemeye hiç yalan söylemeye
Âlem bulanır ise bulanmadan durula” (192/1499)

“Dünyaya gelen kişiler yola bile gelmek gerek
Ölümünü anıban dün ü gün ağlamak gerek

“Bu dünya kahrı evidir hem bâkıy değil fanidir
Aldanuban kalma buna tez tövbeye gelmek gerek” (42/244,5)

“Eya gönül açgıl gözün fikrin yavlak uzatmagıl
Bakgıl dirliğine kimse ayıbın gözetmegil

Şöyle dirilgıl hak ile öleceğiz söyleseler
Bâki dirlik budur canım yavuzad ile gitmegil

Diler isen bu dünyayı âhirete değişmesin
Dün ü gün tâatı ayak uzatıp yatmagıl” (208/ 4,5,6)

B. Tarikat'ta Bulunan On Makam:

1.Tevbe Etmek

Tarikatte ilk makam bütün günahlardan halisane tevbe'dir. Bu samimi isrigfar ile nefis kal'ası yıkılır:

Yani bu makam, Kur'an-ı Kerim'in “Allah'a samimî bir dönüş ile tevbe kılınız (K.,LXVI,a.8)” emirlerindeki; Kur'an'a bağlanma, Allah'a dönme, günahlarından ve işlediği isyankarlığa karşı pişmanlık duymadır. Çünkü O tevbeleri kabul kılıcı ve çok yargılayıcıdır. Hz. Muhammed:

“Günahlarından tevbe edip dönen kişi, hiç günah işlememiş gibidir.” buyruyor. Tevbe deyince kastedilen, günahına içten pişmanlık duymak ve Allah'dan af dilemektir. Eğer kul, isyanına pişman olur candan bir samimiyetle Allah'dan özür dilerse, Allah da onun özür dilemesi ve pişmanlığı sebebiyle, bir kerede yetmiş yıllık günahını affeder. Çünkü içten özür dilemek ve gerçekten Allah'a dayanmak, kıyamet gününde yüzleri ağartır. Çünkü Allah u Taala ;

“Ey kullarım' özür dilemek ve samimiyetle tevekkül etmek sizden, kabul etmek benden ...”, “Allah'a tevekkül edip dayanana o yeter (K.,LXV,a.3)” buyurmuşlardır.

Şükür etmek sizden, nimetleri artırmak benden: Nitekim Allah'ı Taala:

“Eğer şükür ederseniz, ben de mutlaka sizin nimetlerinizi çoğaltırım. Ve eğer küfran-ı minnette bulunursanız gerçekten çok şiddetli olur.(K.XIV,a.7)” buyurmuştur.

Gayret etmek sizden, hesapsız sevap vermek benden: “Sabredenlere ücret ve karşılıkları hesapsız olarak verilecektir (K.XXXIX,a.10)” ayeti mucibince. Taat ve ibadet etmek sizden, Cennet’de nimetler, köşkler, huriler vermek benden: “İyiliğin karşılığı, iyilikten başka bir şey midir? (K.LV,a.60)” ayeti gereğidir.

Yetmiş yılda yaptığınız isyanlara bir kere tevbe etmek sizden, tevbeyi kabul etmek benden: “Kullarımdan, tevbeyi kabul buyuran O’dur (K.LX,a.104)” ayeti mucibince. Çünkü Allah’u Taala buyuruyor ki, “Babanız Adem, buyruğuma bir defa karşı geldi, bana asi oldu, tevbesini yüz sene sağlamadan kabul etmedim. Sizin yetmiş yıllık isyanınıza bir özür dilemenizle, tevbenizi kabul kılayım ve kötülüklerinizi affedeyim.”

“Eğer isyânkârların günahlarını affetmeseydim rahmetim ve acımam muttal kalmış olurdu; yarattığım şeyle de bir eksiklik bulunsaydı kudretim tamam olmamış olurdu; bana dua edene icâbet etmeseydim saltanatım tamam olmamış olurdu.” (Coşan, 1986: 116-117).

Yûnus, tarikatın makamlarından olan tevbenin, günahlarından halisâne bir şekilde sıyrılmasıdır. Bu samimî istiğfar ile nefis kalesi yıkılır.

“Yûnus gel âşıkısan tevbe eyle
Nasûha tevbe ucu kutlu oldu” (387/9)

“Togruluk mancınığı istiğfar taşıyla
Togruluk vardı atıldı yıkınıdı nefis kal’ası” (375/5)

2. Pir’den El Almak

Mürid ne kadar güçlü olursa olsun pirin himmeti olmadan Hakikat’e ulaşamaz. Bunun için mürşidden el almalıdır:

Hak ere benüm didi varlığın ere kodı
Erenlerün himmeti yirden göge direkdür(84/5)

Yunus, bu himmeti erler eteğini tutmakta bulmuştur:

İy yaranlar iy kardeşler görün beni n’itdüm ahi
Ere irdüm eri buldum er eteğin dutdum ahi(399/1)

Anladum kendü halümi gözledüm toğrı yolumı
Dutdum ulular eteğin Hazret’e ben yitdüm ahi(399/5)

N’itdi bu Yunus n’itdi bir toğrı yola gitdi
Pirler eteğin tutdı Allah görelüm neyler(71/13)

3. Nasihat Dinlemek

Nasihat; ıstılah olarak bir mürşidin müritlerine yaptığı konuşmadır ki, Hz. Peygamber’in sahabe ile yaptığı sohbetten gelir. Mürşit, o peygamber sohbetini vakayet nuruyla cezbedip velayet kemali ile nakleden kimsedir. Bu sebeble erenlerin sohbeti(nasihatı) marifeti artırır:

Erenlerün sohbeti arturur marifeti
Bi-derdleri sohbetden herdem süresüm gelür(46/5)

4. Havf u Reca [Korku ve Umut Arasında Olmak] Sahibi Olmak

Mümin, havf ile reca arasında olmalıdır. Yani korku ile ümit arasında olmalıdır. Ancak fena makamında bu halin önemi kalmaz.

Havf: Korku, reca: Umut’dur. Tasavvufî anlamda ise; kulun, korku ile umut arasında olmasıdır. Bunu da Kur’an-ı Kerim’in: “O kullar, verdikleri sözü yerine getirirler; fenâlığı oldukça yaygın olan bir günden korkarlar (K.,LXXVI,a.7)” “Allah’ın rahmetinden umut kesmeyiniz” hükümlerine bağlandıklarını ifade etmektedirler.

Mümin havf ile recâ arasında olmalıdır. Yani korku ile ümit arasında olmalıdır. ancak fenâ makamında bu halin önemi kalmaz:

“Dünyaya gelen kişiler yola bile gelmek gerek
Ölümünü anubanı dün ü gün aqlamak gerek” (137/1)

“Havf u recâ niçe gelür varlık yokluk bıragana
İlm ü amel sımaz anda ne terazü ne hod sırat” (17/7)

Yüce Allah biz insanlara karamsarlığı haram kılmıştır. Allah’a karşı duyulan aşk=sevgi+saygı+korku formülünü kapsar.

Yûnus’a göre hayır ve şerri elden koyan havf ve recâyâ aşına olamaz:

“Beni benlikden kodı varlık defterin yudı
Havf u recâ göstermez hayr u şer elden koyan” (264/7)

Havf u recâ göstermeyen Yûnus’un gözünde Tatar gibidir:

“Okursun tasnif kitâb niçe binâ vü i’râb
Havf u recâ sende yok eyle ki Tatar’sın” (284/4)

Varlık-yokluk meselesine yabancı olan gönüller, korku ve umut onlara kaval sesi gibi gelir. Yüce Allah’ın aşkına mazhar olan Yûnus, buna erişmekle içinde birikmiş korkuları atacak bütün endişe ve tereddütlerinden kurtulmuş olacaktır:

“Kaçan kim ben beni bildüm yakîn bil kim Hakk’ı buldum
Korkum anı buluncaydı şimdi korkudan kurtuldum” (176/1)

Tek gaye o muhteşem aşka intisap etmek ve tek menzil tecelligahı ederek sevdâda fanî olmaktır.

5. Mürid Olmak

Bu makam, Kur’an-ı Kerim’in “Eğer bilmiyorsanız zikir erbabına (bilenlere) sorunuz” (K.XVII,a.43) ayetine dayanmaktadır.

Mürid üç türlüdür.

a) Gerçek ve mutlak mürid ki, bu şeyhine “niçin?” diye sormayan; ona karşı delil getirmeyen kişidir.

b) Mecazî mürid ki, bu dışta şeyhinin buyruğunda, içte kendi nefsinin hükmünde olan kişidir.

c) Dönek (mürted) mürid ki, bu şeyhinden değişik bir hal gördüğü zaman onu, ilmi az olduğundan, nefsinin arzusuna uyup terk ediveren kişidir (Coşan, 1986: 117).

Bir şeyhe bağlanan Yûnus, gittiği yolun hak olduğuna cânı gönülünden itikat etmektedir. Daha sonra da kendine seslenen Yûnus, bu erkânın, aşıkların erkânı olduğunu söyler:

“Şeyh-i kâmil hizmetinden fârig olma iy Yûnus
Kulluk itmek pîrine erkânıdır âşukların” (150/6)

İçî kaygu ile pür olan Yûnus, Allah yolundan kendine el veren pîri gönlünde kaygı ve acıları kar gibi eriyip yok olur:

“Kaygu beni almıştı cânım zebûn olmuştu
Gördüm pîrümün yüzini ol kayguyu sürdürdüm bugün”

Manevî ilham ile insanı pür-nûr eden Şeyhe Yûnus:

“Varam kul olam şeyh işigine
Aba dikiğim yüzbin pâreden” (284/7)

diyor.

Mürid ne kadar güçlü olursa olsun pirin himmeti olmadan Hakikat'e ulaşamaz. Bunun için mürşidden el almalıdır:

“Hak ere benüm didi varlığın erde kodı
Erenlerün himmeti yirden göge direkdür” (84/5)

Yûnus bu himmeti erler eteğini tutmakta bulmuştur:

“İy yaranlar iy kardaşlar görün beni n'itdüm ahî
Ere irdüm eri buldum er etegin dutdum ahî” (399/1)

“Anladum kendü halumu gözledüm togrı yolumı
Tutdum ulular etegin Hazret'e ben yitdüm ahî” (399/4)

“Nıtdı bu Yûnus n'itdi bir togrı yola gıtdı
Pirler etegin tutdı Allah görelüm neyler” (71/13)

6. Nefis Terbiyesi

Nefis terbiyesi, açlık ve kanaatkârlıktır. Bu makam Hz. Muhammed'in,

“Açlık, gök gürültüsüne, kanaatkârlık buluta benzer; nasıl gök gürültüsü ve bulut yağmura sebep teşkil ederse, kanaatkârlık ve açlık da derin ve ince düşünme (hikmet) ile sezgi (marifet)ye sebep olur” hadisine dayanmaktadır.

“Yort iy gönül sen bir zaman âsûde fârig hoş yürü
Korkma kayırma kimseden gussa vü gamdan boş yüri

Hakîkate bakarısan nefsün sana düşman yiter
Var imdü ol nefsünile vuruş, tokuş savaş yüri

Nefsdür eri yolda koyan yolda kalur nefse uyan
Ne işün var kimse ile nefsüne kakı buş yüri

Diler isen bu dünya şerrinden olasin emîn
Terk eyle bu kibr ü kîni hırkaya gir dervîş yüri

İster isen bu dünyede ebedî serhoş olasin
Işk kadehin tolu götür yıl on'ki ay serhoş yüri

Kimse bagına girmegil kimse güline dirmegil
Var kendi ma'sûkun ıla bagçede al-alış yüri

Gönüllerde ig olmagıl mahfillerde çig olmagıl
Çig nesnenün ne dadı var gel cışk odına biş yüri

Yûnus imdi hoş söylersin dilünile şerh eylersin
Halka nasihat satınca er ol yolunca hûş yürü” (403)

Yunus'a göre kulun, ölmeden önce kendi nefsini yok etmesi hususu yine Kur'an-ı Kerim'in:

“Sizin yanınızdaki (dünya malı) tükenir, Allah katındaki (rahmet) ise bâkidir (tükenmez). Elbette sabırlı davrananlara, yapmakta oldukları en güzeliyle mükafatlarını vereceğiz (K.,XVI,a.96)” ayetine dayanmaktadır.

Tasavvufta fenâ makamı vardır. Nefsin terbiye edilerek öldürülmesidir ve bütün maddî ve dünyevî isteklerden kurtulup Allah’ta yok olmaktır. Yani Yûnus gibi olmaktır.

“Yûnus Emre yok oldu küllî varı yok oldu
Andan artuk nesne yok kalman gümân içinde” (339/8)

Kişinin kendinden geçmesi ve kendi bedenini terk ederek Allah’ta yok olmasıdır.

“Beni sorman bana bende degülem
Sûretim boş gezer tondan içerü” (290/3)

İnsan nefsanî taleplerinden kurtulmadıktan, ölmeden önce kainatın yaratıcısına ve âşık destanına ulaşamaz:

“Yûnus canını berkit bildüklerini terk it
Fenâ olmayan sûret şahına vâsıl olamaz”

Tasavvufta “erenler” sözü tarikata girmiş ve Allah aşkını içlerine çekmiş olan kişilerdir. Yûnus’a göre kim ki, erenleri örnek aldı, onlar fenâ olanlar:

Fenâ bir zevk-i vuslat yemektir:

“Fenâ ol kim bulasın zevk-i vuslat
Bu sözüm düş midür sana yor indi” (411/5)

Ve bu makama ulaşanlar Allah’ta yok olarak fenâ olurlar.

“Yûnus eydür hiç şek degül ol benven ü ben olvanın
Ben ne dirsem dost tutar dost didigin ben tutaram” (180/8)

Mevlanâ Hazretleri, “Nefis, nefis sen öyle bir mel’unsun ki, bazen olur köpeği bile Hz. Yûsuf vasfında görürsün.” İşte bu kadar bayağılaşan bir nesneyi haddelerden geçirerek safî ve ulvî yapmak zor ve meşakkatlidir.

“Ma’suka halvetinün yidi kapısı vardur
Ol kapudan içerü seyrân kılasum gelür” (46/3)

“Tevekkül işi ola kanaat aşî ola
Înâyet başî ola nur-ı rahmet içinde” (205/28)

Allah’a giden tariklerde sayısı meçhul çok ve büyük engeller vardır. Bu engelleri ehliyeteye dönüştürmek her kişinin haddi değildir:

“Yitmiş bin riyâ çeri vardur bu yolda bilün
Nefs öldürmüş er gerek ol çeriye kırası” (375/4)

“Yidi deniz gördüm anda birisi oddanıdı
Bu harâbât ehlinün dirler yolu andan geçer” (67/4)

“Onikidür hücresi yidi dervâzisi vardur
Anda iki dilber var bilmezsin ki sorasın” (250/4)

Nefsini mürşid sayanlar hakikate ağıyar kalıp terakkilerinde hakkı bulamazlar:

“Nefsdür eri yolda koyan yolda kalır nefse uyan
Ne işün var kimseyile nefsüne kakı buş yürî” (403/3)

“Miskîn Adem oğlanı nefse zebûn olmuşdur
Hayvân cânâvâr gibi otlamaga kalmışdur” (76/1)

“İmân aldaguçları bilün çokdur bu yolda

Nefsine uyanların gitmez yüzi karası” (375/3)

Ama insan nefsini, ilmik ilmik imân ile dokur ve taleplerini hakka dayandırırsa yüce Allah’ın iltifatına mazhar olur.

“Nefs yolından geçemezsin ışk şarâbın içemezsin
Gönlüm kara açamazsın dervîş olıbilsem dervîş” (123/2)

“Nefsini müslüman eden kişi Hakk’a doğru yol alır
Nefsini bilen erler, gözlerinden hicabı silmişler” (123/2)

Nefsini terbiye etmeye çalışan insan, nefsiyle âdeta savaş eder.

“Kudret kılıcın almış nefsün boynını çalmış
Nefsini depelemiş elleri kan içinde” (302/7)

“İşk nefs iline akdî ne bulduysa yakdı
Kibir kal’asını yıkdı anda çok savaş oldu

Nefs ili oldu harâb kibr ayaklarda türâb
Gitdi perde vü hicâb dost gözüme düş oldu” (394/3-5)

“Hakikate bakarısın nefsün sana düşman yiter
Var imdi ol nefsün ile vuruş-tokuş savaş yürî” (403/2)

Her bir kişi bir iş dutar ol dosta yakın olmaga
Gice gündüz nefsiyle herdem savaşıdur âşıkun” (146/6)

“Kırdum bu nefsün çerisin bir itdüm burc u bârusun
Pâk eyledüm içerüsin mülketini yuyan benem” (187/3)

Feragat menziline ulaşabilmek için kana’at dârında nefsini îdam sehпасına çeken Yûnus,

“Bu miskin Yûnus’ı, gör dervîşlik ide geldi
Nefsindendür şikâyet nefsin öldüren gelsin” (239/9)

mahiyetindeki dervîşlik davetiyesini çıkarır.

7. Pire Hizmet Etmek

Burada kişinin teslimiyeti, itâtı ve sabrı söz konusudur. Zira Hz. Muhammed: “Hizmet edene hizmet olunur” buyuruyor. Evet Yûnus, Pir’i Tabduk Emre’ye 40 yıl hizmet ettikten sonra “kâmil insan” olabilmıştır. Bu sebeple Hak âşıklarının erkanı, pire hizmettir:

“Şeyh-i kâmil hizmetinde(n) fârig olma iy Yûnus
Kulluk itmek pîrine erkânıdır âşıklarun” (150/6)

Hak âşıklarının erkanı pire hizmettir:

Şeyh-i kâmil hizmetinde fâriğ olma iy Yunus
Kulluk itmek pirine erkânıdır âşıklarun(150/6)

8. Kanaatkâr Olmak

Kanâat’ın lügat manası, “mevcut olanla yetinmedir”. Tasavvufî bir ıstılah olarak kanâat, kayıp olan şeye duyulan isteği terk etme ve mevcut olan şeye de istiğnadır. Rıza’nın başlangıcıdır.

Yûnus Emre’ye göre nefsin bitmez tükenmez arzuları, ancak kanaatla dizginlenir. Kanâat, insanın yârı olmalıdır. Nefs ejderhasına kanâat silahıyla karşı konulabilir:

“Nefsümün ejderhası döndi bana haml citdi
Kanâat hay dimezse hakîkatdür yir inde” (383/2)

Kanaati yâr idin uyma nefis dileğine
İresin Hakikate yirün buldun tur indi” (383/2-3)

Kanâ’at, nefis atının gemidir. Bitmez tükenmez arzular, onunla dizginlenir.

“Sabrıla kanâ’atı viribidüm bunlara
Kırkını bir gönlege kanâ’at kılan benem” (185/2)

Dervîş, Tevekkülü iş, Kanâ’ati de aş bilmiştir.

“Tevekkül işi ola, Kanâ’at aşı ola” (295/28)

Kanâ’at, nefsin bütün arzularına “nefis düşmanlığına” karşı koruyan bir makamdır. Kanaat hırkasına bürünen kişi, daima kurtuluştadır, selâmettedir.

“Kanâ’at hırkası içre selâmet başını çekdüm
Melâmet gönlegin biçdüm ârif olup geyen gelsün” (230/2)

Biz, kanâatı, 1) Maneviyatta kanâatkâr olmak, 2) Maddiyatta kanâatkâr olmak diye ikiye ayırıyoruz.

Dualarımız maddiyatta kanâatkâr olmak ve maneviyatta doyumsuzluğu yakalamak konusunda müşterek olsun diyelim ve sözü Yûnus’a bırakalım.

İnsan nefsinin mahkumu olursa yılan dolu gayyalarda salâhı arar ama bulamaz:

“Kanâat didiğini eğer sen tutamazısan
Nefsine uyarısan sor gönder ol var indi
Kanâat yar idün uyma nefis dileğine
İnesin hakîkate yüzün buldun tar indi” (884/3-4)

9. Tecrid ve Tefrid Sahibi Olmak (Allah’a Dönmek ve O’ndan Gayrileri Bırakmaktır):

Bu makam da, Allah’a dönmek ve ondan gayrileri bırakmaktır. Bu makam Kur’an-ı Kerim’in “O halde Allah’a koşun ve O’na iltica edin (K.,LI,a.50)” âyetini temel almaktadırlar.

Bilindiği gibi tecrid:

“Sâlikin zahirini mal ve mülkten, batınını karşılıklı bekleme anlayışından arındırması, yaptığı her şeyi sırf Hak rızası için yapması, makam ve hâl sahibi olma düşüncesini hatır ve hayalinden dahi geçirmemesidir. Kalbi mâsivâdan arındırmaktır”. Tefrid ise:

“Emsal ve akrandan ayrılıp yalnız ve tek kalmak, kimsenin sahip olmak, hâlini görme halinden de uzaklaşmak, her şeyi Hak rızası için yapmak, Hakk’ı şanına yakışmayan vasıflardan tenzih etmek ve onu ferd (tek ve eşsiz) olarak görmektir” (Uludağ, 1991: 474).

Demek ki tecrid, kalbi mâsivâdan arındırma, tefrid ise Allah’la birlik olma hâlidir:

“Aşıklarun ne kim varı tecrid gerekdür arada
Her nesneye ol hükm ider her yol içinde yolu var” (32/4)
“Niçe bir tecrid ü tefrid ü mücerred-münferid
Niçe bir cinni vü insi ya niçe şeytân olam” (201/11)

Ayrıca Yûnus, bütün varlığını dost eline bırakır, bu dünyada kendisini garip bulur.

“Ne var söylenen dilde varlık Hakk’undur kulda
Varlığum hep ol ilde ben bunda garîb geldüm” (191/2)

Hemen arkasından da Allah’a tam bir teslimiyetle bağlanır:

“Alem düşmân olurısa beni dosttan ırımaya
Dost kandayısa ben anda düşmanlık ayırmaya” (337/1)

diyeabilen bir gönül taşıyor.

“Ne var söylenen dilde varlık Hakk’undur kulda
Varlığum hep ol ilde ben bunda garîb geldüm” (191/2)

Artık Yûnus, Yûnus değildir, “Beni bende demeyin / Bir ben vardır benden içerü” Kendini her şeyden tecrid ederek, bütün varlığını Allah’a (c.c.) adayan Yûnus,

“Benliğüm benden koyayın senün kohunı duyayın
Bunca zaman ben kul iken sultân olayın bir zamân” (253/7)

noktasına erişebilen şairimiz, Hakk’tan başka bir şey tanımaz.

“Aşık Yûnus sen canunı Hak yoluna eyle fidâ
Bu şeyhıla buldum Hak’kı ben gayri nesne bilmezem” (192/8) der.

10. Kendini Bilmek:

Hız. Muhammed: “Kendisini tanıyan Rabbini tanır” buyurmuştur. Yûnus da bu konuya;

“Men arefe nefsenu dırsın illâ degülsin
Melâik’den yukarı seyrân arzu kılursın” (255/2)

“İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür
Sen kendüni bilmezsın yâ niçe okumakdur” (91/1)

“İlmi okumak bilmeklik kendözünü bilmekdür
Pes kendözün bilmezsen bir hayvândan betersin

İlim okumak ma’nisi ibret anlamagiçün
Çün ibretten degülsin görmedin taş atarsın” (248/5-6)

beyitlerindeki ifadeleriyle bakmaktadır.

C. Marifet’te Bulunan On Makam:

1. Fena olmak

Hız. Muhammed: “Mü’min kulun kalbi Allah’ın arşı gibidir” buyuruyor. Kişi kalbini temiz, gönül evini Rabbiyle dolu ve bütün yaratıkları da gücünün yettiğince kendinden hoşnut kılmaktır. Rabb’a ancak bu vasıfları yerine getirince vuslata erebilir. Zira kul bu makamda kendinden ve sıfatlarından fânî olarak Hakk’ın sıfatlarıyla bâkî olur. Yûnus, fenâ olmadan vuslatın olmayacağını ifâde eder:

“Bu bir acayib hâldir bu hâle kimse irmez
Âlimler davî kılur veli degme göz görmez

İlm ile hikmet ile kimse irmez bu sırra
Bu bir acayib sırdur ilme kitaba sığmaz

Âlem ilmin okuyan dört mezheb sırrun tuyan
Aciz kaldı bu yolda bu ıška el uramaz

Yûnus cânunı berk it bildüklerini terk it
Fenâ olmayan sûret şâhına vâsıl olmaz” (110)

2. Sabır Sahibi Olmak

Sabretmek, Tanrı’ya ulaşmak, Tanrı’yı birlemek ve Tanrı’ya yakarmaktır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de:

“Ey iman edenler! sabredin (sabırda yardımlaşın), (düşman karşısında) sebat gösterin; (birbirinizle irtibatlı olun); (cihad için) hazırlıklı ve uyanık bulunun ve Allah’tan korkun ki başarıya erişebilesiniz” (K.,III,a.200) âyetine dayanmaktadırlar.

Sabır: “dayanmak, dayanıklıktır. Başa gelen musibetlerden dolayı Allah’tan başka kimseye şikayetçi olmamak, sızlanmamak, yakınmamak, kendine acıdırmamaktır”.

Kul, karşılaştığı sıkıntı ve belâların verdiği üzüntüyü sadece Allah’a arz eder ve O’nun inâyetini ister. Şekvâ, şikayeti Allah’a sunma, kazaya rıza gösterme hâline de aykırı düşmez. Fakirin sabır, zengin şükür ehli olması lâzımdır. Sabır, musibetle karşılaşılın ilk anda bahis konusu olur. Sabır, haramlardan uzak kalmada ve dini emirlere uymada bahis konusu olur. Sabrın sonu selâmetdir. Sabr-ı cemil, yakınmadan ve sızlanmadan gösterilen sabır. (Uludağ, 1991 : 408).

-”Allah, sabredenlerle beraberdir.”

Sabır, hakikatin sekizinci makamıdır. Zira “Sabreden derviş muradına ermiştir”, “Sabreden zafer kazanır” sözlerinde “sabr ehli”nin, bu güzel huyu ile “Vuslat”a erişeceği ifade edilmiştir. Zira, Allah u Teala: “Sabır gösterenlere mükafaat vardır” buyuruyor. Zira, insanoğlunda sabr ile nefis mücadele halindedir. Ama sabredersen, daima zafere ulaşırsın. Yûnus:

“Miskin Yûnus sabr eylegil bu dünyânun zahmetine
Dürlü cefaya katlanır sen sultân’a iren kişi” (272/12)

Kişiyi Allah’a ulaştıran hasletlerin başında “sabr” gelir. Yine insanı şeytana yaklaştıran da “sabırsızlık”tır:

“Kimden öğüt istersem sabır gösterür bana
Sabrumun perdesini muhabbet od’ı yakdı
Sabrıla benüm işüm niçe varısar başa
Şol dostumun nüvahtı cânuma cân bırakdı” (363/3-4)

“Sabrıla kanaatı viribidüm bunlara
Kırkını bir gönleге kana’at kılan benem” (185/2)

İslâm kültüründe “sabr” denince ilk akla gelen “Hz. Eyyûb’un sabrı”dır. Sırasıyla Hz. Yakub, Hz. Yusûf bunlar, “sabr”ın timsali, kısacası “sabır taşı”dırlar. Yûnus bu sabır taşlarını:

“Eyyub’layın sabr eyle Yakûb’layın çok agla
Yusuf-sıfat sen dahı Kenân’a irişince” (309/4)

Tabîiki, sabır bir ölçüdür. Mecnun’un Leylâ’sına kavuşması da “sabır”la olmuştur.

Sabırila erik, helva olmuştur. Sabır amaca başarıyla ulaşmanın en önemli unsurudur. Sabır çiledir, ama sonu bahtıyarlıktır. Sabır bekleyiştir, özlemdir, kurtuluştur. Sabır, makamdır.

3. Marifet Sahibi Olmak

Gerçek arif Hakk’ı bilen , Hak’tan haber alan kişidir. Marifet gönül hazinesidir. Bu hazine aşk ile ele geçer. Marifeti söz ile dile getirmek bir kibir alametidir. Bunlar marifet yoksuludur.

Üçüncüsü marifet can gönül gözin açar
Bak ma’ni sarayına Arş’a değin yücesi (351/5)

Kişi Hakk’ı bilmek gerek Hak haberin almak gerek
Bir sözi söylemek gerek kimse anı bilmez ola (327/7)

Olmaz sözi dimezem ben marifet ehline
Zira disem inanmaz ağacda bitdi karpuz (106/6)

Söylerem ma’feti saluslanuram katı
Miskinliğe dönmege gönlümden kibir gitmez (117/3)

4. Vücut Makamını Bilmek

Vücut birbirine zıt, od, su, toprak ve yel'den ibaret olan "anasır-ı erbaa"nın terkihiyle ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu zıt unsurların birbirlerine muhalefetinden nefsin süfli faaliyetleri ortaya çıkar. Dört unsurun her birinin asıllarına gitmesi ile yani teni terketmesiyle kişi fena'ya ulaşır. Fena'ya ulaşan kişinin vücudu ise asli varlığı olan cevher'e (nur) rücû eder. Bu görüş dolayısıyla tasavvufta insan-ı kamil'in vücudu kesretin tamamını bizatihi kendinde toplayan bir kül'dür. Yunus bu sırı vakıftır:

Ma'na bahrine talduk sırrını bulduk
İki cihan ser-te-ser cümle vücudda bulduk(133/1)

Vücuddan gelmeyince kimse Hakk'ı bilmedi
Bu vücuddan gösterdi dost bize didarını(397/4)

5. Cömert Olmak-Cimri olmamak

İnsanoğlu, kazancını Allah yolunda, insanlığına hayrına olmak kaydıyla cömert olmalıdır. "Alan el değil, veren el" olmalıdır. Gönül yapmalıdır. Kişi, hem varlığı ile hem de gönlü ile Allah rızası için "cömert" olmalıdır.

"Kazandugunu virüben yoksulları hoş görüben
Hak Hazretine varuban oddan o kurtulmak gerek" (137/7)

Kendini ve malını Hak yolunda sebil etmektir. Allah'ın kendisine ikram eylemiş olduğu yemeklerden, giyimlerden bir şeyi sakınmamak, aksine Allah'ın rızasını kazanmak isteğiyle, O'nun yolunda bol bol vermektir.

Nitekim Kur'an'ı Kerim'de bu hususta: "Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dâne gibidir ki, her başakta yüz dâne vardır. Allah dilediğine daha da fazla verir. Allah geniştir, her şeyi bilir" (Bakara Suresi, ayet: 261) buyuruluyor.

Hakk'a vasıl olan kişi dünyevî kaygılardan kurtulur. Dolayısıyla mal, mülk gibi verilmesi nefse zor gelen şeyler Hak yolunda sebil edilmelidir:

"Her kim tarîka gire gerek mal terkin ura
Yola togrı can vire bu tarikat içinde
Ger togrı turmazısa mâl terkin urmazısa
Yola can virmezise tuymaz sohbet içinde" (295/16-17)
"Kanı buldum niderem ben ayrığı
Yagmaya virdüm bugün dükkânımı" (389/5)

Dünya terki, ibadetlerin başıdır. Dünya terki, cihan terki, bildiklerinin terki, vücut terki, iki cihan terki, mal terki, kendini terk gibi adlar verdiği bu makamda söylediği muhtelif şiirlerinde Yûnus, dünyayı terk etmiştir:

"Cânım bu tene gireli nazarım yokdur altuna
Düşdüm ayaklar altına topraklayın tozar oldum" (222/7)
"Dünyâyı elden bırak olmağıl Hak'dan ırak
Sermâye kendis'olmuş varlıklar yuyanlara" (331/4)
"İbâdetler başıdır terk-i dünya
Eger mü'minisen ana inanasın" (279/10)

6. Kibir ve Riya'dan Uzak Kalmak

Yûnus'un eserlerinde en çok üzerinde durduğu ve insanlara öğütlediği şeyler; "Kibirli ve riyakâr olmamak, mütevazî olmak ve olduğu gibi görünmektir. İşte Yûnus, bu temel karakter unsurlarını izah etmek için, bilhassa "ibâdetin" riya ile ve gösteriş için yapılmasına hiç tahammül edemez. "İbadet ve taatlarıyla mağrur olanlara veya ibadetlerini sadece gösteriş için yapan iki yüzlülere şiddetle çatar. O'na

göre bunların ibadetleri kendilerine put, taatleri de gözlerine perde olmuştur. İnsan saf ve sâdık olmalı, sana-bana göstermelik için ibadet etmemelidir. Allah herkesin halini en iyi bilendir.

“Dilerisen bu dünyâ şerrinden olasin emîn
Terk eyle bu kîni hırkaya gir dervîş yûri” (403/4)

“Egriligün koyasın togrı yola gelesin
Kibr ü kin çıkargıl erden nasib alasin” (250/1)

“Eger kine tutarısan gitdi senden î mân dahı
Billâhi ol Tanrı hak’ı yokdur bu sözün yalanı” (412/12)

“Sen Hakk’a ‘âşıkısan Hak sana kapu açar
Ko seni begenmegi varlıgun evini yık” (131/6)

“Kibr ü menidür subaşı delim kişidür yoldaşı
Sen olmagıl anun eşi buna uyan yoldan azar

Riya çökük yirde durur key sakın oda buyurur
İhlâs gelüp cümlesin yur Yûnus yolu yavlak sezer” (83/6-7)

“Kendözümü görürüm sallanabun yürürüm
Bugz u kibr ü adâvet gönlümi almış benüm” (225/2)

“Zevk ü riyâ didükleri boynunı urmayınca ben
Şâh-ı Kerim’e sıdkıla kanda bulısaram visâl” (155/6)

“Yûnus miskin mestânesin sen seni gör ko bunlar
Dünyâda riyâlu dirlik kişiye eyu ad degül” (154/6)

7. Edeb Sahibi Olmak:

Yûnus Emre’nin en çok üzerinde durduğu kavramlardan biri de “edeb”dir. Edeb, hem “hâyâ” hem de “erkân” ile müterâdif kullanır. O’na göre “dîn ve imân” sahibi hatta insan olabilmek için edebli olmak gerekir. İmân’ın da İbâdetin de, tasavvufunda aslı “edeb”dir. Çünkü Hz. Muhammed: “Hayâ imandandır” buyurmuştur. Tarikat yolunda marifet makamında ancak “edeb-erkan” bilerek yürümek mümkündür; çünkü istediğine ulaşmak isteyen, ancak “edeb-erkan” ile ulaşır. Mahrum kalan da, ancak “saygı ve edebi” terk ettiği için mahrum kalır. Hz. Ali buyurur ki: “Mal ve soy ile bir şeref olmaz. Şeref ancak bilgi ve edeb iledir.” Hz. Muhammed de: “Edeb, aklın dış şekli ve dış görünüşüdür.” buyurur.

“Edeb”, iyi terbiye, zarıflık, uysallık... demektir. Şairimiz şiirlerinde bu mefhumu sık sık baş vurur.

“Şîrîn hulkar eylegil tatlı sözler söylegil” (57/9)
İnsana vacib olan “hoş hulk ile ameldir”:

“Evvel bize vâcib budur hoş hulkıla amel gerek
İslâm adı okınacak yoldaşumuz imân gerek” (138/1)

İnsan iyilikle, yüceliklere ulaşır. (303/3) Eğriler Hakk’a varamaz. Eğriler eğrilerle, doğrular doğrularla değerlendirilir:

“Egriler egril ile togrular togrular ile
Yalanı yalan seçer gammadaz gammadaz ile” (335/14)

Yûnus ki, alçak gönüllü olmayı bir şeref sayar;

“Toprak eyle yüzünü mukînlere iy Yûnus
Cümlesinden ziyâde erün ikrârı gerek” (140/4)

“Yûnus Emre kendözün topraga urgıl yüzün
Ma’şukaya yaraşur bir miskinligüm vardır” (51/7)

“Eyidün Yûnus’a tursun yüzünü topraga sürsün
Ögüdin kendüye virsün okudugun dutsın dimiş” (122/9)

“Yûnus Emre’ın aç gözün toprak eyleyil yüzün
Sana dahi diyeler cigeri biryan kanı” (356/60)

Kibr ise dinimize şiddetle kınanan ve haram kılınan bir unsur iken tasavvufta ise, daha şiddetle kınanan bir unsur olmuştur;

“Eğriligün koyasın toğrı yola gelesin
Kibr ü kini çıkargıl erden nasîb alasın” (250/1)

Edeb, riyaaya gönülleri kapatmıştır:

“Riyâ çökük yirde durur key sakın oda buyurur
İhlâs gelüp cümlesin yur Yûnus yolu yavlak sezer” (83/7)

Edeb, ruh estetiğidir, kişinin kendisini bilmesidir ve güzelliştir.

8. Dervişliği Kabul Etmek

Yunus’a göre derviş; “su ve topraktan yeşeren bir ağaç misâlidir”. Onun yaprağı, dertlilere derman, gölgesi kutludur. Bu ağacın budağındaki meyveler ili ve şehri besler.

Her kime kim dervişlik bağışlana
Kalbi gide pak ola gümüşlene
Nefesinden misk ile anber tüte
Budağında il ü şar yemişlene

diyen Yunus, bu makama herkesi lâıyk görmez. Riyâ ile bu yola girilmez. Bu yol aşk yoludur.

Bu dervişlik yoluna aşk ile gelen gelsin
Ya dervişlik neydüğün bin zere duyan gelsin

Melamet elbisesini giyen, “ilm-i bâtın” dan konuşan dervişler, Yunus’un can dostlarıdır. Gönül dostu bir dervişin evine gelmesi, Yunus’u sevindirir :

İşidün iy yarenler eve dervişler geldi
İlm-i bâtıdan öter eve dervişler geldi

9. Hased ve Kin’den Arınmak

Yûnus, bütün insanların saf ve riyasız, “toprak” gibi mütevazi olmasını istediği gibi, onların “hâsud ve kindar” olmamasını da istemektedir.

“Ana durur bahl ü hased key mübâriz durur gayet
Kökini kaz yabana at fârig otur iy gam-güzâr” (83/4)

10. Dünyayı Terk

Dünya terki, ibadetlerin başıdır. Dünya terki, cihan terki, bildiklerinin terki, vücut terki, iki cihan terki, mal terki, kendini terk gibi adlar verdiği bu makamda söylediği muhtelif şiirlerinde Yunus, dünyayı terk etmiştir:

Canum bu tene gireli nazarum yokdur altuna
Düşdüm ayaklar altına topraklayın tozar oldum(222/7)
Dünyayı elden bırak olmagıl Hak’dan ırak
Sermaye kendisi olmuş varlıklar yuyanlara(331/4)
İbadetler başıdır terk-i dünya
Eger mü’minisen ana inanasın(279/10)

D. Hakikat'ta Bulunan On Makam:

1. Tevâzu Sahibi Olmak

Kulun, diğer yaratıklar arasında toprak gibi (mütevazi olması, bir kişinin incitmesinden incinmemesi; aksine, kendine rastlayan her şeyi Allah'tan bilmesi ve o başına gelen musibetlerin tümüne rıza göstermesi, istemesini (iradesini) Allah u Teala'ya terk ve havale etmesi ve dilemek (meriyyet) ve istemeyi (irade) sadece, Allah'a ait bilmesidir; çünkü Allahu Teala dilediğini ister ve istediği şekilde hükmeder. (Coşan, 1986: 119-120).

Tevazu, tasavvufun temel taşlarındandır. Bilindiği gibi tasavvuf, gurur ve kibir düşmanıdır. Tevazu, tasavvufun “edeb kapısı”dır. Tevazu, şeytan ameli olan kibr'in zıttıdır. Şeytan, kibrinden dolayı Âdem'e (a.m.) secde etmemiş, dolayısıyla cehennemlik olmuştur. Bu sebeble kibir, mutasavvıflarca hiç hoş karşılanmaz. Buna mukabil tevazu insanı yüceltir. Yûnus, Allah'tan korkuyorsan; “alçak olgıl kamudan” der.

“Korkarısan sen Tamu'dan gel alçak olgıl kamudan
Ol günü ince (sıratdan bil) kamular geçmek gerek” (137/5)

“İy bana eyü diyen benem kamudan kemter
Şöyle mücrimem yolda mücrimler benden server” (41/1)

İslâm dini, insanlar arasında kardeşliğin tesisinde “tevâzu sahibi” olmayı da emreder. Alçak gönüllü olmak gerek. Tıpkı Hz. Muhammed'in “Cennet anaların ayakları altındadır” buyurduğu “toprak” gibi mütevazi verimli, hoşgörülü olmak gerekir. bunun zıddı, “tekebbür”dür. Yani insanoğlu, ateş gibi baş çekip yakacağına, “toprak gibi” verimli bereketli olmalıdır. Tevâzu sahibi kişi, güzel huylu olur.

“Yûnus Emre kendözün topraga urgıl yüzün
Ma'sûkaya yaraşur bir miskînliğüm vardır” (51/7)

“Eyidün Yûnus'a tursun yüzini topraga sürsün
Ögüdin kendüye virsün okudugın dutsun dimiş” (122/9)

“Yûnus Emre'm aç gözün toprak eylegil yüzün
Sana dahı diyeler cigeri biryân kanı” (396/66)

“Toprak eyle yüzünü miskînlere iy Yûnus
Cümlesinden ziyâde erün ikrârı gerek”

“Dünyadan gönlini çeke eli ile arpa eke
Unına yarı kül kata güneşde kurutmak gerek” (140/4)

“Miskîn Yûnus erenlere tekebbür olma toprak ol
Toprakda biter küllîsi gülistânı toprak bana” (10/5)

2. Kimseyi İncitmemek

Yaratıklardan hiçbirine zarar vermemek ve onları ondan cefâ görmemeleridir.

Nitekim Hz. Muhammed:

“Müslüman, diğer müslümanların kendisinin elinden ve dilinden zarar görmedikleri kimsedir” buyuruyor.

Bilindiği gibi, bir insanın diğer bir insanla veya herhangi bir canlıya zarar vermesi, incitmesi İslâm Dini'nde haram kılınmıştır. Tasavvuf da, dinin bu bakış açısını, kendisine “mihenik taşı” olarak kabul etmiştir.

Ayrıca tasavvuftaki, gönül-kâbe münasebetiyle insana ve onun gönlüne hususî bir kıymet isnat edilmiştir. Bundan dolayıdır ki, “gönül kırmak” olayına çok sert bakılmıştır. Bu hususta Yûnus:

“Bir kez gönül yıkdunısa bu kıldugun namâz degül
Yitmiş iki millet dahı elin yüzün yumaz degül” (166/1)

Ve hatta bu kişiden kendisine karşı oldukça büyük kötülükler gelmiş olsa bile yine de o kişiye kötülükle mukâbele edilmemelidir, demiştir. Yûnus bu hoşgörüyü de şu şekilde dile getirmiştir:

“Her kim bizi yerer ise Hak dilegin virsün ana
Urmaklıga kasd idenün düşem öpem ayagını
Her kim bize taş atarisa güller nisar olsun ana
Çırâguma kasd idenün Hak yandursun çiragını” (376/4-5)

3. Sır Sahibi Olmak

Kulun kendisinden sadır olan kerâmetleri gizlemesidir. Nitekim sofiler bu hususu Kur'an-ı Kerim'in:

“De ki; içinizdekileri gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir. Göklerde ve yerde olanları da bilir. Allah her şeye kâdirdir (K.,III,a.29)” ayetine dayandırmaktadırlar.

Zira sır, Allah'ın zatı ile alâkalı bir kavramdır. Bu kavramın anlaşılması hal ve zevkle mümkündür. Bu hâl ise, dile gelmez, ilme kitaba sığmaz:

“Âşıklarun hâlini çaşık olanlar bilür
Işk bir gizlü hazinedür gizlü gerekdür esrâr
Korkaram söylemege şerî'at edebinden
Yohsa eydeydüm sana daha ayruksı haber” (26/7-8)
“Yûnus sen bir olgıl gönülde sır olgıl
Ki dervîş olanlar bu sırdan tuyalar” (62/8)

Bu sırrı saklayanlar seyr ü sulûk sahibi manevî yolculuğun yolcularıdır. Zira bunlar seyr ü sülûk esnasında hâlden hâle geçer, nefislerini gerçek manada terbiye eder, ölmeden önce nefislerini öldürür ve Allah'ın iltifatına mazhar olurlar. Böylece Allah dostu olan bu sâliklere, elbetteki Allah tarafından bazı imtiyazlar, kerâmetler verilir, fakat bunlar bu hâlleri asla açıklayamazlar. Açıkladıkları an bu sırlar tamamen yok olur. Zira Yûnus, bu sırları ifşa edenleri fenâ halde hırpalar.

“Kerametüm var diyen halka sâlusluk satar
Nefsin müslüman itsün varısa kerameti” (38/5)

Böylece kerametleriyle öğünen kişilere, önce kendi nefsini ıslah etmesini tavsiye eder.

4. Seyr-i Sülûk Sahibi Olmak

İyi ve olgun insanların yoludur. Kulun, sohbet esnasında doğruyu söylemesi, mürşidine uymasındır. Allah'a ulaşmak için de ahlâkını güzelleştirmesidir. Hz. Muhammed'in ahlâkı üzre olmasıdır. Zira Hz. Muhammed:

“Ben mekârım-ı ahlâkı tamamlamak için gönderildim” buyurmuştur. Bu sülûk esnasında bir takım haller yaşanır, makamlardan geçilir. Bu makamlar, Allah ile Sâlik arasında bir sırdır. Bu manevî yolculuğu Yûnus,

“Yol iletmek, sulûk seyretmek, kanatlanıp kuş olup uçmak, yolca yürümek, sefer kılmak, nefsi tasfiye etmek, Hakk'a yol vermek, dost yoluna...” vb. gibi kavramlarla aşağıdaki şekilde ifade eder:

“Ya sevgil dünya dutgıl yâ gelgil yol iletgil
İki davcî bir ma'nî bu yolda sığmaz dirler” (39/3)
“Sülûk seyir iden ıskun erine

Niçe mezheb olur dînden içerü” (290/10)

“Kırıyuduk yaş olduk ayagıduk baş olduk
Kanatlanduk kuş olduk uçduk elhamdulillah” (292/3)

“Yûnus beşâret sana gel dirler dosttan yana
Küllî şey’in yerci ilâ aslih söz aslıdur” (33/10)

“Togrı yola gitdün ise er etegin tutdunısa
Bir hayır da itdünise birine bindür az degül” (166/5)

“Anladum kendü hâlümü gözledüm togru yolumı
Tutdum ulular etegin hazret’e ben yitdüm ahî” (399/4)

“Dosta gidenin yolu gönül içinden geçer
Bir amel eylemedüm gireyüdüm gönüle

“Dosta giden kişiler unıdur kendözünü
Ben nereye varursam beni ileden bile” (338/3-4)

“Anı bana sorarısın yönüm dosttan yana benüm
Her ne hâlde yüririsem mihrüm arta durur günde” (318/4)

“Taallukdan üzüşdüm ol dostdan yana uçdum
Işk dîvânına düşdüm divânım yağma olsun” (271/7)

Biz bu cihândan göçelüm ol dost iline uçalum
Arzu hevâdan geçelüm gel dâsta gidelüm gönül

Kılaguz olgıl sen bana gönülelim dosttan yana
Bakmayalım öne-sona gel dosta gidelüm gönül

Gırçek erene varalum Hakk’un haberin soralum
Yûnus Emre’yi alalum gel dosta gidelüm gönül” (160/1-10)

Yukarıdaki beyitlerde Yûnus, sâlik’i çeşitli mecazî ifadelerle anlatmağa çalışmaktadır.

Sulûk ise, Yûnus’da “sufilerin miracı”, manevî bir yolculuk, mânevî bir hâl, mürşid-i kâmil’in kılavuzluğunda gidilen yol vb.’dir.

“Gel imdi hicâbun aç senden ayrıl sana kaç
Sende bulasın mirac sana gelür cümle yol” (151/7)

“Erenlerden etek tutan menzil olub Hakk’a yiten
Muhammed nûrına batan ol dünyaya kalmayandır” (99/1)

Seyr ü Sülûk, Kur’an-ı Kerim’in

“Biz O’ndan geldik, yine O’na döneceğiz” âyetinin mâzi ve istikbali bir noktada birleştiren yolculuğudur.

Netice olarak deriz ki, seyr ü sülûk’tan gaye, Allah’a vasıl olmak için ahlâkı güzelleştirmektir. Sülûk esnasında bir takım haller yaşanır, makamlardan geçilir. Bu hâller, Allah ile sâlik arasında bir sırdır. Bu manevî yolculuğu Yûnus, yol iletmek, sulûk seyr etmek, kanatlanıp uçmak, yolca yürümek, sefer kılmak, Hakk’a yol varmak gibi kavramlarla ifade eder:

“Levh ü kalem’de yazılan tertib-i tevhid okuram
İlm-i ledün seyr ü sülûk güftâr iden gelsün beri” (287/3)

“Kesildi nefis başı öldi fisk ü fesâd işler kaldı

Hak'dan bana nazar oldu kanatlandum uçar oldum" (208/5)

"Ben bende seyr ideriken caceb sırra irdüm ahî
Bir siz dahı sizde görün dostı bende gördüm ahî" (370/1)

Seyr ü sülûk makamının "ilahî aşk şarâbı" öyle tatlıdır ki, içen bir daha içmek ister:

"Bir kuş olup uçmak gerek bir kenara geçmek gerek
Bir şerbetten içmek gerek içenler ayılmaz ola" (327/2)

Allah'a giden bu yol, o kadar ince ve o kadar dar ki, oradan sadece sâlih kullar, sâlikler geçebilir. Yûnus'un da dediği gibi:

"Erenlerin yolları inceden inceyimiş
Süleyman'la yol kesen şol bir karıncayımış" (124/1)

Demek ki vuslat yolunda yürüyebilmek için, sabrı ebedî refik, Şeytanı (nefsî) ebedî düşman bilmek gerekir.

5. Dört Kapı Kırk Makama Göre Amel Etmek

Vuslat talebinde bulunan talib, bu dört makamı bilir ve ona göre amel kılırsa dervişlik ona helaldir. Aksi halde bu talep ona haramdır. Ve o kişi de tarikatte cahildir:

Sualüm var tapuna iy dervişler ecesi
Meşayih ne buyurur yol haberi niçesi
Virgil su'ale cevap tutalum olsun sevâb
Şu'le kime gösterür ışk evinün bacası
Evvel kapu şeri'at emr ü nehyi bildürür
Yuya günahlarını her bir Kur'an hecesi
İkincisi tarikat kulluga bil bağlaya
Yolı toğrı varanı yarlıgaya hocası
Üçüncüsü marifet can gönül gözin açar
Bak ma'ni sarayına Arş'a değin yücesi
Dördüncüsü hakikat ere eksük bakmaya
Bayram ola gündüzi Kadir ola gicesi
Bu Şeriat güç olur Tarikat yokuş olur
Marifet sarplık durur hakikat'dür yücesi
Dervişün dört yanında dört ulu kapu gerek
Kancaru bakarisa gündüz ola gicesi
Ana iren dervişe iki cihan keşf olur
Anun sıfatın öger ol hocalar hocası
Dört hal içinde derviş gerek siyaset çeke
Menzile irmez kalur ol eri yuvacası(351/1-10)
Dört kapudur kırk makam yüz altmış menzili var
Ana irene açılır vilayet derecesi(351/13)

6. Hayır Sahibi Olmak

Yunus'a göre kişi; Allah rızası için kendini ve malını Hakk Yoluna sebil etmesi gerekir.Yani kişinin Hakk'a vasil olması için dünyevi kayıtlardan da kurtulması gerekir. Dolayısıyla mal, mülk gibi verilmesi nefse zor gelen şeyler Hak yolunda sebil edilmelidir.

Her kim tarika gire gerek mal terkin ura
Yola toğrı can vire bu tarikat içinde
Ger toğrı turmazısa mal terkin urmazısa

Yola can virmezise tuymaz sohbet içinde(295/16,17)

Kanı buldum niderem ben ayruğı

Yağmaya virdüm bugün dükkanımı(389/5)

7. Zühd Sahibi Olmak

Allah ü Teala bir âyet-i kerimesinde: “De ki dünyanın zevki azdır, ahret ise sakınanlar için daha hayırlıdır” (K., IV, a. 77) buyurur. Mutasavvıflar bu ve benzeri âyetleri kulun kendi isteği ile ve kendini zorlayarak helali bile terk etmesi, ihtiyacı olduğundan fazlasını da istememesi, kısmetine razı olması, şeklinde yorumlayarak dünyayı kendi hâline bırakmış, kaybettiğine üzülmemiş, bulduğuna da sevinmemiştir.

Buna göre bir Zâhid’de üç haslet bulunmalıdır: Ellerini maldan mülkten çekmek; nefsin helalden bile nezih tutmak; ayıracak vakti kalmadığından dünyayı unutmak (İmam el Haris b. Esed el Muhasibî, 1990: 50).

Yûnus, zühd’ü üç makamda ele alır. O’na göre: Zâhidin zühdü; sâlikin zühdü ve kâmilin zühdü olmak üzere zühdün üç makamı vardır. Allah’ın men ettiklerinden kaçınmak; avamın zühdüdür. Hâlbuki ârifler Allah’tan başka her şeyi terkedendir:

Zahidin zühdü:

“Zâhidin zühdüyle Cennet makâmı olur

Mâsivânın küllîsi zindânıdır câşıklarun” (150/4)

Sâlikin zühdü:

“Zühdile çok istedik hiç müyesser olmadı

Terk idüben küllisin gümânı yagmaya virdük” (143/7)

Kamil insanın zühdü:

“Bir suret gördi gözüm secdeye vardı yüzüm

Yıkıldı tertîblerüm zühdümü mâât eyledi” (364/4)

Zühdin de muhtelif menzilleri vardır. Buna göre:

8. Zikr Sahibi Olmak

Allah Teala: “Zikredin, zikredeyim”(K.,II,a.152) benzeri olarak Kur’an’da 70 surede zikr’i emretmektedir. Esas gayesi zikirle, salikin Allah’ı düşünmesi ve düşündürmesidir. Zikir aynı zamanda tarikatlerin esasını teşkil eder.

Yûnus, bu kavram için “Allah demek”, “Dost adını eyitmek / kığırmaq”, “Hak Çalab’ın zikrini itmek”, “Ma’şûk’u zikr itmek, “Tesbih” ifadelerini kullanmaktadır:

“İnanmayan gel sinüme dost adını eyit kığır

Kefen tonın pâre kılup topragumdan turu gelem” (182/8)

“Gördüm göğün meleklerin her biri bir cünbişdedür

Hak Çalab’un zikrin ider İncil ü hem Kur’an benem” (177/5)

“Namâzı kıl zikr eyle elün götür şükr eyle

Öleceğün fikr eyle tur ırte namazına” (315/4)

“Bir kez yüzün gören senün cömrünce hiç unutmaya

Tesbîhi sensin dilinde ayruk nesne eyitmeye” (3/1)

Yûnus beyitlerinde, zikr'in, her zaman ve her yerde yapılacağını da bildirir. Bu zikrin gecesi, gündüzü olmaz. Mekan içinde ayrı bir husus yoktur. İnsan, Allah'ı zikr edeceğinde, her yer ve her zaman da bu görevi yapabilir.

“Gündüz olalum sâim gice olalum kâim
Allah diyelüm dâim, Allah görelüm neyler” (71/6)

9. İlm-i Ledünni Bilmek

İlm-i ledün, “Hakk'ın katından gelen bilgi, kalp gözüyle gözlemde bulunmak”dır. Kur'an-ı Kerim'deki: “Derken, kullarımızdan bir kul buldular ki, ona katımızda bir rahmet (vahiy ve peygamberlik) vermiş, yine O'na biz kendi tarafımızdan bir ilim (ilm-i ledun) öğretmiştik” (K.,XVIII,a.65) ayetine dayanmaktadırlar.

Mutasavvıflar, bütün ilimlerin Allah katından geldiğine inanırlar. Ancak şer'i ve zâhiri ilimler Melek ve Resuller aracılığı ile gelir. İlham ise, aracısız olarak doğrudan Hak'dan gelir. Onun için ilhama “ilm-i ledun” denilmiştir. Bu ilim, kişiye özgü mahrem bir bilgidir (Uludağ, 1991: 245-246).

Tasavvufta, Allah'ın iltifatına mazhar olan ve Allah'ın dostu olan kişilerin “kalp gözü” açıktır. Onlar normal insanlardan farklıdır. Zira onlar “nefs” olayını tamamen yok etmişler ve bütün olaylara “ilâhî aşk penceresi”nden “Dost yüzüne” Allah'a bakmağa başlamışlardır.

“Dost yüzine bakmaga key safâ nazar gerek
Dost ile bilişmege cân gözi bîdâr gerek
Yûnus imdi yavı var bulmayasın il ü şar
Kim hak düşin kim bâtlı derviş burc u bar gerek” (135/1-19)

Yûnus'un, gördüğünü görebilmek veya Yûnus gibilerin anlattığını tam anlayabilmek için insanın o “kalp gözü” açık olmalıdır.

“Can gözile bakan görür Yûnus göz ile gördüğün
Yoksa yaban gözi ile kimseneye ne söyleyem” (209/8)

10. Vuslat (Tanrı'ya Kavumak):

Vuslat, Allah'a ulaşma, buluşma, kavuşmadır. Bu husus, Vahdet-i Vücut inancına göre, varlıkların aslı ezelde vahdet halindedir. Vahdet'ten kesret âlemine gelen insan, ezeldaki vahdet haline mütemadiyen bir özleyiş içindedir. Bu vahdet'e olan vuslat özlemi ancak dört kapı kırk makamı geçmekle gerçekleşebilir. Bu makamları geçen sâlik fırkatten vuslat erer. Yûnus bu vuslat halini şöyle dile getirir:

“Cânlar cânını buldum bu canum yagma olsun
Assı ziyândan geçdüm dükkânım yagma olsun
Ben benligümden geçdüm gözüm hicabın açdum
Dost vaslına ulaşdum gümanım yagma olsun” (271/1-2)
“Yûnus ne hoş dimişsin bal ü şeker yimişsin
Ballar balını buldum kovanım yagma olsun” (271/8)

Bilindiği gibi, vuslat'ı isteyen tâlib, bu dört makâmı bilir ve ona göre amel kılarsa dervişlik ona helâldir. Aksi hâlde bu taleb ona haramdır. Ve o kişi de tarikatte cahildir:

Evvel kapu şerî'at emr u neyhi bildürür
Yuya günahlarını her bir Kur'an hecesi
İkincisi tarîkat kulluga bil bağlaya

Yolı togrı varanı yarlıgaya hocası
Üçüncüsü marifet can gönül gözin açar
Bak ma'ni sarâyına Arş'a degin yücesi
Dördüncüsü hakikat ere eksük bakmaya
Bayram ola gündüzi Kadir ola gicesi
Bu şerî'at güç olur tarikat yokuş olur
Ma'rifet sarplık durur hakikatdür yücesi
Dört hâl içinde dervîş gerek siyaset çeke
Menzile irmez kalur yol eri yuvacası" (351/1-10)
"Dört kapudur kırk makam yüz altmış menzili var
Ana irene açılır vilâyet derecesi" (351/13)

Görüldüğü gibi Yûnus, mutasavvıf bir şairdir. O, sonunda "vuslat" a yani sevdiği Rabbı'na ulaşabilmek için "dört kapı kırk makam" dan geçerek gerçekten bir "insan-ı kâmil" vasfına nâil olmaya çalışmıştır. O'nun asıl ilham kaynağı İslâm'dır. O, kendisini tasavvuf mektebinde yetiştirmiş ve çağdaşlarını ve bizleri de bu ilham kaynağından feyz almaya çağırmıştır.

Kırk makamdan geçen Yûnus'un gönlü kendini karıncalara eş tutarak, toprak gibi yeni filizlerin yetişmesine ortam hazırlamıştır. Bu toprak ki, İslâm'ın en güzel meyvelerini yetiştirmiş, kanayan gözlere neşe, ümitsiz gönüllere ümit ve âcizlere de kuvvet vermiştir. Tanrı'ya ulaşmanın yolunun da ancak bu şekilde olacağını bildirmiştir.

4. KAYGUSUZ ABDAL'IN ESERLERİNDE DÖRT KAPI-KIRK MAKAM

Kaygusuz Abdal'ın yaşadığı dönemde tasavvufun islâmî düşünce içinde genel bir mahiyet aldığını, fikri yönünün de bütünüyle gelişmeye açık olduğunu ve bunun cemiyetle kurumsallaştığını söyleyebiliriz. Bu cümleden olarak Kaygusuz Abdal'ın tasavvufun teorisinden ziyade, hayata tatbik yönüyle uğraştığını görmekteyiz. Esasen bir aksiyon adamı olan Kaygusuz Abdal, Abdal Mûsâ'nın müridi olması sebebiyle o da bağlı olduğu "Ahmet Yesevî Ocağı"nın "dört kapı-kırk makam" düşüncesini temel kabul etmiş, tasavvufî düşüncesini bu sistemle hayata geçirmeye çalışmıştır.

Kaygusuz Abdal'ın "dört kapı-kırk makam" sistemini "Vahdet-i Vücûd" düşüncesi içinde geniş şekliyle bulmaktayız. Zira o; "bütün varlıkların bir oluşunu, aynı oluşunu, Hakk'dan gayri bir Hakk'ın olmayışını, ezelde, halde ve ebede vahdet-i vücud'da bulunuşunu" bütün eserlerinde, hatta mısralarında anlatmaktadır.

Bilindiği gibi aslında Hakk'ın varlığından ayrı olmayan insan, ilme'l- yakın, ayne'l-yakın ve hakka'l-yakın (bilmek, görmek, olmak) mertebelerinden geçerek Allah'ın birliğine ulaşır. Çünkü, sâlik'in amacı sonunda Allah'a ulaşmak, onunla bir olmaktır. Şeriat, tarikat, marifet makamlarını geçen kişi hakikat makamında Tanrı'nın Bir'lik(Vahdet)ini idrâk eder. Kaygusuz bunu şu şekilde izah etmektedir:

"..Tecellî eyledi zâtına ki, zâtı bilünsün diyü. Esmâ vü sıfatı kendüsi, kendüsüne nâz eyledi. "kâf" u "nûn" a urup bir sâz eyledi. Bu kez "kâf" u "nûn" arasında bu kârhaneyi bünyâd eyledi. Cümle yaradılmış bir eksüksüz yerlû yeründe karar tuttu..." (Güzel, 1983: 17-18).

Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde "içki içmek, kumar oynamak, domuz eti yemek, zina yapmak, hırsızlık etmek, adam öldürmek; fâizcilik yapmak" gibi günâhlardan bahis yoktur. O, daha çok insan mizâcı ve karakteri ile ilgili hususlar üzerinde durur. Bunlar aynı zamanda tarikat yoluna girebilmenin ve dervîş olabilmenin de şartlarıdır. Düşünülmelidir ki "namaz kılmak, oruç tutmak, içki içmemek" gibi emir ve nehiyler, bilhassa Kaygusuz'un yaşadığı devirde, hemen hemen bütün Müslümanların uyduğu hususlardı.

Fakat “kibir, riyâ, cimrilik ve hased” insanın her zaman yenemediği kötü huylar olarak o zaman da mevcuttu. Binânenaleyh namaz kılarak, içki içmeyerek “şeriat” yoluna girmek kolaydı; ama kibir’den, riyâ’dan kurtulmak, mütevâzi ve saf (riyâsız) olmak zordu ve şeriatın ötesindeki “tarikat” yoluna girebilmek için bunlar lâzımdı. Ayrıca edeb ve haya olmadan, Tanrı’nın bir’liğini kabullenmeden, ene’l-Hakk sahibi olmadan, daha doğrusu kişinin kendisini bilmeden “marifet sahibi” olması mümkün değildir. Yine deriz ki; “kişinin tevâzu sahibi olmadan, hased ve kin’den arınmadan, kimseyi incitmeden merâtib-i erba’a ile amel etmeden Hakk’a vuslatı” mümkün görünmemektedir. İşte bütün bunların tamamının yapılması neticesinde kişinin hem dünyasını , hem de ahiretini en üst düzeye çıkaracağına muhakkak gözü ile bakılmaktadır. Bu cümleden olarak biz de şimdi bu özellikleri “dört kapı kırk makam” ölçütleri içinde sırası ile kısa başlıklar halinde Kaygusuz’un eserlerinde geçtiği şekliyle vermeye çalışalım:

Kaygusuz Abdal’da Dört Kapı Kırk Makam

a . Şeriatta Bulunan On Makam:

1. İman etmek(Âmentü’ye İman)
2. İlim Öğrenmek-
3. Namaz kılmak
4. Oruç tutmak
5. Zekat vermek-Hacc’a gitmek
6. Helal kazanmak,
7. Şefkat ve Merhamet Sahibi Olmak
8. Ehl-i Sünnet ve’l-cemeât sahibi olmak (Hz. Muhammed’in sünnetlerini yerine getirmek)
9. Emr-i bi’l-ma’ruf sahibi olmak (Şeriat bakımından yapılması gerekli şeyleri yerine getirmek)
10. Nehy-i ani’l-münker sahibi olmak (Şeriatın yasakladığı şeylerden kaçınmak)

b. Tarikat’te Bulunan On Makam:

1. Tевbe etmek
2. Pir’den el almak
3. Nasihat dinlemek
4. Yumuşak huylu olmak
5. Mürid olmak
6. Havf u Recâ sahibi olmak(Tanrı’dan korkmak ve fakat O’ndan ise daima ümitli olmak)
7. İslam’ın beş şartını yerine getirmek
8. Gönül sahibi olmak
9. Teferrüc sahibi olmak
10. Velîler yolunu seçmek

Kaygusuz Abdal’da Dört Kapı Kırk Makam

c. Marifette Bulunan On Makam:

1. Edep sahibi olmak
2. Hayâ sahibi olmak
3. Sabır ve kanaat sahibi olmak
4. Kibir ve riyâdan uzak kalmak
5. Tanrı’nın Bir’liğine(Vahded-i vücûd’a) inanmak
6. Gayr-ı Hakk sahibi olmak
7. Ene’l-Hakk sahibi olmak
8. Tecelli kılmak
9. Dünyayı terk, Ahireti seçmek
10. Kendini bilmek

d. Hakikat'te Bulunan On Makam:

1. Tevâzu sahibi olmak
2. Hased ve Kinden sakınmak
3. Cömert olmak
4. Kimseyi incitmemek
5. Sır sahibi olmak
6. Merâtib-i Erbaa ile amel etmek
7. Seyr-i sülûk sahibi olmak
8. Marifet sahibi olmak
9. Elest meclisinde buluşmak
10. Allah'ın didâarını görmek (Ru'yetu'llah)

A. Şeriat'ta Bulunan On Makam

1. İmân Etmek

İslâm Dini'nin itikad esaslarının temeli olan imân; "Amentü" 'nün tamamını kabul etmektir. Kaygusuz Abdal da aynı inanç içinde; yani, "Allah'a, Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine, Kıyamet Gününe, Kadere, Hayır ve Şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır." şeklinde kabullenmektedir. Aynı zamanda ona göre de imân; "dört kapı, kırk makam" içerisinde şeriat makamlarının birincisidir.

İmân, Kaygusuz'un manzum ve mensur eserlerinde İslâmın temeli olarak, hatta halkın anlayabileceği bir sehl-i mümteni içinde, değişik bir üslûpla ele alınmaktadır.

"... ve deve, iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyecekler." mealindeki ayetin son kelimeleri (Nisa Suresi, ayet: 48 ve 116). Veyahut dili danukluk virip gönli ile inanmasa münâfıkdur.(Ve cehennem en aşağı tabakasında olur.)

"Şüphesiz ki münâfıklar cehennem en alt tabakasında olacaklar." (Nisa Suresi, ayet: 145). "Muhakkak ki Allah kendisine ortak koşulmasını af etmez; bunun dışındaki günahları dilediği kimseye bağışlar." (Nisa Suresi, ayet: 48 veya 116). "Hani Rabbin Ademoğullarının sulblerinden zürriyetlerini çıkarıp aldı da, onları nefislerine karşı şahid tutarak;

"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" buyurdu..." (Araf Suresi, ayet: 172). Onlar da;

"Evet, sen bizim Rabbimizsin!" dediler.

İşte "İmân" budur. Demek oluyor ki Kaygusuz Abdal'ın "iman anlayışı" da bütünüyle "Âmentü"deki şekliyledir.

Kaygusuz, Risâle-i Kaygusuz adlı eserinde "Pes imdi ol cemâlde kelime-i ilâhîyi bilen ve ona inanan âlemün taklidâtından halâs olub fazl-ı Hak güruhına dâhil olur."; "Kelime-i ilâhiye gerçi dil ile ikrar etmek hakdur." dirler. Amma gönül ile inanmaz ise, münafık ola, âsî olsalar gerek" didi." (Güzel, 1983: 162, 165).

Küfür benem imân benem cümle vücûdda cân benem
İnkâr idene sor yine zann ü gümân degül miyem

"Zamanı evvelde ki bu cihan yog idi. Hak Tebareke ve Taâla Hazretleri var idi. Diledi ki bu âlemi halk edip vücûda getire. Evvel Muhammed Mustafa'nın nûrun yaratdı. Ve anun nûrun halk eyledi. Muhammed Mustafa'nun nûrundan cümle âlemi vücûda getürdi. Yeri göği yaratdı." (Güzel, 1983: 102).

"Zira eşya fânidür ve hem bâki oldur ki dâima kâim oldur Mutlak Hâlik lem-yezâl'dür." (Güzel, 1983: 143).

Hak Resulu'llah Sallallahu Aleyhi Vesellem bizüm oldu ve burada guft u gû çokdur. Bu mânâ ile gizlü 'kârhâne'yi düzen kendüni içinde gizledi. "Va'llahû bi-küllî şey'in muhîtan (Nisa Suresi, ayet: 126 "Allah her şeyi kuşatır..")"

'Ve âlem dahı yidi katdur. Hikmetün Allah'dan gayru kimse bilmez. Bu tertib özde kurulmuşdur. Hemân burada lââyık olan budur ki bu eserleri görüb müfessirine şükr ü zıkr ü tâ'at ü ibâdet oluna. İnna'llahe bi külli şey'in muhît (Nisa Suresi, ayet: 126). Gel gör ki aferîden gayrı bir ferde dilimizden elimizden ve fi'limizden fıkr olunmaya. Evvel kalben mü'min ve muvahhid olurlar. Yohsa dilümüzden mü'min ve muvahhid geçinüb yine dilümüz ve elümüz ile mahlûku rencîde ederiz. Rast degüldür. Zira ki mahluk sıfat-ı Hak'dur. Çünkü sıfat rencîde olur ise zâtı dahı rencîde olur.' El-aklu mîzânü'llah"9. Çünkü akl Allahu Taâlâ'nun terâzisidür. Gerekdür ki egri yola gitmeyüz. Hayr u şer fark ola, eşyâ-yı mahlûk Hâlik'den ayrı degüldür" (Güzel, 1983: 148) şeklinde gerekli bilgiler vermektedir.

2. İlim Sahibi olmak

Tasavvuf'ta ilim, irfanla içiçe telâkkî olunur. Bilmek manasında olan ilimde anlamak ve kavramak da şarttır. Bu surette ilim ve irfan birleşmiş olur. Mutasavvıflar "ilimin amelle birlikte bulunmasını" (Keşfü'l-Mahcub: 89; "Amel içinde ilme bağlı olmak şarttır." a.g.e: 90) şart koşarlar; çünkü bilmeden yapılan dinî işlemlerde sapmalar, buna karşılık tatbik edilmeyen kuru bilgi de vebal ve sorumluluktan ibaret olur. Kaygusuz Abdal eserlerinde;

"Rabbânîlerden olunuz." (Kur'an-ı Kerim, III/79) ayeti sebebiyle Hz. Muhammed'in; "İlim öğrenmek her kadın ve erkek Müslüman üzerine farzdır."; "Dünyanın durması dört şey üzerinde ve onlar sayesinde. Bunlar da âlimlerin ilmi, hükümdarların adaleti, cömerdlerin el açıklığı ve yoksulların duaları"; "Cömerdlik cennette bir ağaçtır, dalları dünyayı sarmıştır; onlara tutunanları cennete sevk eder." ifâdesi ile de ilmin önemini belirtmiştir.

Çünkü kişi, ilim ile doğru ameller işler ve bunun sayesinde de Allah'a kavuşur. Akıl ile ilmin sayesinde de ma'rifete, oradan da Hakk'a ulaşır. Yunus Emre'nin;

"İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir.
Sen kendini bilmezsin, Bu nice okumaktır"

mısralarında bir ayna'ya benzetilen ilim ile, kişi önce kendi nefsinde Hakk'ı görür. Kaygusuz da ilim sahibi olmaya çok önem verir ve

Bilen bilür bilmeyen bilmez bilürü
Sen seni bilmez isen bula-gör bir bilürü

diyerek Yunus'u destekler.(Budalaname, s. 63) Demek oluyor ki, ilim sahipleri (alimler) olmasa Hak'tan yana yol bulunmaz. Dolayısıyla âlimleri ana ve babadan daha iyi ağırlamak gerekir. Çünkü Kaygusuz'a göre; anne, baba, çocuklarını dünya sıkıntılarından, mihnetlerinden ve ateşinden korur. Alimleri ise, Müslümanları, ahiret belasından, cehennem ateşinden ve mihnetinden korurlar.

"İlim ehli mecmu'a-ı hassa ve amme faide ederler." Hadisi ile de bu fikrini de kuvvetlendirir.

Allahu Ta'alâ, ilmi ile kullarına çok yakındır ve onların dualarını kabul eder. İlme yakın kimseler de öğrenmekten uzak olamazlar.

Kaygusuz, "Cümleliz Allah'ın ipine sımsıkı sarılınız, sakın parça parça olmayınız..!" (Âl-i İmran Suresi, ayet: 103) ayetine dayanarak ilim sahibi olmak isteyenlere, "ilm-i evvelin ve âhirin sırrı size fethola. " demek suretiyle ilim öğrenmenin faziletini anlatmakta ve bu konuyu şöyle ele almaktadır:

"Pes imdi iy tâlib-i Hak bî-hicâb ve bî perde fazl-ı Hak gürûhına karışup hable'l metîn'i ki 'va'tasimû bi-hablillehi"dir. Ya'ni habl, kalbde olan nesneye dirler. Vech-i Âdem ve vech-i Muhammed'den

kinâyetdûr. Ona yapışan ki “ilm-i evvelin ve âhirin sırrı size feth ola”. Ve enbiyaâ ve evliyânun hâlinden ve sırrından haberdar olasın. Hayat-ı ebediyyeye lâîk olub, Nâciler zümresine dâhil olasız. Zinhar Âdem’ün ve Muhammed’ün vechinden hatt-ı ilâhiyi inkâr itmenüz kim şeytan gibi merdûd olub Hak’dan dûr olmayasız. Zîrâ şeytân dünya ilminde mâhir idi. Amma hatt-ı ilâhî okuyub bilmedi. Merdûd ı ebedî oldu.” (Güzel, 1983: 163).

“Peygamber (S.A.V) buyurdi ki;

“İlim adamları Peygamberlerin vârisleridir!”. Amma burada âlimden murad mürşid-i kâmil’lerdür. Zîrâ mecmû esrâr-ı ilâhiyyeye muttaâli olmuşlardır. Yâ’ni âlim olmuşlardır.” (Güzel, 1983: 160).

“Âdem mevcûdât ağacının yimişidür. Ağacın yimişi olmasa revnâkı olmaz. Âriflerin bildigi ağacın tohmıdır. Nâdânlar kendülerün hayâlde zâyî iderler, zîrâ bilür ile bilmezün farkı uyur ile uyanık gibidür.”; “Eger Hak dilemez ise bir şey vücûda gelmez. Burada bir cümle insanlar birdür. Lâkin bilen ehliyle bilmeyen arasında fark vardır.” “İy tâlib-i esrâr –ı ilâhî gel ve âgâh olgıl ki bu ilme “ilm-i ledünn-i ilâhî ve ilm-i Rabbânî “ dirler.” (Güzel, 1983: 67, 146, 155).

3. Namaz Kılmak

İslâm’ın ibâdetle ilgili şartı beştir. Onlar da; “Allah’tan başka bir Tanrı’nın olmadığına inanmak, Hz.Muhammed’in onun kulu ve peygamberi olduğuna şahadet getirmek, beş vakit namazı kılmak, eğer üzerine farz olmuşsa zekatını vermek, Ramazan ayında oruç tutmak, yol ve imkân bulunursa Beytullah’a hac etmekten” ibarettir.

Bütün bunlar, şartların oluşması halinde Allah’ın emrini tutmakla mükellef her erişkin, akli yerinde Müslüman kul üzerine ödenmesi gerekli olan farzlardır. Allah’ın Kur’an-ı Kerim’deki bu hususlarla ilgili olan emirleri :

“Namazı doğru dürüst ifa ediniz ve zekatı veriniz.” “Ramazan ayında oruç tutunuz.” (Bakara Suresi, a: 183) “Beytullah’a haccediniz.” (Âl-i İmran, ayet: 97) şeklindedir.

Kaygusuz Abdal, Gülistan adlı eserinde günlük kılınacak beş vakit Namaz için;:

Günde beş vakit namaza hâzır ola

Hakk ne kim virse ana şâkir ola

Uşda budur şeriat şartı hemân

Tarikat’dan dahî işit bir nişân (Gülistan, Mar., v: 183b) demektedir.

Yine Kaygusuz’un “Namaz” için müstakil “Salatnâme” (Ayrıntılı bilgi için bakz: Güzel, tarihsiz, b: 141-142) adlı bir “Şathiye”si de bulunmaktadır. O, bu şiirinde; beş vakit namazın; sünnet, farz, vacib ile; cuma, bayram, cenaze ve teravih namazlarının yıllık rek’at ve tahiyyat sayılarını matematiksel olarak vermektedir. Bu itibarla onun namaz hakkındaki bilgisi bir din adamı kadar zengindir. Salatnâme’den birkaç dördlük ile örneklemeye çalışalım:

Zatundan hayran oluram

Farz ü sünneti kıluram

Bir yıllık namazı bilürem

Dahi namaz sorar mısın

Câmilerde olan imâm

Bunu bilmez çoğı tamam

Dört bin altı yüz seksen selâm

Dahi namaz sorar mısın

Kimine vâcibdür zekât

Kimine vâcibdür salât
Yedi bin beş yüz altmış tahiyat
Dahi namaz sorar mısun

Pirimizden olsun himmet
Yaradan Allah’a minnet
Yedi bin iki yüz yigirmi sünnet
Dahi namaz sorar mısun

Tamam oldu çünkü namaz
Kimini okı kimini yaz
Altı bin yüz yigirmi farz
Dahi namaz sorar mısun

“Pes imdi âdemün vücûdı câmi’ oldı. Câmi’a dâhil olanun salâtı makbûl olur.” (Güzel, 1983: 67).

“Peygamberlik geldükden sonra ol kavme eyitdi ki ‘İsâ haber virdüğü Muhammed benim ,İsâ gökden inüb benim kibleme namaz kılsa gerekdür ve enüm alemüm getirüp âhir zamanda mehdî –i sâhib-i zaman olsa gerek “ didi. “ “Bir nice zaman sonra ben anun ümmeti sûretinde gelüp anun kiblesine namaz kılsam gerek ve anun alemi ki Livâü’l Hamd ‘dür. “ (Güzel, 1983: 156).

4. Oruç Tutmak

Kaygusuz’un eserlerinde Oruç ile ilgili pek fazla bilgi verilmemektedir. Ama Ramazan ayında Oruç tutmanın farziyyetini Kur’an âyeti ile belirtmektedir. Onun eserlerinde oruç, “savm” olarak da geçmektedir. Bu cümleden olarak o Budalanâme’inde;

“hakikat-i imân ve İslâm ve hakikat-i savm ü salat ve hakikat-i hacc ü zekât ve hakikat-i sırât ü mîzân ve hakikat-i Cennet ve Cehennem”in “âşikâr”olacağı anlatılmaktadır (Budalanâme: 16 - 17).

5. Zekât Vermek-Hacc’a Gitmek

Kaygusuz, Zekat, Hac ve Kâbe ile ilgili olarak Budalanâme’ adlı eserinde “....hakikat-i hacc ü zekât”dan “âşikâr”olarak bahsetmektedir. (Budalanâme: 16 - 17).

Ayrıca o, üçüncü mesnevî’inde; insana dünya tuzağından kurtulması tavsiye edilerek “lâ-mekân”a erişebileceğini, “hicab perdesi”nin ortadan kalkabileceğini ve ancak bu takdirde birçok şeylerin sırrına vâkıf olunabileceğini ifâde etmektedir. Bu meyânda Haccın da ancak böylelikle bilinebileceğini anlatır. Tabîî burada kastedilen Budalanâme’de olduğu gibi “hakikat-i hac”dır:

Menzilün irişe lâ-mekâna
Ki kalmazsın nam ü nişâna

...

Muhammed’ün mi’râcın bilesin
Müslümânların haccın bilesin. (Üçüncü Mesnevî, Mar., v: 129a - b).

Ayrıca Dîvan’da “vahdet-i vücûd”un coşkun bir üslûpla terennüm edilmesi sırasında hac ve zekât da geçmektedir:

Zühd ü tâ’at benim ben uş hacc ü zekât benim ben uş
Sıdk-ıla bak gör beni kim nûr-ı imân degül miyem (Dîvan, Mar., v: 317b).

Görüldüğü gibi Kaygusuz haccın şeklî tarafı ile ilgili değildir. O Budalanâme’de zikrettiği gibi bütün ibâdetlerin ve dolayısıyla “haccın hakikati”ni aramaktadır. Ona göre âşık için her yer Mekke, her yer Kâbe’dir. Bilmeyene ise Kâbe bir siyâhlıktan başka birşey ifâde etmez:

Âşıka her mekân Mekke olubdur
Mekke bilmeyene sevdâ olubdur (İkinci Mesnevî. Mar., v: 111b).

Kimine deyr dahı Mekke olubdur
Kimine ‘acâ’ib sevdâ olubdur (İkinci Mesnevî. Mar., v: 112b).

6. Helâl Kazanmak-Helâl Yemek

Kaygusuz Budalaname’sinde;“helâl kazanmak ve helâl yemek, harama el uzatmamak, rüşvete yanaşmamak”la ilgili olarak Budalaname adlı eserinde;

“Pes imdi hâlün bil, yolun gözle, kimseye adâvet eyleme. Kimsenün pây’üne el uzatma. Helâl ve haramı fark eyle. Zira kim helâl lokma ve ehl-i dil’ler sohbeti âdemün hublugu’dur(mamurluğudur). Haram lokma ve câhillere sohbeti âdemün harablığıdır.” (Güzel, 1983: 61). “Elün ile komadığın şeyi götürme. Dâima özin özine devşir.” (Güzel, 1983: 70). “ Cümleñün günahları bağışlandı. Hak Taâlâ Hazretleri af idüp yarlıgadı. Amma ki şol Nabulûs Kadısı rüşvet aldığı için bize anun hâli kat’ı müşkildür.” (Güzel, 1983: 121) demektedir.

Ayrıca “helâl yemek ve helâl giymek” konusunda, “Size verdiğimiz rızıkların iyi olanlarından yiyiniz.” (Tâ-hâ Suresi, a: 81). “Ve elbisenizi tertemiz tutunuz.” (el-Müddesir Suresi, a: 4) ayetlerini vermek sureti ile bu konuya da açıklık getirmektedir.

7. Şefkat ve Merhamet Sahibi Olmak

“Şefkât imandandır” ve “Yeryüzündekilere merhamet ediniz ki, göktekiler de size merhamet eylesinler” sözleri, Kaygusuz’un eserlerinde önde gelen konular arasında yer alıp, “şefkat ve merhamet” fikrinin işlenmesine esas almıştır.

8. Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat Sahibi Olmak

Ehl-i Sünnet ve’l-cemaat (Peygamberimizin sünnetine tam uyan)’ten olması, bid’atci’lerden olmamasıdır. O, bu fikrini;

“Bu, Allah’ın daha önceden de tatbikata geçmiş olan yasasıdır ve sen Allah’ın bu yasasında bir değişme bulamayacaksın.” (Fetih Suresi, ayet: 23) ayeti ile desteklemektedir.

Kaygusuz Abdal’ın bütün eserlerinde, Hz. Muhammed’e ve onun bütün fiillerine büyük bir bağlılık görülmekte ve en çok bahsedilen peygamber olarak yer almaktadır. Hz. Muhammed, çoğunlukla “Mustafa”adıyla geçer. “Mahmud, Ahmed, Muhammed, Kasım”adları ile “habîbu’l-lâh, hayrû’l-beşer, fahr-i ‘âlem”sıfatları da peygamberimiz için kullanılır. Aşağıdaki beyitlerde bu isim ve sıfatları bir arada görmek mümkündür:

Gökde Ahmed yirde Muhammed adı
Cennet ehli adına Kâsım didi

Taht-ı Serâ’da adı Mahmûd anun
Kıblesidür ol bu cümle insânun

Ol habîbu’l-lâh adı hayrû’l-beşer
Aslı oldur dü cihânda ne ki var

Sen bu sırrı ol kişiye sor kim ol
Mustafâ sırrına ‘âkil buldı yol (Gülistan., Mar., v: 183a - b).

Hz. Muhammed, onun eserlerinde en son peygamber olarak geçmektedir.

“Hz. Muhammed, Hâtemü’l Enbiyâ “ ve “ İki Cihan Fahri, Seyyidü’l Kevneyn, Fahrü’l –Enbiya Muhammed Mustafa (s.a.v)’dır (Güzel, 1983: 144).

9. Emr-i bi’l-ma’ruf Sahibi Olmak (İyi Emir Etmek)

“İyi emret, kötünden men’eyle.” (Kur’an-ı Kerim, XXXI/17) ayeti delil gösterilmek sureti ile iyi ve kötünün mukayesesı yapılmış, kötünün reddi, iyinin tercih edilmesi öğütlenmiştir.

“...Ben ana ne diyem, ya ol ne anlaya, .Zîrâ öğidi ehline dimek evlâdur. Dürr, sadefde, nâfe âhu’da gerek dimişler.”

Pes imdi ben nâdan’a marifetu’l-lah’dan ne dimek şûre zemîn’e tohum ekmek gibidür. Yâhud merkeb boynuna cevâhir asmak gibidür, ve sığır önüne şeker dökmek gibidür. Öğüt mü’mine devlet, câhil’e mihnettir.

“Sana rûşen haber söyleyem Bu kez anlayasın harîf misin, şerif misin, zarîf misin? Gönlini bana çevür, gönül gözüyle bak, gönül kulağıyla dinle ve söyleyeni ko, söyledene bak:

Olma sakın kellegöz

Dinle kabul eyle söz” (Güzel, 1983: 53-54).

10. Nehy-i ani’l-münker Sahibi Olmak (Kötüyü Yasak kılmak)

“Pes imdi bu müşkili güşade kılmaz. İlla ki bir pir-i kâmil ola, zira mürşidler hakim ü hazıkdur. Hastanun marazun bilürler. O maraza ne lazımdır bilürler. Mürşid-i gam-har çöllerde rehber gibidür.”

Pes imdi her ne ki “İşle!” “İşleme” dir, işleme. Gerek dünyevi, gerek uhrevi, zira hiç kimse öz işini bilmez. Cümle işin tamam sanur dahı ma’bûn olur. (Güzel, 1983: 68).

B. Tarikat’ta Bulunan On Makam

1. Tevbe Etmek

Tevbe’nin hakiki manası dönüştür. Şer’an mezmum (ayıp) olandan dönüp iyiye gelmek demektir. Nitekim Hz.Muhammed (s.a.v.) ;

“pişmanlık bir (çeşit) tevbedir.” buyurmuştur. (Aslan, 1980: 142). Yine o, samimi olarak Allah’a tevbe etmenin gerekliliğini de;

“Allah’ın ipine sımsıkı sarılın.” (Âl-i İmran Suresi, ayet: 103) “...Çok samimi bir dönüşle Allah’a tevbe ediniz.” (Tahrim Suresi, ayet: 8) ayetleriyle ifade etmektedir.

Kötü hareketlerinden dolayı pişmanlık duyan kullara, Allah tevbe etme fırsatı vermiştir. Tevekkül ile tevbe eden kulun günahları affolunur, hiç günah işlememiş gibi olur.

“(Onların pişmanlıkları üzerine) Tevbe etmeleri için Allah onlara teveccüh buyurdu.” (Tevbe Suresi, ayet: 118).

Kaygusuz Abdal’a göre, “pişmanlık tevbe etmektir”. Pişmanlık ile tevbe eden kulun tevbesinin Allah tarafından kabul edileceği;

“O, kullarının tevbesini kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.” (Şûrâ Suresi, ayet: 25) ayeti ile ifade edilir.

Eğer kul, günahları için pişman olup, içten bir samimiyetle Allahu Ta’alâ’dan özür dilerse, Allah da onun pişmanlığı sebebiyle yetmiş yıllık günahını affeder. Yani Allahu Ta’alâ’nın;” yetmiş yılda yaptığımız isyanlara tevbe etmek sizden, tevbeyi kabul etmek benden” sözünü; “Kulların, tevbesini kabul buyuran O’dur.” (Bakara Suresi, ayet: 160). “Babanız Adem buyruğuma bir defa karşı geldi, bana âsi oldu, tevbesini yüz sene ağlamadan kabul etmedim. Sizin yetmiş yıllık isyanınıza bir özür

dilemenizle, tevbenizi kabul kılayım ve kötülüklerinizi affedeyim.” “Eğer isyankârların günahlarını affetmeseydim rahmetim ve acıma muattal kalmış olurdu; yarattığım şeylerde bir eksiklik bulunsaydı kudretim tamam olmamış olurdu; bana dua edene icabet etmeseydim saltanatım tamam olmamış olurdu.” âyetlerinde “tevbe edenin tevbesinin kabul edileceği “açık bir şekilde ifadesini bulmaktadır. İçten özür dilemek ve Allah’a dayanmak, kıyamet gününde yüzleri ağartır. Çünkü tevbeyi kullara buyuran Allah’tır. Yani içten özür dilemek ve gerçekten Allah’a dayanmak, kıyamet gününde yüzleri ağartır. Çünkü “taat ve ibadet etmek sizden, Cennet’te nimetler, köşkler, huriler vermek benden.” hikmetleri;

“Ey kullarım!” özür dilemek ve samimiyetle tevekkül etmek sizden, kabul etmek benden” ; “Allah’a tevekkül edip dayanana o yeter.” (Kur’an-ı Kerim, LXV/3). “İyiliğin karşılığı , iyilikten başka bir şey midir?”. (Âl-i İmrân Suresi, ayet: 104) ayetleriyle pekiştirilmiştir.

2. Pir’den El Almak

Kaygusuz, eserlerinde özellikle kişilerin mutlaka bir rehbera uyması gerektiğini; “Ama sen bir mürşid-i kâmile iriş, gönül ehlinin sohbetine gir.”(s.52) ;“İllâ ki bir pîr-i kâmil ola, zîra mürşidler hâkim ü hâzıkdur. Hastanun marazun bilürler. O maraza ne lâzumdur iderler. Mürşid-i gam-hâr çöllerde rehber gibidür.(s.68); “Bunlarda hikmet çokdur. Ana her akl irişmez. Bilmek-murâd isteyen ehlüne mürâcaat eylesün. Her şeyin miftâhı insân-ı kâmindür.”(s.140); “Lâkin özin bilmez ve insan-ı kâmile irişmiş degüldür ki gözin aç özin görebile . Sultan iken kul yoksul gezer.”(s.146); “Zira özini bir mürşide irişdür .Gözin aç özin bak-gör heman kul musun sultan mısın , gedâ mısın , şah mısın ? Âdem sûretünde olup hayvan gezme. Âdemün sûreti ve fi’li mutlakdur. Yâni hakikat olmışdur. Kendüsin bir mürşide vir. Zira yolın sarfe olur.”(s.147) sözleriyle de ifade etmeye çalışmaktadır.

3. Nasihat Dinlemek

Nasihat; “dinlemek, öğüt almak, bir mürşidin müritlerine yaptığı konuşmadır ki, bu da Hz.Peygamber’in sahabeleri ile yaptığı sohbet” olarak kabullenilmektedir. Mürşit, o peygamber sohbetini vakayet nuruyla cezp edip, velayet kemali ile nakleden kimsedir. Bu sebeble erenlerin sohbeti(nasihatı) marifeti artırır:

Erenlerün sohbeti arturur marifeti
Bi-derdleri sohbetden herdem süresüm gelür(46/5)

Kaygusuz, mesnevi’lerde ve mensur eserlerinde tasavvuf umdelerini anlatırken “Nâsihat verme” usulüne başvurduğunu açıkça gösterir. Bu konuda Kaygusuz’dan iki örnek vermeye çalışalım:

...
Toprak ol acîb tekebbür eyleme
Haddünden artuk kelecî söyleme

Kanda bir miskîn görürsen dut elin
Böyle varmışlar bu yolın evvelin
Gül olgıl bu yolda diken olmagıl
Yol varan miskîne düşmân olmagıl (Birinci Mesnevî, Mar., v: 82a).

Gel i tâlib müstemî ol aç gözün
Neredesin çağlayıvar kendüzün
Çün âdemsin hikmete zulm eyleme
Bir söz ki akla ziyândur söyleme
Ârif isen yile virme fursatı
Bilmek istersen bu ilm ü hikmeti (Saraynâme, Mar., v: 26a).

“Müslüman olmanın bir şartı budur ki, Tanrı’yı hâzır göre, peygamberden utana, edepsüz olmaya, âdetsüz iş işlemeye, özinden ûluya küstah olma, özinden kiçiye tekebbür olma, kavlünde dürüst ol, hasûd olma, bahillik eyleme, yalan söyleme...” (Dilgüşâ, Mar., v: 236a).

4. Yumuşak Huylu Olmak

Bir atasözümüzde “Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.” der ise bu, insanlara daima iyi muamele edilmesi, güzel söz söylemeyi, hoşgörülü olmayı gerektiğini ortaya koyar. Hatta öyle ki, “yetmiş iki milleti bir bilmek ve onların aybını görmemek” demektir. Yani bütün mülke (kainata) tek bir bakışla bakıp, bu kişinin işlediği iyidir, bunun işlediği kötüdür, dememek ve (kişileri söz konusu etmeden) yalnızca iyiliğin ve kötülüğün kendisinde olduğunu görmesidir. Çünkü, hiç bir kimse diğer bir kişi yerine azaplandırılacak veya mükafatlandırılacak değildir. Allahu Ta’âlâ;

“Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz de size aittir.” (Kasas Suresi, ayet: 55; Şûra Suresi, ayet: 15); yani kişilerin kesinlikle ayıplanmaması gerektiğini belirtmektedir.

Ayrıca kişilerin başkalarına “ elinden gelen iyiliği de esirgememesi” fikrini; Allah’ın kendisine ikram eylemiş olduğu her türlü yiyeceklerden, giyeceklerden bir şeyi sakınmamak, aksine Allah’ın rızasını kazanmak isteğiyle onun yolunda bol bol vermek, ihsanda bulunmak, eli açık olmaktır. Allahu Ta’âlâ;

“Mallarını Allah yolunda harcayanlar, her birinde yüzer tane tohum mevcut yedi başak bitiren bir tohum tanesi gibidir.” (Bakara Suresi, ayet: 261) buyurarak herkesin elinden geleni esirgememesini istemektedir.

Kaygusuz Abdal ise bu hasletleri; “Câhile hilm ile söyle. Ârifler katında sâkin ol.” (Güzel, 1983: 62), şeklinde tarif etmektedir. Ayrıca da insanlara nasıl davranılması gerektiğini de;

Bize ağyâr olana Hakk yâr olsun
Göreyim dünyâda berhudâr olsun
Bizim önümüzce kuyu kazana
Ona yardımcı pervedigâr olsun
Bizim ardımızca taşlar atanın
Kollarına kuvvet, eli vâr olsun
Bizi dünyâda ölsün diyenler
Dünyâlar durdukça ömri vâr olsun
Bizi cehenneme lâayık görenler
Yeri cennet, makâmı gülzâr olsun
Bizi her kim ki bunda zemm ederse
Şefâatçi ona Muhtâr olsun
Kaygusuz Abdal’a her kim sögerse
Onun Hakk’ından nasibi dîdâr olsun

beyitleriyle anlatmaya çalışır.

5. Mürid Olmak

Mürid, tarikat yolunda şeyhinden el alıp ilerlemek isteyen salıktır. Mutasavvıflara göre ise mürid üç gruba ayrılır. Onlar da;

- Mürîd-i Mutlak: Şeyhine “niçin?” diye sormayan, ona karşı delil getirmeyen gerçek mürid’dir.
- Mürîd-i Mecâzî: Görünüşte şeyhinin buyruğunda, içte ise kendi nefsinin arzusunda olan mürid’dir.
- Mürîd-i Mürted: Dönek müriddir. Şeyhinin değişik bir hâlini görünce ilminin eksikliğinden nefsinin arzularına uyup şeyhini terk eden mürid’dir.

Kaygusuz Abdal ise eserlerinde “mürid”i tarikatın beşinci makamı olarak kabul eder ve bu konuda ;

“Pes imdi yohsa sen seni bilmezsen ehl-i diller sohbetine gir, bir mürşid-i kâmil’e iriş, kim sen seni bilesin.”; “Derviş ilerü yürüdi.Şâh-ı merdân’un elün öbdi, ayagina yüzün sürdi.”

“Yâ Ali ben sana mürîd oluram. Erkân u tavrı bana öğret, öğrenmek için bilmedüklerüm bana bildüresin!” (Güzel, 1983: 62, 88).

“İşk ile tabl-ı melâmet çalagör.
Dünyâ murdardur elünden salagör
Pûtiya düşmek dilersen okını
Ma’ni-yi ma’na bilenden alagör.” (Güzel, 1983: 130).

“Ve pes imdi cemî eşyanun hakîkatı âlem-i âdemdür ve âdemün hakîkatı Hak’dur. Çünkü âdem cümle eşyanun güzîdesi oldu. ‘Lâ cerme mazhar-ı zâtü’llah’ oldu. Sûretten zuhûr eyledi ve Hakk’un birliğini ol sûretle beyân eyledi. Zira biri mürşid’dür, biri rehber’dür ve âlem halkuna dahi bildürdi. Ol kelâm-ı Hakk’ı Hak zâhir kıldı ve mahbûb-ı Rahmân oldu. Ve sâlik bir makâma irüşür ki aynı tevhidi ayne’l – yakîn Hakke’l-yakîn görür.” (Güzel, 1983: 143).

“Kavmin efendisi onlara hikmet edinendir.” hadisi ve “Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun.” (Nahl Suresi, a: 43) ayetiyle de bu fikirlerini de desteklemektedir.

6. Havf u Reca Sahibi Olmak

Havf: “Korkmak, sakınmak, emin olmamak” manasındadır. Ayrıca tasavvufî hayata giren kimseye gelen ilk hal “havf” olup kendisinde “Allah sevgisi ve korkusunun” yerleştiğini gösterir.

“Ve ammâ ibadet havf u recâ ve ilme’l-yakîn zahidleründür.”

Reca ise; “ümid etmek, ummak, yalvarmak; rica etmek, temenni etmek, dilemek, korkmak “manalarına gelir. Havf’dan sonra gelen recâ istikbalde çıkacak olan ve arzu edilen her şeye karşı kalbin duyduğu ilgidir.

Allah’ın ihsanı anlamında yerini alan Recâ, tarikat mertebesinin altıncı makamı olarak ele alınmaktadır. Korkudan sonra ümid gelmektedir. Çünkü aşağıdaki ayetler gereğince kul, korku ile ümid arasında olmalıdır. Reca Allah’ın ihsanını ümid etmektir. (Altıntaş, tarihsiz: 125-131).

“O hâlde hemen Allah’a koşun.” (Zâriyât Suresi, a: 50). “Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz.” (Fatır Suresi, a: 28).

Havf, bazı mutasavvıflara göre üç mertebeye ayrılır. Onlar da : a. Havf imanın, b.Haşiyet ilmin, c. Heybet de marifetin şartlarındandır. Allahu Ta’âlâ’nın ;

“Rabbının makamından korkanlara iki cennet vardır.” (Rahman Suresi, a: 46); “Allah, münaфіk erkek ve kadınlar ile kâfirlere cehennem ateşini vaad etti.” (Tevbe Suresi, a: 68) ayet-i kerimleri ile Allah’tan korkmayı emretmiştir.

Kaygusuz Abdal, dünyayı terk edip, ahireti isteyen kulların havf u reca kavminden olduğunu söyler. Bunlar Mevlâ’ya ulaşmayı ve onu görmeyi arzu ederler. Allahu Ta’âlâ,

“İnayetim havf u reca ortasında olanlar iledir.” buyurmaktadır. Bir başka yerde zahidlere ait olduğunu söyler. Kaygusuz, özellikle havf u reca’ için;

“Bî-hodluk şarâbın içüp ölmeden öndin soru ve hisâbın virenlerdür. Anlar havf ü recâdan kurtulup hayr u şerden geçüpdürler.” “Hak Taâlâ buyurur ki: ‘İyi bilin ki ,Allah’ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyecektir.’ (Yunus Suresi, a: 62; Güzel, 1983: 57).

’Öyle olunca hiçbir şeyden fâide okumam ve hiçbir şeyden keyf eylemem. Ancak Allah’ü azîmü’ş-şân ki bâlâda zikir olundu. Ol Tanrı’dan gayrıya meyl virmem,

“Hz. Muhammed(s.a.v) de; “Ya’ni bir kimse ölse ve kendi zamânının imâmını bilmese ölen câhil olur didüğü anlardır ki yitmiş üç fırka imiş. Yitmiş ikisi kendü zamanlarının imâmını bellü bilmeyüb câhil oldılar. Ehl-i nâr oldılar. Ol bir fırka kendü zamanlarının imâmın bilüp güruh-ı nâcîden oldılar. Ölende ehl-i Cennet oldılar.” (Güzel, 1983: 164).

“Yine geldi bize bayram olan gün
Dâim Sultân ile hem-dem olan gün
Yine fırsat eli vuslata irdi
Âşıklar (a) ışk ile dirhem olan gün.”(s.102)

“Selâm olsun eyâ Sultân-ı Ekber
Hakikat ma’deni kıymetlü gevher
Înâyetün kamuya dest-girdür
Ki lütfün cümleye delîl ü rehber.”(s.127)

“Şükür gördüm seni iy Şâh-ı Sultan
Yüzündür cümleye kible-i imam
Sâyen altında cümle şey sâkindür
İşün dâim kamuya lütf u ihsân”(s.127)

“Eyâ Sultan ki ebed Kadîm’sin
Bu cümle iş içinde sen Hakîm’sin
Virürsün cümle maksudun cümle tâlibe
Senün işin keremdür sen Kerîm’sin”(s.128)

7. İslâm’ın Beş Şartını Yerine Getirmek

Kaygusuz Abdal, iyi bir Müslümanın mutlaka Allah’ın emirlerine uyması gerektiğini ifade etmektedir. Yani İslâm’ın beş şartının yerine getirilmesi gerekliliği üzerinde durur. Bu konuları bazen ayet ve hadislerle ifade ettiği gibi, bazen telmihler yoluyla, bazen direkt , bazen de tasavvufi temler içinde anlatmaya çalışır. İslâm’ın temel şartlarından olan “kelime-i tevhid, namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek, hacc’a gitmek” tarzları her Müslümanın yapması gerektiğini ifade eder ve İslâmî konularda kesinlikle taviz de vermez. Kendisinin eserlerinden birkaç cümleyi burada vermeye çalışalım:

“Yâ Resûla’llah bu makam ne makamıdır? Ve bu ne yirdür?’ Muhammed Mustafa eyitdi:

“Bu makama Kâbe Kavseyn ve bu ağaç ki ana Şecere-i İslâm dirler. Beş budacı var. Beş erkândur İslâm içinde ‘ didi. Gördi ki bu ağacın iki budasına gün dokunur, üçüne dokunmaz. Fi’l-hâl benilleyüp uykudan uyanıgeldi. Gözün açup bakdı gördi ki, kendünden gayrı kimesne yok.”(s.86) Buradaki “ağaç İslâm’ı, beş budak’da yukarıda ifade etmeye çalıştığımız İslâm’ın beş şartını” temsil etmektedir. Ayrıca Kaygusuz, Salatname adlı eserinde de bu konuyu ele almıştır.

8. Gönül Sahibi Olmak

Kaygusuz Abdal’a göre Gönül; Allah sevgisi,”beytu’l-hah, marifetu’llah, pâdişah makâmı, nutk-ı hak, sır-ı ilâhi’nin saklandığı yer, Hakk’ın nazargâhı, seyrangâhı, hazinesi ve hakikat sırlarının tecelligâhı, cihan aynası, manevî bir kâbe, yerlere ve göklere sığmayan kalp kadehidir”. Her şey burada başlar burada biter. Ayrıca aşkın yeri de gönüldür. Kaygusuz’da gönül, hemen bütün mutasavvıfların vasf ettiği özellikler çerçevesinde geçmektedir. Nitekim hocası olan Yunus Emre’nin:

Gönül Çalab’ın tahtı/Çalap gönüle baktı.
İki gönül bedbahtı/Kim gönül yıkar ise,

ifadelerindeki bütün benzerlerine Kaygusuz da rastlarız.

Kaygusuz; gönül’ün varlığının bilindiğini, ancak niteliğinin bilinmediğini, bütün âlemin bunun aczi içinde olduğunu Abdullah İbni Abbas (R.A.)’dan naklen bir hadis’le; “Muhammed Mustafa (A.S.)’den işittim ki yaradan’la bütün nesneler arasında perde vardır; fakat gönül ile yaradan arasında perde yoktur.” teyit etmektedir. Buna göre ezeli olan gönül, bir şehre benzetilmektedir. Bu şehir o kadar geniştir ki, yerden göğe kadar yaratılmış ne varsa o şehre sığar. Bu şehirde biri Rahmanî ve birisi şeytanî olan iki

Sultân vardır. Bu sultânın adı akıl, yardımcısı iman, subaşısı miskinliktir. Yüreğin sağ tarafında yedi kale vardır. Bu kalelerin dizdarları ilim, cömertlik, öd ü haya, sabır, perhizgerlik, korku ve edeptir. Şehre benzetilen gönülün hisarı teni yani vücuddur. Hakk'ı isteyen tâlib daima gönül şehrini arıtmalı, riyâ ve tama'ı gönlünden çıkarmalıdır.

Kaygusuz'un eserlerinde aynı zamanda gönül gözünden bahs olunmaktadır. Hak Ta'âlâ insana dört göz vermiştir. Bunlardan ikisi baş gözü, ikisi gönül gözüdür. Baş gözü ile halkı, gönül gözü ile Allah'ı görür. Gönül gözü kör olan insanlar, "En'am" suresine telmih edilerek, hayvanlara benzetilmişlerdir. Gönül gözü kör olan kişilerin,

"şekerin tadını yemeden bilmeyen insanlar gibi, Hak Ta'âlâ'dan heberleri olmaz." ve hayvana benzetilen insanlar için de, .

"...işte onlar hayvan gibidir; hatta onlar daha da sapık ve şaşkındırlar..." (A'raf Suresi, a: 179) ayetlerini verir.

Mü'minin gönlü Kâbe'ye benzer; Kâbe'ye yaya olarak gidilir, ama gönül isteyen yüzü üzere yürümesi gerekir. Onun içindir ki aşıklar yüzlerini yere sürerler. Kâbe dokunulmaz, harim ve mübarektir. Allah'ın evi'dir. Bu sebeple gönül de kudsîyeti itibariyle Kâbe'ye benzetilmektedir. Kaygusuz Abdal, gönül ile Kâbe münasebetini verirken hacıları esas alır. Kâbe'ye ziyarete giden kişinin ayağıyla yürüdüğünü ve fakat gönle ulaşmak isteyen âşıkların yüzü üzre (mütevazî bir şekilde) yürüdüğünü belirten Kaygusuz, Kâbe'ye kılavuzsuz gidilemeyeceği gibi, gönül makamına da kılavuzsuz gidilemeyeceğini söz konusu eder. Gönül ehlinin kılavuzu bizzat "Çalap Tanrı'dır" der..

Kaygusuz, Allah'ı Gönül de bulur. Zira Allah, bu âleme âdem suretinde tecellî etmiş, âdemi kendisine nikâb edinmiş ve âdemin gönlü içinden söylemiştir:

Bu sarayâ âdem oldu pâdişâh
Suret-i âdemde geldi bunda şâh

Âdemi kendüye nikâp eyledi
Âdemün gönli içinde söyledi

Çün gönül Hakk'un evidür iy safâ
Beyt-i Hak didi gönle Mustafâ

Cümle ilmün hem kabı olmuş gönül
Nutk-ı Hak gönle eyler hem nüzûl

Ol ki nutkın âdeme cân eyledi
Kendüyi gönülde pinhân eyledi

Bu gönülün sırrını sen iy yigit
Gel berü Kaygusuz Abdal'dan işit (Saraynâme, Mar., v: 152b. Saraynâme, Mar., v: 69b).

Kaygusuz'un Budalanâme (Budalanâme: 7 - 10) adlı eserinin ikinci konusu da Gönül dür. Sarayname'sinde de gönlü, vahdet-i vücûd görüşü içinde ele alır. Zira gönül; Allah'ın evi, meskeni, makâmı, tanıklığı, varlığı ve bunu açıklayıcı sözüdür. Gönül, bu âlemin seyrângâhıdır. Zira Allah, bu gönülde makam tutmuştur. Bu gönüle Hakk'ın varlığı sığmış, her şey orada Hak'la bir olmuştur.

Zîra Sultânun evidür bu gönül
İşid oldur ki gönül bula kabûl

Çün gönüldür pâdişâhun meskeni
Meskeninde buldı isteyen anı

Küllî varlığı Hakk'un gönüldedür
Velî ki şerh ü beyânı dildedür

Tanıkluk viren gönüldür Sultâna
Zîrâ ol gönüle gelür seyrâna

Gönülün seyrângâhıdur bu âlem
Hem Pâdişâh gönülde tutdı makâm

Çün gönüle sıgıdı Hakk'un varlığı
Hakk'la bir oldu küllî birliği (Saraynâme, Marburg Nüshası, v: 43b - 44a).

Kaygusuz, Mesnevî adlı eserinde de gönül ile aşkın ezelden beraber geldiklerini, cihanda da gönülün yoldaşının aşk olduğunu, zîrâ gönül, her arzusunu aşkda bulabileceğini, aşkın kendisine delil olduğunu anlatır. Ayrıca Allah'ın ilâhi kudretinin gönülde gizli kaldığını, insanı dünya nimetlerine götürerek Hakk'ı unutturmaya çalışan nefsin bile, gönülde "gûher", gönlün de "kân" olduğunu söyler. Sırr-ı ilâhi gönülde saklanır, böylece insanlar Allah'ı da burada bulur. Gönül içine giren kişinin vakti hoş, kendisi de yaradanına teslim olmuş olur. Zira onun izniyle gönülden dile "söz" söyleme izni verilir. Bu ve bunun gibi tasavvufi temleri Kaygusuz şöyle dile getirir:

Nice direm gönül haddünden aşma
Hâlin bil varuban ışka dolaşma
Gönül hergiz benem sözüm işitmez
Beni terk eyler ışkun terkin urmaz
Gönül bu cism ü sûretdür bu ışk u cân
Bu ışk dahı gönülde tutdı mesken

Zîrâ bu gönül ışk ile ezelden
Bile imiş bile gelmiş ol ilden

Gönül yoldaşlığın sakın unutmaz
Cihanda ıskdan artuk nesne tutmaz

Gönül her maksûdı ıskdan bulubdur
Gönül içinde ışk delîl olubdur

Gönülde bunca sır pinhân olubdur
Nefis gûher bu gönül kân olubdur

Gönül içinde gizlenür bu esrâr
Gönül bir lahza yâr bir lâhza agyâr

Gönül mum gibi şem'-i meş'âledür
Gönül gâh şâd olur gâhî melâldür

Gönülde saklanur sırr-ı ilâhi
Gönülde buldı bulan pâdişâhı

Gönül hükminde sultanlar yesîrdür
Gönül bir dem ganî bir dem fakirdür

Gönüle girenün vakti hoş oldu
Gönül içinde Sultan'a tûş oldu

Beri gel beri gel yâr yine geldi
Gönül ugrısı ayyâr yine geldi

Yine geldi o sultân-ı yegâne
Gönülden sözi ol söyler lisâne (İkinci Mesnevî, Mar., v: 117a-b).

9. Teferrüc Sahibi Olmak

Teferrüc, kelime manası itibariyle “araştırmak”tır. İstilahı manada ise teferrüc’den maksat, “insanın “âdem donu”nu giyip cihana gelmesinden, tekrar Tanrı’ya döneceği ana kadar geçen zaman içinde dolaşmasıdır”. Kaygusuz, bu kavram için “teferrüc, sefer, seyrân, seyâhat” kelimelerini kullanmaktadır:

Beni dinle nedür sözüm haberüm

Nice menzile irişdi seferüm

Evvel insân donıyla bu sarâyâ

Teferrüc etmege bu mülk ü câya

Bile sultân ile seyrâna geldüm

Sûret (ü) libâs-ı insâna geldüm (Saraynâme, Mar., v: 2a).

Vücûddan câna dek bunca sefer var

Hezârân perdedür bunca haber var (Birinci Mesnevî, Mar., v: 73b).

Dokuz felek bizüm sayvânumuzdur

Yidi yir yüzi hem seyrânnumuzdur (Dîvan, Mar., v: 300b).

Misâfir dervişem gezdüm cihânda

Teferrüc eylemişem her mekânda (Birinci Mesnevi, Mar., v: 78a).

Kaygusuz, birinci mesnevî’inde dervişin bir şehri (insan vücûdunu) dolaşması (Birinci Mesnevi, Mar., v. 79a vd.) da yine “teferrüc” kavramına dâhildir. Burada insanın “nüsha-i âlem” olduğu hatırlanmalıdır.

Ayrıca Kitâb-ı Miglâte’deki dervişin rüyâ âleminde devamlı olarak “seyâhat”etmesi; temsîlî olarak yukarıda bahsettiğimiz “teferrüc”ü anlatmaktadır. Burada derviş, insanın yaratılışından kıyamet gününe kadar önemli zamanlarda gezmektedir (Bakz: Kitâb-ı Miglâte’nin Hülâsası) ve bu gezintide bir dervişin teferrüc babında manevi âlemde gördüklerini anlatırken ;

“Hakk’a minnet seferüm yâre irdi

Cân u dil vuslat-ı dildâra irdi

İrişdi vuslata kalmadı hicran

Diken gitdi yolum gülzâra irdi. demektedir.

Ayrıca bunu söylerken derviş gördü ki sımât (somat) çekildi. Ni’metler fazlası ile geldi. Bu arada derviş de bir yer bulup hemen oraya oturdu..Gördi kim âlem aydın olmuş. Cümle eşyâ rûşen görünür. Derviş bakdı, ta Tahte’s-serâden, tâ Sürayya’ya degin ‘ayân gördi. Derviş Cennet’i gördi. Haber sordı:

“Yâ Ali bu ne yirdür?’ Şâh-ı merdân eyitdi..’

“Ey derviş buna Uçmag dirler.’ Anı derviş hoş teferrüc kıldı. Cümle Bihiştî gördi. Envâi dürlü köşkler, saraylar, dürlü ni’metler, hûriler ve gılmanlar, hizmetkârlar...Nâgâh dervişün gözi Tamu’ya tûş olub bildi ki ibret yiridür. Tahte’s-serâ’ya bakdı, ferşi gördi. Öküzü, balığı, deryâyı gördi. Cümleyi teferrüc eyledi. Göklerün tabakalarını da teferrüc eyledi. Burçlara bakdı âreste pergâl’i gördi.Cümle eşyanın asl-ı fer’i’ni hoş temâşa kıldı.” (Güzel, 1983: 90-91).

10. Evliyalar Yolunu Seçmek

Evliyâ ve bu kavramla ilgili kelimelerin, Kaygusuz’un eserlerinin her yerinde bol bol kullanılması tabiidir. Esâsen o bütün eserlerini velîlerin gösterdiği yolu anlatmak için yazmıştır. Evliyâ kavramı için Kaygusuz, “evliya, mürşid, mürşid-i kâmil, âşık, sofî, rehber, derviş, delîl, ehl-i dil, er, gerçek er, yol eri”

gibi kelimeleri kullanmıştır. Onun bu kelime ve terkiplerle anlattığı evliya, kalbleri ve sırları keşfeden, mânevî nüfuz sâhibi, üstün bir insandır. Tâlibleri ve sâlikleri tarikat yoluna sevk eden, mârifetten hakikate ulaştıran onlardır. İşte bu vasıflarıyla Kaygusuz'un eserlerinde geçen “evliyâ” için bâzı örnekler verebiliriz.:

Anları da bir işit ‘ameli ne
Nice varmışlar bu yolu hâli ne

Anların da neymiş maksûdı
Nice bulmuşlar o’lar da ma’bûdı

Ne kişilerdür neymiş adları
Niye benzer zâtları sıfatları

Evliyâdur cümle ‘ilmün defteri
Evliyâ bitdi bu kân da gevheri

Evliyâdur ki ‘âlemi tutdı karâr
Evliyâda cem’ olupdur ne ki var

Sırr-ı ezel ü ebeddür evliyâ
Hakikat-ı nûr-ı ahaddur evliyâ

Evliyâdur maksûdı her bendenün
Vechidür evliyâ cümle insânun

Evliyâ yüzinde Hakk’ı gör ‘ayân
Sıdk yolında bu kadar ola nişân (Gülistan, Mar., v. 172b).

Yola boyun vire serkeş olmaya
Vesves-i şeytâna yoldaş olmaya

Yol erine sor ki bilür yol nedür
Bu yolun içinde sag u sol nedür

Yol eri bilür ki nedür hayr ü şer
Yol içinde neymiş ‘ayb u hüner

Yol erinün ayagına toprak ol
Yol erine kostak olma müştâk ol

Yol dimeklik yol erinün dirligi
Yol eri ol ki bilesin erligi (Birinci Mesnevî, Mar., v. 86a).

Ayrıca büyük evliya ve mutasavvıf olarak Kaygusuz'un eserlerinde başta Hz. Ali ve Hallâc-ı Mansur, Feridü'd-din-i Atar, Hoca Ahmed Yesevi, Sâdi, Âşık Paşa..vb'leri gibi pek çok ismin geçtiğini de kaydedelim.

Kitâb-ı Miglâte'de âhiret gününde seyâhat eden derviş sık sık Hz. Ali'nin huzûruna çıkmakta ve orada da şeytanla mücadele etmektedir. Kaygusuz diğer eserlerinde de

Hz. Ali'yi, “Ali, Aliyyü'l-mürtezâ, Haydar; evliyâlar şahı, Şah-ı Merdan” isim ve sıfatlarıyla anmakta ve Hz. Muhammed'in “ben ilmin şehri, Ali kapısıdır” hadisini zikretmektedir.

Hallâc-ı Mansur, vahdet-i vücûd nazariyesi ve “ene'l hak” sözü dolayısıyla sık sık zikredilir. Kitâb-ı Miglâte'de derviş, Bağdat şehrinde “Hallâc-ı Mansur ve Behlûl Dâna ile karşılaşır. Mansur'un her zaman adını kullanmayan Kaygusuz, sık sık kullandığı “ber – dâr” kelimesiyle ona telmihte bulunur.

Bunlardan başka Kaygusuz'da Şiblî, Hasan-ı Basrî, Cüneyd-i Bağdadî, Bâyezid-i Bistâmî, Hoca, Attar, Sa'dî, İbrahim Edhem, Âşık Paşa da büyük mutasavvıflar olarak yer alır.

Son olarak ifâde etmeliyiz ki, Kaygusuz'un her şiir ve beyti, ya doğrudan doğruya, ya da dolaylı olarak tasavvufla ilgilidir. İbâdet ve ahlâkla ilgili konular dâhi Kaygusuz'da tasavvuf gözüyle görülür. O; zâhirî olanın, sûretin peşinde değil, her sûret, nakış ve ibâdetin “bâtın”ının, “hakikat”ının peşindedir. Dolayısıyla onun eserleri baştan başa tasavvuftur.

C. Marifet'te Bulunan On Makam

1. Edeb ve Hayâ Sahibi Olmak

Edeb, sözlük manası itibariyle; “terbiye, güzel tavır, iyi ahlâk, utanma, haya olan edep”tir. Çünkü Allah'a ulaşan, ancak saygı ve edep ile ulaşır. Mahrum kalan da ancak saygı ve edebi terk ettiği için mahrum kalır. Hz. Ali;

“Mal ve soy ile bir şeref olamaz; şeref ancak bilgi ve edep ile dir.”

Hz. Muhammed(s.a.v); “Edep aklın dış şekli ve dış görünüşüdür; Utanmak imandandır, utanması olmayanın imanı da yoktur.” buyurmaktadır.

Kaygusuz Abdal'ın da en çok üzerinde durduğu kayramlardan biri de “edeb” dir, O; “edebli olmak” kavramını “edeb beklemek”ve “edeb saklamak” fiilleriyle ifâde eder ki o devirde hem “beklemek”, hem “saklamak”; “muhâfaza etmek” mânasına gelen kelimelerdir. “Edebsizlik” kavramı ise Kaygusuz'da “bî-ebed, edebsüz” kelimeleriyle ve “edeb yanılmak” fiiliyle anlatılır. Kaygusuz “edeb” kelimesini hem “hayâ” mânâsında, hem de “erkan” ile müterâdif olarak kullanır. Ona göre “din ve iman” sâhibi, hattâ insan olabilmek için edebli olmak lâzımdır. İmânın da ibâdetin de aslı edeb'dir. Çünkü peygamberimiz,

“hayâ imândandır” buyurmuştur. Tarikat yoluna da ancak “edeb-erkân” bilerek girmek mümkündür.

Her zerre ki var hisâb ile dir
Aslı imânun edeb ile dir

El-hayâ'ü mine'l-imân degül mi
Nebî sözüdür iy cân degül mi

Sakla edebi ki Hak hâzırdur
Bî-edeb olan hor u hakîrdür

Tanrıyı bilen edeb yanılmaz
Bî-edeb olan kişi anılmaz (Üçüncü mesnevi, Mar., v. 127a).

Edebdür asl-ı tâ'at
Küllî sıfât cümle zât
Varlıgun edebe sat ,
Var edeb öğren edeb

...

Edeb gerekdür kula
Tâ işi temîz ola
Edebsüz girme yola

Var edeb öğren edeb (Dîvan, Mar., v. 328a. Şiirin tamamı için bakz: “Halk Edebiyatına Ait Nazım Şekilleri – Nutuk” bölümü).

Edebi sakla kim hâzırdur Allâh
Alim'dür ol Habîr'dür sümme v'Allâh (Birinci Mesnevî, Mar., v. 74a)

Cümle ‘âlem pertevîdür ol Hakkun
Gayrı dimez edeb ü erkân bilen (Dilgüşâ, Mar., v. 247b).

Bu hikmetün aslını insân bilür
Zîrâ insân edeb ü erkân bilür (Saraynâme, Mar., v. 12b).

Hoş geçüre bu sarayda devrânı
Saklaya kâ'im edeb ü erkânı (Saraynâme, Mar., v. 33b).

Bu sarayda kendüzin insân bile
İnsân ola hem edeb erkân bile (Saraynâme, Mar., v. 39a).

“Kimisi dahı sonun sandı”,¹⁰ Ol ki edeb bekledi sonun sandı; evliyâ, enbiyâ oldu. Ol ki sonun sanmadı, dolaşdı, henüz dolaşup durur” (Dilgüşâ, Mar., v. 229a).

2. Emîn Olmak

Kaygusuz'un eserlerinde her yaratığa aynı gözle bakılması, onlara hiçbir suretle zarar verilmemesi ve onların kendisinden veya başkaları tarafından cefa görmemeleri gerektiği vurgulanırken, Hz. Muhammed'in;

“Müslüman diğer Müslümanların, kendisinin elinden ve dilinden zarar görmedikleri kimsedir.” dediği “emin olmayı” öğütlemektedir. Ayrıca O,

“Hakk'ı her yerde hâzır bil. Yâre yoldaşa emin ol. Câhile hilm ile söyle. Ârifler katında sâkin ol.” (Güzel, 1983: 62) ve “Bir dil'den iki söz söyleme. Kimseye mekr ü hîle eyleme.” (Güzel, 1983: 70) sözleriyle herkesin kendisinden “emin olmasını” sağlamaya çalışmaktadır.

Ayrıca o, “Pes imdi ol cemâlde kelime-i ilâhîyi bilen ve ana inanan âlemün taklidâtından halâs olub fazl-ı Hak gürûhına dâhil olur. Kavlehu Taâlâ ::”...Kim oraya girse, güvenlik içinde olur... (Âl-i İmran Suresi, a. 97)” ve “Yâni kim ol gürûha dâhil olursa emin olur.” Bu kez âdemoglu Muhammed'e “ümme” oldu ve “emin” oldu..

Nitekim Allah u Taala “İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız , Resûl'ün de size şahit olması için sizi mutedil bir millet kıldık. Senin (arzulayıp da şu anda) biz ancak peygamber'e uyanı, ökçeleri üzerinde geri dönenenden ayırt etmemiz için Kible yaptık. Bu, Allah'ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir. Allah sizin inanmanızı asla zâyî edecek değildir. Zira Allah insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir.” (Bakara Suresi, a. 143) buyurmaktadır.

Bu âyet; “ümme hakkında ki, Âdem'ün ve Muhammed'ün cemâlünde kelime-i ilâhî'yi okıdı ve inandı. Ol vasat-ı ümme'ten oldu. Çünkü bu vasat-ı ümme'ten murat ise Kâbe'dir. Kâbe ise, dünyanın ortasıdır . Âdem'ün dahı vücûdı Kâbe'den kinâyetdür.” (Güzel, 1983: 162).

3. Sabır ve Kanaat Sahibi Olmak

Sabır; “sabırlı, dayanıklı olmak, sukûn ve güven içinde beklemek, sebat ve devamlılık içinde olmak, endişelenmemek, telaşlanmamak manalarını ihtivâ eder.” (Altıntaş, tarihsiz: 131).

Kaygusuz Abdal'da sabır, ma'rifet mertebesinin üçüncü makamı, imânın ise sıfatlarından. Sabreden kul için hesabsız sevap olduğu aşağıdaki âyet-i kerime de delil getirilerek gösterilmiştir.

“Sabredenlere ecirleri hadsız hesabsız ödenecektir.” (İbrahim Suresi, a. 7) Şeytanın sıfatlarından olan gıybet, kahkaha, maskaralık vs.; sabır ile düzelir.

Kaygusuz Abdal; sabır, utanmak ve kanaatin akıl içerisinde olduğunu, bunların riyâ ve tama'ı gönül şehrinde çıkardıklarını ve şeytanın bu üç nesne ile yenildiğini söyler. Bu üç nesne ile Veliler makamına ulaşır.

“Dünyada harab ol ki ma’mur olasun.Cefâya sabr it ki vefâya iresün.”(s.73)

“... Derviş bakdı çepeçevre etrâfun deniz gördi. Artuk nesne görmedi. Akıl tahtasından bir gemi düzdi. Fıkr mıhiyla mıhladı. Tevekkül sakızıyla berkitti. İkrâr ipini tınab çekdi. Sabr u kanaatı azık yaragın eyledi.Himmetün lenker eyledi.Giçüb ol gemi içine girdi, oturdu. Işk yeli sürdi. Ol gemi bir zaman deniz yüzinde çalkalandı...” (Güzel, 1983: 117).

4. Kibir ve Riyâ’dan Uzak Kalmak

Kaygusuz’un eserlerinde en çok öğütlediği huusular; “kibirli ve riyâkar olmamak, mütevâzı olmak ve olduğu gibi görünmektir.” Bu karakter unsurlarından menfî olanlarını ifâde etmek üzere,

“Kibir, tekebbür, ‘ucb, magrur olmak; riyâ, sâlûs, zerk, ‘ayyârlık, iki yüzlülük”; müsbet olanlarını ifâde etmek ‘üzere de,

“Tevâzu’; sıdk, safâ, kendini (özünü) bilmek” gibi kelime ve terimler kullanır. O, bilhassa ibâdetin riyâ ile ve gösteriş için yapılmasına hiç tahammül edemez. İbâdet ve tâatlarıyla mağrur olup, dervişleri tahkir ve inkâr edenlere şiddetle çatar. Ona göre böyle insanların zikirleri kendilerine put, tâatleri gözlerine perde olmuştur. İnsan saf ve sâdık olmalı, şuna buna göstermek için ibâdet etmemelidir. Esâsen bütün kulların sırlarını yalnız Allah bilir; bu hususta kimseye söz söylemek düşmez:

Gelsün ol riyâ ile ‘ibâdet eyleyen
Zerk - ile halka nasîhat söyleyen

Oİ sâlûs kim dervişi münkir olur
Cümle kulun sırrını Allâh bilür

Ben sâdıkum zerk u tezvîr bilmezem
Hem bir işi gayr-i takdîr bilmezem

Velî ki sâlûsi sevmez yılduzum
Hakkı hâzır gör nedür bu sözüm

Çün riyâ-tâ’at Hakk’a kabûl degül
Düzmekile kaçan altun ola pul

Kim riyâ-tâ’at ‘âkiller kılmaya
Riyâlu tâ’atda hâsıl olmaya (Gülistan, An. Gnl. Ktp., nu: 645, s: 61- 62).

Riyâ ehlinün hiç oldı tâ’ati
Râhatından artuk oldı zahmeti (Gülistan, Mar., v. 143a).

Zerk ü riyâ tarîkine harc etmeyem ‘ömrümi ben
Mey-furûşa kulluk idem koyam bu menzilden geçem (Dîvan, Mar., v. 299b).

Zikr ü tesbîhün put olmuş özüne
Tâ’atün perde olupdur gözüne (Gülistan, Mar., v. 153b).

Toprak ol ‘acâib tekebbür eyleme
Haddünden artuk kelecî söyleme (Birinci Mesnevî, Mar., v. 82a).

Tanrıyı hâzır göre bu ortada

Tevâzu’ eyleye bilişe yâda (Birinci Mesnevî., Mar., v. 85b).

5. Tanrı’nın Bir’liğine (Vahdet-i Vücûd) İnanmak

Kaygusuz Abdal’ı manzum ve mensur bütün eserlerinde “Allah’ın bir”liği genel ve özel tasnifler içinde ve tasavvufi tem’ler ile anlatılmaktadır. Elbetteki bu, “vahdet-i vücûd” tem’i ile daha da açık olarak verilmektedir. Nitekim Kaygusuz Saraynâme’sinde “Allah’ın bir”liğini “Tevhid mefhumu” ile şöyle dile getirir:

Tevhîdi bilen kişidür ehl-i din
Tevhîd eyler kişiyi Hakk’a yakîn

Tevhîdi her kim ki bildi cân olur
Bu sarâyun halkına sultân olur

Tevhîd ile nazar eyler âleme
Nutk-ı Hakdur ki cân olmuş âdeme (Saraynâme, Mar., v. 67a - b).

Ayrıca o, Gevhernâme’inde de “İhlâs suresi”ne telmihde bulunarak şöyle der;;

İy sıfatun kul-hü va’l-lâhü ahad
Her dem içinde kâdîrsün her sahat

Cümle sırrı sen bilürsün ey Kâdir
Bî-şeriksün bî-misâlsün bî-nazîr (Güzel, 1999: 118) der ve ayrıca her yerde kelime-i tevhidi de;

‘Yirde ve gökde cümle eşya rûşen fasîh kelâm ile eydürler kim:’ ‘Lâ ilâhe illa’llah Muhammedü’r-Resula’llah’; ‘‘Cümle eşya uyandı. Her biri kendi dilince Hakk’un birliğüne şükr eyler idi. Derviş gördü kim Hisab günidür. Sormak istemek günidür. Muhammed Mustafa(s.a.v) ser-firâz olmuş cümle eşyanun ortasında ay-gün gibi Tanrı’nın bir’liğini söyler.’’ (Güzel, 1983: 100-101) şeklinde ifade eder.

Demek oluyor ki Kaygusuz Abdal, bütün eserlerinde ve hemen hemen bütün mısra ve satırlarında vahdet-i vücûdu böyle işler. Çünkü ona göre “vahdet-i vücûd”, bütün varlıkların bir oluşu, aynı oluşu, Hak’dan gayrı bir şeyin olmayışdır.

Kaygusuz’un vahdet-i vücûdla ilgili söylediklerini; ezelde Vahdet-i vücûd, hâlde vahdet-i vücûd ve ebedde vahdet-i vücûd olmak üzere üç kısımda kısaca vermeye çalışalım. Onlar da:

a. Ezelde Vahdet-i Vücûd

Ezelde Tanrı’nın “zât”ından başka hiçbir şey yoktu. Kâinât, on sekiz bin âlem, yer, gök, yıldızlar, burçlar, dünya, âhiret, Cennet, Cehennem, gece, gündüz, hayır, şer, zâhir, bâtın, akl-ı kül, nefis-i kül, sıfatlar ve sûretler “zât” içinde “gizli” idi. Henüz “elest meclisi”dahi kurulmamıştı. Tıpkı “kamış içinde şeker”in gizli olması gibi. Kaygusuz, bu hâli “lâ-mekân, şeb-i vahdet, zât, nûr” gibi tâbirlerle ifâde eder. Gülistan’da; herşeyin “zât içinde nihân” olduğu bu “lâ-mekân” hâli coşkun ve lirik bir üslûpla anlatılır:

Lâ-mekândan size vireyin nişân
Söyleyüben size bir dürlü beyân
Yidi Tamu sekiz Uçmag hayr ü şer
Hûr u gılmân dünyâ âhiret sîm ü zer
Nakş ü sûretler ki vardur ortada
Anâ irdi akıllar dünyâda
Ol nişânlar ki nebîler söyledi
Bu kitâplar ki anı şerh eyledi
Zâhir ü bâtın ki dirler her sıfât
Ne hayât olmuşdı henüz ne memât
Bu sıfatlar ki birlik idi bir ile
Velî olıcak idi takdîr ile (Gülistan, Ank. Gnl. Ktp., nu: 645, s: 44 - 45).

“Bu âlem olmazdan evvel on sekiz bin âlem içinde Hak celle ve alâ kamış içinde şeker ve gül-âb gibi vâki olmuşdur” (Vücûdnâme, İst. Üniv. Ktp., nu: 6817, v. 8b).

Bu âdem kisvetin giymedin cân idük didi dir, Sultân vücudında bir idik. (Dilgüşa, Mar., v. 228b).”

Ol vakt ki nücûm ve eflâk ve anâsır ve tâbi’ bir nesne vücûda gelmemişdi. Biz dahı âdem kisvetin görmeyüp ve giymeyüp Sultân vücûdında bir cân idük. (Budâlanâme: 17).

Bütün kâinat, külli hal zât içinde gizli iken Tanrı kendini bildirmek, ayân etmek ister:

Ya’nî bu sarây ü mülk ü bârgâh

Özini ‘ayân kılmak için düzdi Şâh (Saraynâme, Mar., v. 6a).

Ol Kadîm ü lâ-yezâl diledi ki kenz-i mahfîsin âşikâr idüb kendüsin temâşâ ide. (Budalanâme: 17).

Ve “zâtına tecelli eyleyerek” “birden”, “kün”emriyle kâinât yaratıldı:

“Sultan vücûdında bir idük nâgâh gördüm bu yir ve gök, bu kevâkib ü seyyâre, bu nakş ü pergâl tamâm oldu, dir. Her eşyâ yirlü yirin aldı, durdı; resm ü şekl kurıldı” (Dilgüşa, Mar., v. 228b).

Tecellî eyledi zâtına ki zâtı bilinsün diyü. Esmâ vü sıfâtı kendüsi kendüsine nâz eyledi. “Kâf”ı “Nûn”a urup bir sâz eyledi. Bu kez kâf ü nûn arasında bu kârâneyi bünyâd eyledi. Cümle yaratılmış bir eksüksüz yirlü yirinde karâr tutdı. (Budalanâme: 17 -18)

Tanrı önce Hz. Muhammed’in rûhunu yarattı ve bütün cihânı bu nûr içinde gizledi. Sonra kâinâtı bu nûrdan halketti:

Mustafâ’nun cânı oldu ibtidâ

Evvelinde anı yaratdı Hüdâ

Mustafâ cânında sır idi cihân

Yirde gökde her ne kim var cism ü cân

Mustafa’nun cânı bu gevher idi

Ol gûherde bunca hikmet var idi

“Pâdişâh-ı ‘âlem hemân bu kârânedenün içinde sır oldu.” (Budalanâme: 18).

“Pâdişâh-ı âlem bu pergâlün içinde sır oldu.” (Dilgüşa, Mar., v. 228b).

b. Hâlde Vahdet-i Vücûd

Kaygusuz Abdal’a göre ezelde “bir” ve “tek” olan “zât”, “kendi kendine tecellî” ederek “kün” emriyle dünyayı yarattıktan sonra kendisi “sır” olmuştur. Yerler, gökler, yıldızlar, dünya, âhiret, zaman ve mekân, insanlar, melekler, hayvanlar, bitkiler, hayır ve şer; hâsılı “herşey” yaratılmış, böylece bir “kesret” meydana gelmiştir. Fakat bu kesret zâhirîdir. Kâinâtta herşey birer “nakış ve sûret” ten ibârettir; hepsinin aslı Allah’tır. Âlemdeki bütün mevcûdat; aslında onun vücûdudur; güzellerin yüzündeki göz, balığın içindeki Yûnus, peteğin içindeki bal, şekerdeki lezzet, gönüldeki fikir ve tedbir, güzeller içinde Ferhad’a güzel görünen Şirin, Leylâ’nın yüzündeki güzellik, Mecnûn’daki aşk ve hikâye hep odur. Hattâ Firavun ile Mûsâ’ya düşman olan da O’dur:

Bu cümle eşyâya mevcûd olan sen

Bu mevcûd olana vücûd olan sen

Dolusın yirde gökde her mekânda

Bî-nişân sır olursın her nişânda

Şol ay yüzlerde çeşm-i siyâh sen

Hocasın dahı her bir metâ’ sen

...

Geh olur ‘âlemü’l-esrâr olursın
Gehî Ahmet gehî Haydâr olursın
Gehi Âdem gehî Şît gehî Eyyûb
Gehî Mûsâ olursın gehî Şu’ayyûb

...

Ayrıca “vahdet-i vücud” fikrini ifade etmek üzer Kaygusuz da; “vahdet-kesret, Nişân-bî-nişân, ten-cisim, vücâd-cân” terimleri de fazlası ile kullanmaktadır bunlara da birkaç beyitle örnekle vermeye çalışalım:

ba. Vahdet-Kesret

Ol ne denizdür ki cûşa gelmedi
Ol ne vahdetdür ki kesret olmadı (Birinci Mesnevî, Mar., v. 93a).
Ne dimekdür vahdet ü kesret dimek
Bir vücûda iki dürlü ad dimek (Birinci Mesnevî, Mar., v. 102b).
Be-küllî vahdet oldu gitdi kesret
Özi kıldı özine şükr ü minnet (İkinci Mesnevî, Mar., v. 109b).

bb. Nişân-Bî-nişân

Bu âdem didükleri nişân-ı bî-nişândur
Âdemden olma gâfil maksûdı kevn ü mekândur (Dîvan, Mar., v. 292b).
Kamu nişân içinde bî-nişânsın
Dahî kim var hemân sensin hemân sen (Birinci Mesnevî, Mar., v. 72b).
Mâ-tekaddem ki yol varmış erenler
Bî-nişândan bize nişân virenler (Birinci Mesnevî, Mar., v. 78b).
Ol kişidür o bî-nişândan bir nişân
Görinür Hak anun yüzinde bes ayân (Gülistan, Ank. Gnl. Ktp., nu: 645, s: 65).

bc. Ten - Cism - Vücûd- Cân

Sana ben diyeyin bahr-i muhîtsin
Çün özün ten bilürsin sen vücûdsın
Vücûddan câna dek sefer var
Hezârân perdedür bunca haber var (Birinci Mesnevî, Mar., v. 73b).
Sen özünü, ten bilürsin ten misin
Yohsa sen sûret-i cân mısın
Bil ahî özünü ten ne sen nesin
Ten ü cân sen külli yeksân mısın (Birinci Mesnevî, Ank. Gnl. Ktp., nu: 645, s: 225).
Ten cânun yüzinde perdedür hemân
Perde ardında nihân oldu cân
...
Cümle bunlar mazharıdur ol cânun
Perdesidür cism ü sûret sultânun (Gülistan, Mar., v. 164b - 165a).
Devletün bahtı toludur cümle cân

Kanda baksa seni görürdi gören

Sen cân olurdun bu cümle eşyâ ten

Nûruna mevcûd olurdu ten ü cân (Gülistan,, Mar., v. 152b).

c. Ebedde Vahdet-i Vücûd

Nasıl ki ezelde cümle kâinât, eşyâ ve insan Tanrı'nın "zât"ında bir idiye ebed de bu kesret âlemi ortadan kalkacak ve her şey Allah'da bir olacaktır. Çünkü Allah, herşey aslına rücû edecektir buyurmuştur. Esâsen "kesret"de "vahdet" i gören, "nişân"dan "bi-nişân"a yol bulan, "gönül"içindeki "sultan"ı keşfeden Kaygusuz Abdal zaman zaman çöşkulu bir heyecan içinde istikbaldeki bu hâli de anlatmaktadır:

Şâhid ü gayb âşikâr oldu görün

Sûr çalındı dur ahı bir durun

Va'de tamâm oldu gâfil dur uyan

Birlige birikdi cânân ü cism ü cân

Birlik oldu gel ki gitdi ayruluk

Birlige birikdi cümle âz u çok

Mülk bir oldu Sultân birdir hemân

Birlik oldu cümle varlık câvidân (Birinci Mesnevî, Mar., v. 89b- 90a; Ank. Gnl. Ktp., nu: 645, s. 211 - 212).

6. Gayr-ı Hakk Sahibi Olmak

Her şeyin Tanrı'nın vücûdu olarak kabul etmenin tabî bir sonucu olarak Kaygusuz, kâinâtta Tanrı'dan başka bir şey olmadığı görüşüne varır. O, bu kavramı "gayr-ı Hak, Hak'dan ayru, Tanrı'dan ayru, andan ayru" gibi kelime ve tâbirlerle ifâde eder. "lâ"nın nefy (yokluk), "illâ"nın isbat edâtı olduğunu söyleyerek kelime-i tevhîdin bâtinî mânâsını Allah'tan başka kimsenin yok olduğu şeklinde açıklar (Saraynâme, Mar., v. 66a). Vücûdnâme'de aynı düşüncüyü peygamberimizin bir sözüne dayandırarak şu şekilde ifâde eder: Nitekim Hz. Muhammed;

"Tanrı'dan gayrı hiç bir şey'i görmemek gerekdir. Anun için bir şey'ün hemân vücûdı yokdur. Hemân hakikatde Tanrı vücûdı vardır". (Vücûdnâme, Belediye, O Ergin Bl., nu: 1321, s. 186) buyurmaktadır. Kaygusuz yine devamla,

"Gizlû kârhaneyi düzen kendüni içinde gizledi." hadisindeki bu manayı şöyle açıklamaktadır. "Çünkü nişân dahı eşyâ içinde bulundu. İmdi her kim her şey'i görür Hak'dan ayru nice görür. Bunlar Hak'dan ayru degüldür Çünkü Tak Ta'âla Hazretleri eşyâya muhit imiş." (Vücûdnâme, İst. Üniv. Ktp., nu: 6817, v. 9b) buyrulmaktadır.

Birinci mesnevî'de aynı kavram coşkun bir üslûpla şöyle dile getirilmektedir.

Dahı ne var degül ki andan ayru

Kim ol nesnede ola Sultândan ayru

Kamu 'âlem içindeki cân oldur

Bu kıssa vü hikâyet ü destân oldur

Odur vahdet gülistânunda bülbül

Odur vuslat çimenünde biten gül

Gümân kılma ki gayrı yok cihânda

Odur genc-i nihân herbir vîrânda (Birinci Mesnevî, Mar., v. 77a - b).

Gülistan'da "gayr-ı Hak" kavramı, "eşyanın da ondan ayru olmadığı" şeklinde işlenir:

Ol bu cümle eşyâdan gayrı mıdur

Eşyâ gayrı ol özi gayrı mıdur (Gülistan, Mar., v. 141b).

Tabîdir ki bütün eşyâ ve varlıklar , gibi insan da “Hak’dan gayrı” değildir:

Ger insânı sorarsan

Hak’dan gayrı degüldür

Sıfâtı nûr-ı mutlak

Hırkası dört pâreden (Dîvân, Mar., v. 295b).

7. Ene’l-Hakk Sahibi Olmak

Allah’ın kâinattaki herşeyin vücûdu olduğu ve insanın da “Hak’dan gayrı” olmadığı şeklindeki muhâkeme, tabîi olarak ene’l-hak kavramıyla neticelenir. Kaygusuz sık sık “ene’l- hak” tâbirini kullanır ve Hallâc-ı Mansur’u zikreder:

Cihân başdan başa küllî nûr oldı

Her eşyâda hakikat menşûr oldı

Dahı her bir sadâ kıldı ene’l- hak

Rûşen oldı bu ma’nî sırr-ı muglak (İkinci Mesnevî, Mar., v. 111b).

Ene’l- hak urub her nefesi ‘ışk bâzârında

Mansûr benüm uş nâdânı gümâna getürdüm (Divân, Mar., v. 313b).

“Ene’l-hak” kavramını, Kaygusuz Abdal, bu tâbiri zikretmeden de işler:

Cânam hakikat velî ki cândan münezzehem

Nâm ü nişânum nâm u nişândan münezzehem

Fi’lüm fâ’ilüm mecmû’ıyam gayrı nesne yok

Kân ü mekânüm kân u mekândan münezzehem

N’ola zâhirâ ismiyle Kaygusuz Abdâl’am

Ben bir cânam ki bu ad u san’dan münezzehem (Divân, Mar., v. 307a - b).

Kaygusuz, Kitâb-ı Miğlâte’de bu düşüncesini şöyle ifâde eder:

Göklerde benem sırr-ı ilâhî

Serâser cümle varlık mihr ü mâhî

Benem hüsni kamu şekl ü sûretün

Kamu başda benem devlet külâhı

Bunı didi derviş dört yana bakdı, kendüden gayrı kimesne görmedi, tek ü tenhâ hemân özidür. Velî yir gök gördi, kendü vücûdının içinde sır olmuş. Cemî yirde gökde her eşyâ ki var sadâsın işitdi, öz vücûdından gelür. Derviş fikreyledi, “aydur, bu ne aceb hâldür? Bir zamân var idi ki ben yir ve gök içinde idüm. Şimdi bu yir ve gök benüm içümde görünür. Aceb düş midür yohsa hayâl midür?” dir. Gözin açdı gördi çindür, düş degül, gönli cûşa geldi, eydür:

Âlem cümle sadev gevher ben oldum

Bu cümle varlığa defter ben oldum

Kamu varlık yakîn bende bulındı

Yakîn ırak kem ü bisyâr ben oldum (Kitâb-ı Miğlâte, İst. Belediye Ktp., Osman Ergin Bölümü, nu: 663, s. 145).

8. Tecelli Kılmak

Tanrı'nın bütün eşyâ ve varlıklar içinde mevcut oluşunu, yâni "vahdet-i vücûd"u Kaygusuz Abdal, bâzan "tecellî" kelimesiyle de ifâde eder: .

Cümle âlem bir tecellî bir güneş
Küllî hemân bir vücûddur gizlû fâş

Gayrı yokdur gayret eyle aç gözün
Gel iy tâlib birliğe batdı özün

Yüzi yüz bin cümle bir oldu hemân
Cümle diller virdi birlikten nişân

Cümle yol birikdi küllî bir yire
İkilik gıtdi bir oldu âşikâre (Saraynâme, Mar., v. 42a).

"Zîrâ kim Allâh cümle nesneye mevcûd olıcak iy tâlib senün dahı vücûdında bile olmuş olur. Senün evünde dogan güneşün tecellîsinden cümle âlem aydın oldu, cümle eşyâ uyandı, kendüzini vahdâniyet denizinün içinde gark gördi (Dilgüşâ, Mar., v. 248b).

Kamu âlem birikdi bir yüz oldu
Kamu dil söyledügi bir söz oldu

Topraklar kimyâ taşlar gevher oldu
Dahı yok kalmadı küllî var oldu

Kamu eşyâ Hakk'ı gördi mu'âyin
Hakikât birliğe batdı vücûd cân (Dilgüşâ, Mar., v. 249b)."

"Tecellî" kavramıyla ilgili olarak Tanrı'nın önemli varlıklarda "sâdır" olması ve devrederek "insân-ı kâmil"e ulaşması mânâsındaki "devir" anlayışının en güzel örneği Budalanâme'de verilmektedir." (Budalanâme: 18 – 20; Güzel, 1983: 42-75).

9. Dünyayı Terk-Âhireti Seçmek

Terk, bırakmaktır. Mutasavvıflar mârifet makamına gelebilmek için tevhid yoluyla nefislerini tezkiye ederler. Bunu gerçekleştirirken mutasavvıf dört makam yaşar. Bunlar da:

a. Terk-i dünya: Zâhid, bütün malı mülkü, dünyâ nimetlerini ahiret için terk eder. "El kâr'da, dil yar'da olma halî"dir. Yoksa bazılarının anladığı gibi her şeyden el etek çekmek değildir. Dünya terkinin Niyâz-i Mısrî bir beyitinde şöyle anlatır.

Göz, kulak, dil kapılarını bağla muhkem bir zaman
Ola kim Hakk'tan yana gönülden ana feth-i bâb.11

b. Terk-i ukbâ: Mutasavvıf, hûrî ve gılman (cennetteki hûrîler), Kevser, kısacası öldükten sonra vaad edilen bütün isteklerden vazgeçer. Mutasavvıfa göre Cennet, ilâhî cemâli görmektir.

c. Terk-i hesti: Hem dünya, hem de ukbâ terkinin gerçekleştirilmesidir. Niyâz-i Mısrî;

Geçmek ister gönlüm mülk-i fenâ'dan
Geçelim âşıklar Mevlâ derdinden.

beyitiyle bu makamdaki hâli anlatır.

ç. Terk-i terk: Bu makamda mutasavvıf; dünya, ukbâ ve hesti'yi gerçekleştirdiği gibi vücudunu dahi terk etmiştir.

Terket Niyâzi seni bulanda ol sultanı12

Her kim canından geçer ol vâsıl-ı yardur.

Âhireti Seçmek ise; Sofinin âhireti seçmesi, bütün dünya işlerinden alâkayı kesip takvâ yoluna girmesiyle mümkündür. Bu geçiş tam manasıyla Hakk’a yönelişi temsil eder.

Âhiret, dünyadan sonraki nihayetsiz âlemdir. Bu âlem kıyamet gününden sonra başlayacak ve bitip tükenmez halde devam edecektir.

Âhiretin vukûu, Kur’an-ı Kerim’deki âyetler ve Hz. Muhammed’in hadisleriyle sabittir. Diğer bütün peygamberler de bu hakîkatı ümmetlerine bildirmişlerdir. Ahirete iman, Amentü’nün altıncı şartıdır. Sofilerin ahireti seçmesi günlük dünyevî mesuliyetlerden nefsi alıkoyup bütün amellerini âhiret günü için hazırlamalarıdır. Âhireti seçmek tamamen ibâdetle meşgul olup halkla olan ilgiyi kesmek şeklinde algılanmamalıdır. Büyük sofiler; “Halkla birlikteyken Hakk’la olmayı” salık vermişlerdir.

Elbetteki âhiret olayı olunca ilk akla gelen de Cennet ve Cehennem’dir. Azziüddin Nesefî, tüm iyi şeylerin Cennet, tüm kötü şeylerin Cehennem olduğunu söyler. Tasavvufî anlamda Cennet muvafakat, cehennem muhalefettir. İnsanoğlu dünyada yaşadığı müddetçe iki zıtlık arasındadır. İki zıt kutup arasında bir seyr ü sefer halindedir. İyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış, tek-çok gibi zıtlıklar, sürekli birbirleri ile çatışırken insan zihni de bu çatışmadan nasibini alır. Ancak, iyiyi seçmek ahirete hazırlıktır.

Ahmed Yesevî de hikmetlerinin çoğunda insanlara iyi ve güzeli seçmeye yönelik mesaj verirken;

“Cennet Cehennem savaşır savaşmakta beyan var
Cehennem der; “Ben üstünem bende Firavun Haman var”

Cennet der ki: “Ben üstün mü’min kullar bende var
Mü’minler önünde türlü nimet elvan var”

mısralarında yer aldığı bu münazarada, iyi-kötü, güzel-çirkin, ahlâk-ahlâksızlık, münafık-zakir, bî-namaz-namazlı gibi dinî unsurlar ve gayri dinî unsurlar çarpışır adeta. Herkes yerini almıştır. Cehennem’de kötüler, Cennet’te iyiler... Sonunda:

“Cehennem o an dik durdu Cennet’e özür kıldı
Kul Hacı Ahmed ne bildi, bildirici Yezdan var”

mısralarından da anlaşılacağı üzere, iyinin, Cennet’in galibiyetiyle münazara biter. İyilik, garip, yetim, fakir hakkı sormaktır.

Namaz dinin direğidir... Namaz kılmak, ibadet etmek, Tanrı’ya itaat etmek gerek Cennet’e gitmek için:

“Namazsız taatsize veremez kuvvet
Fi’ili zayıf ayıplıya veremez himmet”

Oruç tutmak, tövbe kılmak gerek. Cennet mülkünü anlayanlar tövbe kılarlar, gece gündüz oruç tutarlar:

“Tevbe kılan aşıklar nura erer
Gece gündüz oruçlu olsa gönül parlar
Öldüğünde kabre girse kabri genişler”

Kaygusuz Abdal da dünyayı terk edip âhireti seçme konusunda; “Gönül eğer dünyaya tabi olsa Hakk’un anda tasarrufu olmaz. Eğer gönül Hakk’a tabi olsa anda nefsün tasarrufu olmaz.” (s.54);” “Dünyaya ilişme. Sonun fikr eyle. Ve edep bekle.”

“ Işk ile tabl-ı melâmet çalagör
Dünyâ murdardur elünden salagör

Pûtiya düşürmek dilersen okını
Ma'niyi ma'na bilenden alagör" (Güzel, 1983: 54, 61, 130).

"Ehl-i dünyâ gibi âhiret ona harâm oldu. (Hadis kitaplarında bulunmayan bu ibarenin benzeri manadaki hadisler için bkz: Tahrim Suresi'nin tefsiri; Buhari, İbn-i Mace'de geçen Zühd Kitabı, Bab, nu.11). Ehlü'llah, Hak cemâlüne âşıkdurlar. Anınçün anlara dünyâ ve âhiret haramdur. Anlar ne dünya için şâd olur ve ne âhiret için korku çeker. Zîra kim her ne yaradılmış vardır ay ve güneş, yıldızlar ve nebâtât çerinde fi'l-cümle ol hüsn ü cemâle âşıkdur gice gündüz cüst ü cû idüp segirdürler. Tâ kim âdemün hüsn ü cemâlüne irişeler, der Kur'an-ı Kerim'in" ...on bir yıldız ve ay'ın bana secde ettiklerini gördüm." (Yusuf Suresi, ayet: 4) bu ayetini de delil olarak getirmeye çalışır. "

10. Kendini Bilmek

"Men arefe nefsehu fekad arefe rabbahu" hadisi Kaygusuz Abdal'da oldukça sık kullanılır. Bu söz ile "kendi nefsinin bilen, idrak eden insanın Allah'ın zatını da idrak edebileceği anlatılır. Vahdet-i vücûd görüşü içerisinde ele alınan bu söz, "Marifet mertebesi"nin de onuncu makamıdır.

Düşünen insan, ilk önce iki damla su iken, sonradan içi dışı harikalarla dolu, nice akıl şaşırtıcı organlar ve gönül sevicisi güzel ahlâk ile bezenmiş olan vücudunun bir yaratıcısı olduğunu idrak eder. İnsan bedeninin mükemmeliyetine ve organlarının yapı inceliğine, işleyişine, faydalarına bakınca yaratıcısının kudretini büyüklüğünü daha iyi idrak eder ve ona sevgiyle bağlanır. Vücud denilen bu ince yapı makinenin Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve inayetinin, rahmetinin eseri olduğunu anlar. (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1978: 46). Vücudun organları cisimler âlemine benzediği gibi, insan nurunun vasıfları da Allah'ın vasıflarına benzer. Allah'ın diri, ilim, iştme, görme, irade ve sabırlı olma vasıfları aynen insanda da vardır. Fakat insan ruhu da bu vasıfları kazanmak için bedenine muhtaçtır. Allah ise, bedenden münezzehtir. Cenab-ı Hakk, kainata tasarruf ettiği gibi, insan ruhu da bedenine tasarruf eder. Allah'ın ve nefsin bilinmesi gönül alemiyle olur.

"Nefsinin bilen Allah'ı da bilir." Çünkü insan ruhu ayna, gönül görünüş yeridir. Kişi, kalbin zevkini bulur. Aşk nuru ile dolar, birlik âlemine giderse, Hakk'ı bulur, orada kalır. (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1978: 49).

Kaygusuz'un Vücûdnâme'si, önce kişinin Allah'ın bildirdiklerine inanıp, şükretmesini daha sonra kendisini bilmesi gerektiğini de söyler. Yani "Men arefe nefsehu" sözünü takiben,

"Men arefe nefsehu bi'l-fena'i fe-kad arefe Rabbahu bil-bakâ'i" (Kim kendinin fani olduğunu bilirse, Rabbi'nin de bakılığını anlar.) (Coşan, 1986: 61) manasına gelen ve insanın fani olduğunu anlatan bu güzel sözü daha iyi anlar.

Kaygusuz, insana ve insan vücûduna çok önem vermiştir. Sâdece insan vücûdunu anlatmak için "Vücûdnâme" isimli bir eser meydana getirmiştir. O, insan vücûdunun "nüsha-i âlem" ve "kâinâtın defteri" olduğunu söyler. On sekiz bin âlem de "insana müteallikdir"der.

"Bu âlemün sıfatına on sekiz bin âlem ki dirler ve ol on sekiz bin âlem insâna müte'allikdür, on sekiz bin sıfâtdur, altı bini nebâtâta müte'allikdür, altı bini hayvânâta müte'allikdür, altı bini insâna müte'allikdür; bunlar birbirine mahlûtdur ve birbirinden ayru degüldür; cümlesinün dirlikleri hep birliktür, cümlesinün rengi vardır; Hak celle ve alâ dahı cümlesine muhîtdür." (Vücûdnâme, İst. Üniv. Ktp., nu: 6817, v. 6a, 11b).

"Âlemde az ve eger çok her ne ki vardır, aynıyla dahı vardır ve mevcûddur ki evvelâ âdemde olan âlemde yokdur ve âdemün göbeginden yukarı bogazına varınca yidi kat gök mukâbelesindedür ve girü göbeginden aşaga dizine varınca yidi kat yir mukâbelesindedür." (Vücûdnâme, İst. Üniv. Ktp., nu: 6817, v. 7b).

Birinci mesnevî’de de Kaygusuz, insan vücûdunu muazzam bir “şehir” olarak tasvir eder. Bir derviş bu “muazzam şehir” içinde seyahat eder ve etrafında; burçlar, duvarlar, kapılar; içinde mahalleler, çarşılar, pazarlar ve sipahiler görür. (Birinci Mesnevî, Mar., v. 79a vd). Vücûdnâme’de bu çarşı pazar vb.’nin vücûdun hangi uzuvlarına delâlet ettiği de ayrıca anlatılır. (Vücûdnâme,. İst. Üniv. Ktp., nu: 6817, v. 7b).

İnsan vücûduna verilen bu ehemmiyet başta da zikrettiğimiz gibi insanın “nüsha-i âlem” olması, Tanrı’nın insanda tecellî etmesi dolayısıyladır. Şu halde Tanrı’yı bilmek isteyen insan önce kendisini bilmelidir. Ancak kendini bilen Tanrı’yı da bilebilir:

Her birisi bu hâl içinde esîr
Bilmedi kendüyi kaldı muntazır (Saraynâme, Mar., v. 3a).
Olar kim kendüzini bildi tahkîk
Özin bilene didiler muhakkik
Özin bilen bilür cân niye dirler
Neymiş insân hayvân niye dirler
Ana sor bu Hak yolını o bilür
Cümle mahlûkun hâlini o bilür
Sırâta’l-müstakîm düpdüz yol oldu
Özini anlayan külli “ol!” oldu (İkinci Mesnevi, Mar., v. 112a).

Netice olarak deriz ki, insanın önce kendisini bilmesi, tanınması gerekir. İşte bu insan da o zaman rahatlıkla “Rabbî”ni tanır ve ona karşı olan kulluk görevlerini aynıyla ifâ eder.

D. Hakikat’te Bulunan On Makam

1. Tevâzu Sahibi Olmak

Tevâzu, “alçak gönüllü olmak, her yaratığa karşı sevgi ve hoşgörü ile yaklaşımdır.” Daha doğrusu kulun, yalnız insanlar arasında değil, diğer yaratıklar arasında da aynı sevgi ve hoşgörüyü göstermesi ve onların karşısında tıpkı toprak gibi (mütevâzı ve verimli) olması, hiçbir kimseyi incitmemesi ve kendinin de incinmemesidir. Eğer kendisi için bir incinme olacak olursa ona asla üzülmemesi, hatta aksine kendine rastlayan her türlü musibetlerin Allah tarafından gelebileceğini kabullenmesi ve o başına gelen musibetlerin tümüne rıza göstermesi ve istemesini (iradesini) Allahu Ta’âlâ’ya terk ve havale etmesi ve dilemenin (meşîyyet) ve istemenin ise (irade) sadece Allah’a ait olduğunu bilmesidir. Çünkü: Allahu Ta’âlâ dilediği ve istediği şekilde hükmeder.

Kaygusuz’a göre tevâzu, daha çok ahlaki unsurlarda müsbet olan “tevâzu, sıdk, safa, kendini (özünü) bilmek” gibi kelimelerle beraber kullanılır. Bunun için O, birinci Mesnevi’inde;

Tanrı’yı hâzır göre bu ortada
Tevâzu’ eyleye bilişe yâda (Birinci Mesnevi, Mar., v. 85b) demektedir.

2. Hased ve Kin’den Arınmak

Kaygusuz, dervişlerin saf ve riyâsız, “toprak gibi mütevâzı” olmasını istediği gibi, onların “hasûd ve kindar” olmamasını da istemektedir. Tarikat yoluna girmenin bir şartı da budur:

Gel bu hasûdluk kirinden gönlünü yu iy sofi
Dışarını yuyuban içerünü murdâr eyleme (Dîvan, Mar., v. 306a).
Katram safâ işüm vefâ bâ-hakk-ı nûr-ı Mustafâ
Hasûd degülem kimseye sebeb nedür ki kin saçam (Dîvan, Mar., v. 299b).

Hasûd olma delîlün Ahmed ise

Yohsa dönme gönlün ândan yâd-ısa (Gülistan, Mar., v. 188a).

3. Cömert Olmak-Cimri Olmamak

Cömertlik; “Allah yolunda , vatanı uğrunda, milletin ve devletin selameti için, malının bir kısmını sarfetmesi , fakirin hakkını vermesidir”. Kişi malının belirli bölümlerini, bu hayır yollarında harcanması için cimrilik göstermemelidir. Allah; “cimrileri değil, cömertleri sever.” hükmüne göre hareket etmelidir. Cömertlerin eli açıktır. Onlar; “ fukaraya yardımı, milletine, devletine karşı olan görevlerindeki fedakarlıkların, nafile ibadet’den sayıldığını da bilmektedirler.” Hz. Muhammed’in ;

“- Cömertlerin el açıklığı, cömertlik...insanı Cennet’e sevkeder.” hadisi bu hayır sahiplerine yol göstericidir. Bunlar mallarını fakirlere, yolda kalmışlara, hastalara verdikleri gibi, toplumun zaruri ihtiyacı olana; okul, hastahane, câmi, çeşme, yol, “Allah rızası için..vb” sarfederler.

Kaygusuz’un üzerinde durduğu diğer kötü huylardan birisi de cimriliktir. Bu kavramı o, “bahil”ve “hasis” kelimeleriyle ifâde eder: Ona göre cimri olan kimse tarikat yoluna giremez:

Zî-bahil kim özine ola bahîl

Zulmete düşmüş belürmez bir delîl (Gülistan, Mar., v. 158a).

Tobrası13 dibi delindi bahîlün

Maksûdı Hak oldu hemân her kulun

Hak bilindi zerk u tezvîr kalmadı

Sâfî oldu âyîne kîr kalmadı (Gülistan, Mar., v. 143a).

İrte oldu bir durugel iy refîk

Bahîl olmagıl özüne iy harîk (Gülistan, Mar., v. 143a).

Her kişi yolda cânından geçmeye

Her hasîs hakkı bâtıldan seçmeye (Birinci Mesnevî, Mar., v. 93a).

Hasîs - tâbî’atsın kem-’akılsın

Bir nakş ü sûretsın âb-ı gülsin

Hayf ola sana diyeler insân

İy şekli âdem (ü) fi’li hayvân (Üçüncü Mesnevî, Mar., v. 132; Ank. Gnl. Ktp., nu: 645, s. 261).

Para ve puldan başka birşey düşünmeyenler de Kaygusuz’un hoş görmediği kimselerdendir:

İy gâfil ki sen bu cihânda dâ’im

Pût idinüben taparsın zer ü sîm

Pût-perest hergiz müsülmân olmaya

Pûta tapan ehl-i îmân olmaya (Gülistan, Mar., v. 153a).

4. Kimseyi İncitmemek

Hilm sıfatı; insanların şiddete tahammül, bünyesindeki gazap ve heyecandan korunmasıdır ki, bu da başkalarını incitmemek, insanlık için en büyük bir özelliktir. Allah ü Tâalâ, mülâyim huylu kişiyi sever. Herkesle iyi geçinmek, iyilikle muamele etmek Müslümanın hasletlerindedir. Hz. Muhammed, “Müslüman o dur ki, dilinden, elinden Müslümanlar selamet bulur.” buyurmuşlardır. İhtiyarlara hürmet, çocuklara, düşkünlere merhamet ve şefkat, temiz ruhların ziynetidir. Müslüman, zulmeden, inciten değil, koruyup mühafaza edendir.

“Yerde olanlara merhemet ediniz ki, size de gökte olanlar merhamet etsinler.” hadisi bu bahiste de en mükemmel bir örneği ortaya koymaktadır.

Kaygusuz Abdal da “Kimseyi incitmemek“ babında “Vücûdnâme“ adlı eserinde

“Ve âlem dahı yidi katdur. Hikmetünü Allah’dan gayru kimse bilmez. Bu tertib özde kurulmuşdur. Hemân burada lâıyk olan budur ki bu eserleri görüb müfessirine şükr ü zikr ü tâ’at ü ibâdet oluna.”Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır ve Allah her şeyi kuşatmıştır.(Hiçbir şey onun ilim ve kudretinin dışında

kalamaz.)” (Nisa Suresi, ayet: 126). Gel gör ki aferîden gayrı bir ferde dilimizden elimizden ve fi’limizden fıkır olunmaya.Evvel kalben mü’min ve muvahhid olurlar.Yohsa dilümüzden mü’min ve muvahhid geçinüb yine dilümüz ve elümüz ile mahlûku rencîde ederiz. Rast degüldür. Zira ki mahluk sıfat-ı Hak’dur. Çünkü sıfatı rencîde olur ise zâtı dahı rencîde olur.’ “Akıl Allah’ın terazisidir.”

Çünkü akl, Allahu Taâlâ’nun terâzisidir.Gerekdür ki egri yola gitmeyüz.Hayr u şer fark ola, eşyâ-yı mahlûk Hâlik’den ayrı degüldür” (Güzel, 1983: 148).

5. Sır Sahibi Olmak

Sır, gizem. Tasavvufî ıstılahta sır, “mâna itibariyle mevcut olan var-yok arası kapalılık, ya da Hakk’ın gâip hale getirip halka bildirmediği hususlar” anlamına gelir. Burada kastedilen sır da, ilâhî sırdır. Sırr-ı Rubûbiyyet de denilen bu sır Allahü Tâalâ ile, seçilen kulları arasındaki sofî, gerek kendisine verilen le-dünnî sırları, gerekse tarikat sırlarını sadece kendi bünyesinde eritmelidir. Çünkü ilâhî sır, aynı zamanda ilâhî cezbe’ye de tekabül eder. Bu sebeple tarikat ehli kimseye, “ser verip, sır vermeyen serverlerdir.” derler. Sofî, kendine verilen sırra sahip olduğu müddetçe sırr-ı tecelliyâta yani tecellilerin sırrına da vakıf olacaktır.

Âl-i İmran suresi’nin 29. âyeti’nde, “ De ki, içlerinizdekileri gizleseniz de açığa vursanız da Allah onu bilir. Göklerde ve yerde olanları da bilir. Allah her şeye kadirdir.” mealindeki ayet “sır konusu”ndaki bu fikre dayanıklılık etmektedir.

Kaygusuz Abdal da bu “sır konusu”nda; “Nâdân özin hayalda kodı. Anlayana bir kitab sözdür, anlamayana bin söz dahı disen fâidesi yokdur. Efendi söz çok, her sözi dimek olmaz. Söz var halk içinde, söz var hulk içinde.” “Bu mahalde gerçi söz çokdur. Velî ‘Avamu’n-Nâs’ kârı degıldür.’ ‘İnsanlara akılları nisbetinde konuşunuz.’” Bu mânâyı beyan ider söz çokdur. Muhtasar gerek anı ârif bilür. Dahı böyledür, mânâ virür ,böyle beyân ider ve söz dahı çok olur. “Ârife işâret kâfidir ve “İlim bir noktadır.” (Güzel, 1983: 61, 151) ifadeleri kullanılmaktadır.

6. Merâtıb-ı Erbaa İle Amel Etmek

Merâtıb-i erbaa; Tanrı’nın ve kâinâtın hakikatini anlayabilmek için geçilmesi gereken dört mertebedir. Bunlar sırasıyla şeriat, tarikat, marifet ve hakikat’tır. Kaygusuz bu dört mertebe için “dört kapu” tâbirini kullanır. Mesnevî’de insanın ancak bir pîr’e tutunarak bu dört kapıyı geçebileceğini anlatır:

Yola gel şeytâna nöker olmagıl
Pîr dutungıl hudâ-perver(?) olmagıl
Pîr gözünü açup yolum göstere
Seni bu yanlış hayâlden kurtara
Pîri olmayan irişmez menzile
Pîr gerek kim aynayı her dem sile
Pîr sana bildürür seni sen nesin
Sen nesin nedür dilegün kandasın
Gözün açıla göresin Sultânı
İnsânda fark eylesesin hayvânı
‘İlm-i şerî’ atı bildüre sana
Azuban dağılmayasun her yana
Bilesün kim ne dimekdür şerî’ât
Neyimiş bu orta yirde bağlı sed
Pîr sana erkân-ı salât bildüre

İmân islâm farz u sünnet bildüre
Çün ki bildün şeriât nedür tamâm
Tarîkât yolında koyasın kadein
Pîr sana bildüre nedür tarîkât
Dahı tarîkât içinde her sıfât
Tarîkât demek ‘arabca yoldurur
Yol-ıla var kim tarîkat oldurur
Şerî’at bile tarîkat anlaya
Hakîkat pîri ne dirse dinleye
Her kimde kim ola bu üç hâsiyet
Şerî’at ü tarîkat ü hakikat
Ma’rifet anda biter kân oldurur
Ma’rifet cevher ü ma’den oldurur
Yol eri oldur bu yolda yol varan
Yol eridür yolsuza yol gösteren
Ma’rifet’dür yol erinün hüneri
Marifet’i olan er bulur eri
Ma’rifet’i olmayan hayvân olur
Fi’li iblîs sûreti insân olur ‘

Kalmaya bu dört kapuda müşkili

Pîr gerek kim söyleye cümle dili (Birinci Mesnevi, Mar., v. 82b - 83b).

Vücûdnâme’de “merâtib-i erbaa” ile ilgili bâzı teşbihler vardır. Buna göre kara kış şeriat gibi, yaz tarîkat gibi, güz marifet gibi, bahar hakîkat gibidir. Ayrıca ana rahmi şeriat, cihana gelmek tarikat, cihanda durmak mârifet, cihandan gitmek hakikat gibidir. (Vücûdname, İst.Üniv. Ktp., nu: 6817, v. 4b).

Kaygusuz’a göre, gerçek bir Müslüman, günlük hayatında “merâtib-i erbaa”yı yapmalıdır ki, Allah’ın sevgili kulları arasında yerini alabilsin.

7. Seyr-i Sülûk Sahibi Olmak

Seyr ü sülûk, kâmil bir mürşidin iradesi altında yola çıkıp, mâ-sivâdan yüz çevirerek Hakk’a ulaşmak için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan manevî ve ruhî yolculuktur. Bursalı İsmail Hakkı “Sûfiyye Istılâhı” nda ;“Sülûk-i cehilden ilme, kötü huylardan güzel huylara, kendi varlığından geçerek Hakkın varlığına doğru harekettir.” der (Bursalı İsmail Hakkı, Sufiyye-i Istilahiyye); yani sâlik denilen yolcu, nefsindeki kötü huylardan arındığı ve iyi huylar edindiği ölçüde bu yolculukta mesafe alır. Seyr ü sülûk’un gayesi, sâlikin kişisel arzu ve isteklerini yok edip, tam anlamıyla kendisini ilâhî iradenin hakimiyeti altına sokması, bu suretle diğer insanlara rehberlik yapmasına imkan veren kâmil insan mertebesine yükselmesidir. Bir müridin seyr ü sülûk’unu tamamlaması, bu ehliyeti kazanması anlamına gelir. (Uludağ, 1991: 428). Seyr ü sülûk’n dört mertebesi vardır. Onlar da:

a. Seyr-i ilâ’llah :

Nefis menziline kalkıp hakiki vucût yönüne ufk-ı mübin’e sefer etmektir. Bu birinci seyr, kalb makamının ve isimlerinin tecellilerindendir (Aynî, 1985: 104).

b. Seyr-i fi’llah:

Allah’ın sıfatı ile sıfatlanması, Allah’ın isimleri ile isimlenmesi, o isimlerin ihtiva ettiği manada yaşaması ve Allah’ın ahlakıyla ahlaklanması ve en yüce ufka erişmek için bütün beşeri sıfatları fânî kılmasıdır. Bu seferin nihayetinde âlemin yüzünde bulunan manevî perde kalkıp, sâlike ledün ilmi’nin

açılmış olmasıdır. Tarikatın mensupları buna “bekâ bi’llah - Allah’la var olmak” derler (Aynî, 1985: 104).

c. Seyr-i ani’llah:

Bu seyr, vahded’ten, kesret (birlikten çokluk) tarafına olan seyirdir. Bundan maksat Hakk’dan halka dönüp talipleri terbiye ve irşâd etmektir. Bundan dolayı bu mertebeye “bekâ ba’de’l- fenâ” yok olduktan sonra var olma, ölümsüzlüğe erme ve “sahu ba’de’l-mahv” mahv olduktan sonra kendine gelme ve “fakr ba’de’l-cem” toplandıktan sonra ayrıntılara bölünme derler (Aynî, 1985: 108).

ç. Seyr-i fi’l-eşyâ:

Kaygusuz Abdal’da seyr-i sulûk; Hakikat mertebesinin yedinci makamı olarak zikredilmekte , iyi ve olgun kulların girdiği yola girmektir.” derken Fussilet Suresi 53. ayette “insanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki, onun(Kur’an’ın) gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şâhit olması, yetmez mi?” ifadesi delil olarak göstermektedir. Ayrıca “o seyirdir ki ârifin eşyaya, âlem ilmi birinci seyirde gönül levhinden yok olduktan sonra yine her şeyin tek tek meydana gelmesinden ve eşyayı tanımanın kemaliyle belirlenmesinden ibarettir.” şeklinde ifadesini bulmaktadır. Demek oluyor ki Bu makam, makamların en yücesidir (Erarslan, 1983: 76).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Seyr-i illa’llah ile Seyr-i fillah, velayet mertebesine erişmek içindir. Seyr-i ani’llah ile seyr-i fi’l-eşyâ ise, davet ve irşad makamını kazanmak içindir ki bu makamlar, nebiler, resûller ve kâmil velî’lere mahsustur (Erarslan, 1983: 109).

8. Marifet Sahibi Olmak

Tasavvufî ıstılahta Ma’rifet, “Hakk Ta’âlâ’yı isimler ve sıfatlar ile bildikten sonra muamelelerinde onu doğrulayan ve sonra kötü ahlâklarından ve afetlerinden korunan, sonra kalben onun kapısında uzun zaman manevî itikafa (ibadet) devam eden bir kimsenin sıfatıdır.” (Aslan, 1980: 357. Ayrıca bakz: Keşfü’l-mahcûb: 397; Arvasi, 1983: 84).

Ma’rifet gönülün sıfatıdır. Suya benzetilen ma’rifet can için vazgeçilmez bir unsurdur. Toprağın suya ihtiyacı olduğu gibi, canın da ma’rifete ihtiyacı vardır. Ma’rifet suyu ise, gönül gözünden akmaktadır. Ve can Ma’rifet ile canlanır..

Ma’rifet Tanrı’nın, layık bulduğu kişilerin gönlüne verdiği bir özelliktir. İnsanlar bu ma’rifetli gönüllerden ma’rifet haberlerini işitip rahatlarlar.

Gıybet, öfke, tama, hased, kibir, haya, nefis vs. gibi hasletlerden kurtulamayan kişi, Tanrı’dan ve ma’rifetten uzak kalır ki bunlar imanın dolayısıyla ma’rifetin düşmanlarıdır. (Allah didarı)

Marifet; dünyadaki ağaçlara benzetilerek, onun kökü, mü’minlerin gönlünde, başı ise gökten daha yukardadır ve

“Görmendin mi Allah nasıl bir misal getirdi: Güzel bir sözü, kökü(yerde) sabit, dalları gökte güzel bir ağaç (benzetti).” (İbrahim Suresi, a: 24) ayet-i kerimesi buna delil gösterilmiştir. Ma’rifet ağacının başı tevhid, gövdesi iman, yaprakları islam, dibi yakınlık, kökü tevekkül, budakları nehy-i münker, suyu havf u recâ, yemişi ilim, yeni ise mü’minin gönlüdür, başı da arzdan yukardadır. Bu ma’rifet ağacının beş büyük dalı vardır: 1. Şevk, 2. Muhabbet, 3. İnayet, 4. İrâdet, 5. Kurbiyyât’dır.

Ma’rifetli gönüllerin nuru arzdan daha öte gider. Cennet’in bekçisi Rıdvân olduğu gibi bu gönüllerin bekçisi de Tanrı Ta’âlâ’dır. Çünkü ma’rifetli gönüller Tanrı’nın hazinesi ve nazargâhıdır.

Gönlünde ilim, cömerdlilik, öd u haya, sabır, perhizgerlik, korku, edep bulunan kişilere ma’rifet, ma’rifetle birlikte ilham, fehim, aşk, şevk ve muhabbet gelir, can dirilir, ma’rifetli can ise erenler canıdır. Ma’rifetsiz can hayvanlar canıdır. (Coşan, 1986: 35).

9. Elest Meclisinde Buluşmak

Allah, ilk olarak Hz. Muhammed’in rûhunu yaratmış, sonra bütün insanların rûhlarını yaratarak onlara “elestü birabbiküm?”

ben sizin rabbınız değil miyim? diye sormuştur. Kullâr da “belâ – evet” demişlerdir. İşte yaratılışın bu safhasına elest meclisi denir. Kaygusuz, bâzı eserlerinde, fazla tafsilâta girmeden

- “Elestü birabbiküm demiş” diyerek bu safhadan bahseder” (Saraynâme, Mar., v. 43b; Dilgüşa, Mar., v. 217a; Budalanâme, s. 24).

Burada önce “ruh” olarak yaratılan insanlar, daha sonra

“Bu kâr-hâneyi seyr etmek dilediler, pâdişâh-ı âlem bu dilegi kabul edip âdem donunu onlara hil’at verdi ve adem’den âleme” yolladı (Budalanâme: 18).

Zîra insân sûretidür donumuz

Kamu ‘âlem bizüm hayrânımızdur (Dîvan, Mar., v. 300b).

Adem bu don ile insân olupdur

Kamu sıfâtlar içinde zâtam ben (Dîvan, Mar., v. 301b).

Daha sonra, Vatan-ı aslî, yani bütün ruhların bir olduğu ve Allah’ın didârının görüldüğü elest meclisi’nde buluştular. “Adem donu” kendisine “hil’at” verilen insan, dünyaya gönderilmekle “aslî vatan”dan ayrılmış oldu. (Budalanâme: 6). Böylece “fûrkat (hicran)” başladı:

Derdile cânım yandı bu hicrâna düşelden

Bu ‘ışk hayâlî sırr-ıla bu cânâ düşelden

...

Genc-i ezelem sûrete insân ile geldüm

Pinhân giçerem bu cism-i vîrâna düşelden

Ben ol filânım sırr-ıla seyrâna gelmişem

İnsândur adum sûret-i insâna düşelden (Dîvan, Mar., v. 294b).

Bu ayrılık kavramı, “deniz ve gevher” teşbihleriyle de anlatılır:

Mevce gelüben o deryâ kıldı cûş

Mevc-ile beni kenâra saldı uş

Deryâ-y-ıdum katra oldı menzilüm .

Bu idi bu hâl içinde müşkilüm

Mevc içinde taşra düşdi bir gevher

Eyle gevher ki misâl-i mu’teber

Çün ki gevher taşra düşdi deryâdan

Vuslatı fûrkat ayırdı ortadan (Gevhernâme, Mar., v. 105b -106a).

diyerek “Tanrı’da vuslat”a erdiğini anlatmakta, yani “Allah’ın didarını görmeye” kendisini hazırlamaktadır.

10. Allah’ın Didarını Görmek (Ru’yetu’l-lah)

Bezm-i elest’de Allah’ın yüzünü gören ruhlar, âhirette de Allah’ın didârını göreceklerdir. Bu kavram için “temâşâ” tâbirini kullanan Kaygusuz Abdal, “ve sekâhüm rabbuhum şarâban tâhurâ” âyetini zikrederek bu hâlî “sarhoşluk” ile ifâde eder. Tanrı sâkî’dir ve şarab ikram ettiği kul sarhoştur:

“Cân u ten senden ‘uryân oldukda Cümle yaradılmışlar dile gelür söyleşür, anları sen rûşen görürsün. Ol vakt Hakk Taâlâ’yı dolu(dolunay) ay gibi rûşen görürsin. Anda kim Hakk’un likâsını görürsin. Ben ne diyem ki ne esrûklükler (mestânîlikler) kılursun, dil ile vâsf olunmaz. Anda temâşâ bâkî, didâr bâkî, şarâb u ‘ıyş bâkî, Rab sâkî, sekâhüm rabbuhum bâkî. Ol şarâbı Hak öğmişdür . Anı içen ganî mutlak

olur, dahı ne Cennet için şad olur ve ne Cehennem için hafv çeker. Anda dahı ne ‘akl yürür ve ne zevk ü mest-i bî-pâk kalur. İşte budur lezzet, budur şarâb, budur zevk. Dahı hûr u gılmân bu sohbe sığmaz. İmdi sen dahı ol bâde-nûşun yüzini gör, visâl-i bâdesin iç (Budalanâme: 11-12; Güzel, 1983: 55).

Meclis birdür sâkî birdür bâkî bir

Bir oldı kamu deryâ zevrâkı bir (Birinci Mesnevî, Mar., v. 112b).

Şu halde Kaygusuz Abdal’da “şarap içmek” hakîkî mânâ ile değil, mecâzî mânâ ile kullanılmakta ve çoğu defa “Hakk’ın didârını görmek” mânâsına gelmektedir. Nitekim Budalanâme’de “Hârâbât ehli”nin içki içmesinde “dudak ve kadeh olmadığı” kaydediliyor. (Budalanâme: 14). Şu şiirde de “içmek”ten murat, Tanrı’yı görmektir:

Yiyeli içeli beng ü şarâbı

‘İmâret oldı bu gönlüm harâbı

Nazâr kıldı bana pîr-i harâbât

Yüzüm anun ayagının türâbı

Bu sâkîden niçe ‘âşıkı sermest

İçüben cân gözün yırtıdı hicâbı

Bu ‘ışkun yolına sen muhib olgıl

Eger görmek dilersen zü’l-celâli (Dîvan, Mar., v. 298b).

“Hak’a minnet ki Hakk oldı muîni

Hicâb gitdi ayân göründi Sultan

Görindi âfîtab zerrem içinde

Nihân oldı görin katrada ummân

“Hak’a minnet bu gün Sultan’ı gördüm

Bî-hicâb cism içinde cânı gördüm

Zerre idüm nâ-gâh şems’e irişdüm

Katre mahv oldı ben ummânı gördüm” (Güzel, 1983: 87).

“Şükür gördüm seni iy Şah-ı Sultan

Yüzündür cümleye kıbe-i iman

Sâyen altında cümle şey- sâkindür

İşün dâim kamuya lütf u ihsan” (Güzel, 1983: 127).

Netice olarak diyebiliriz ki, “merâtub-ı erbaa”yı tam olarak yerine getiren kişi, sonunda “Allah’ın didarı”nı da görecektir. Elbetteki bu umdelerin her birisi aynıyla yerine getirilmelidir.

5. FAKR-NÂME’NİN MAKALAT İLE KARŞILAŞTIRILMASI¹⁴

Bilindiği gibi tasavvufi düşüncenin esaslarını ayet’ler ve hadis’lerin bilimsel verileri teşkil etmektedir. Bu cümleden olarak da sufilerin;

“Ben gizli bir hazine idim, bilinmekliğimi istedim ve kainatı yarattım” veya

“Kim ki kendini bildi, rabbını da bildi” mealindeki hadisler, belli başlı hadis kitaplarında bulunmamasına rağmen, mutasavvıflar bunları bir başlangıç kabul etmişlerdir. Sufiler böyle durumlarda mânâ aleminde Hz. Muhammed ile görüşüp, hadisi bizzat öğrenmek ve hadisin sıhhatini bizzat ona tasdik ettirmek yoluna gitmişler (İsmail Hakkı Bursevî, 1980: 10-11) diğerleriyle birlikte bu hadisleri de kendi düşüncelerine temel olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca Sufiler, bu zikir ve fikirlerinin esasını da bu ayet ve âyetlere mutâbık hadislerin teşkil edeceğini ifade etmişlerdir.¹⁵

Bu cümleden olarak tasavvufi tem'leri ortaya koymaya çalışan ve Dini- tasavvufi Türk edebiyatı'nın da önemli mahsüllerinden olan Fakr-name'lerdeki fakr kelimesinin lügat manaları; Kâmûs-ı Türkî'de¹⁶, İslam Ansiklopedisi'nde¹⁷ Abdalbaki Gölpınarlı'da¹⁸, Agah Sırrı Levend'de¹⁹ ve Ahmed Yesevi'de (Köprülü, 1981: 48-54) de;

-“Dünya nimetlerini hiçe sayarak, azla yetinmek, alçak gönüllü olmak, nefsi arzularına düşkünlük göstermemek, kendini Tanrı'ya vermek, Tanrı'yı sevmek, Tanrı'nın yarattıklarını da bir o kadar sevmek, dürüst, müşfik ve müteşekkir olmak, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğü için birlik ve beraberlik ülküsünde, iki gününü birbirine eşit olmayacak şekilde, bugünü'nü dünden daha başarılı kılarak, veren el'in alan el'den daha üstün olması için çalışmak, helal kazanmak, helalinden yemek, herkese kudretince yardımcı olmak...vb'leri olarak ifadesini bulmaktadır.

Bu cümleden olarak biz de burada; Ahmed Yesevi'nin Fakr-namesi ile Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ındaki dört kapı- kırk makam arasındaki benzerlikler ile, bunlar arasındaki mevcut ortaklıkları ve farklılıkları ortaya koymaya çalışacağız. Bu cümleden olarak her iki eserde ki “velayet temi” göz önünde bulundurularak, hem Ahmed Yesevi'deki, hem de Şeyh Lokman Perende vasıtasıyla Hacı bektaş'a bağlanan²⁰ bu müşterekleri ve farklılıkları, her iki Türk mutasavvıfının fikrî müştereklerinde tespit etmeye çalışacağız.

Çalışmamızda kolaylık sağlanması açısından Yesevi'nin Fakrname'sini “Y” harfi ile, Hacı Bektaş'ın Makalat'ını ise “M” harfi ile gösterdik. Bu konuyu üç noktada ele alıyoruz. Onlar da;

a. Fakr-name ve Makalat'daki Dört Kapı Kırk Makam'ın Karşılaştırılması

Aşağıdaki tablo'da karşılaştırmalı olarak Fakr-nâme ve Makalat'daki dört kapı kırk makamı yan yana vermeye çalışacağız. Bunları kendi aralarında konuları itibariyle de tasnif edecek olursak görürüz ki; İtikad'e âit 2, İbadet'e âit 5, Ahlaka âit 6, İlim'e âit 2, Sosyal konular (insan sevgisi, hoşgörü)ye âit 25 adet makam bulunmaktadır. Bunlar da:

Ahmed Yesevi'nin Fakr-name'de Dört Kapı Kırk Makam

a. Şeriatta Bulunan On Makam:

1. Amentü'ye İman. (Allah'ın varlığına- birliğine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır)
2. Namaz kılmak
3. Oruç tutmak
4. Zekat vermek
5. Hac farızasını yerine getirmek
6. Yumuşak konuşmak
7. İlim öğrenmek
8. Ehl-i Sünnet ve'l-cemeât (Hz. Muhammed'in sünnetlerini yerine getirmek)
9. Emr-i bi'l-ma'ruf, (yani Şeriat bakımından yapılması gerekli şeyleri yerine getirmek)
10. Nehy-i ani'l-münker, yani Şeriatın yasakladığı şeylerden kaçınmak

b. Tarikat'te Bulunan On Makam:

1. Tevbe etmek
2. Pire el uzatmak
3. Havf (korku)
4. Reca (Tanrı'nın rahmetinden ümitli olmak)

5.İslâm'ın beş şartını yerine getirmek (yani belirli vakitlerde Kur'an'dan sûreler veya dualar okuyarak,belli başlı ibadetleri yerine getirmek)

6.Pirin hizmetinde olmak

7. Pirin izni ile konuşmak

8. Nasihat dinlemek

9. Tecrîd olmak

10. Tefrîd olmak

c.Marifette Bulunan On Makam:

1. Fena olmak

2.Dervişliği kabul etmek

3.Her işe tahammül etmek

4.Helal ve güzel istekte bulunmak

5.Ma'rifet kılmak

6.Şeriat ve tarikatı ayakta tutmak

7.Dünyayı terk etmek

8.Ahireti seçmek

9. Varlık makamını bilmek

10. Hakikat sırlarını bilmek

d. Hakikat'te Bulunan On Makam:

1. Alçak gönüllülük herkesin yolunun toprağı olmak

2. İyiyi kötüyü tanımak

3. Bir parça lokmaya el uzatmamak

4. Kendisini, lokmasını Hak yoluna sebil etmek

5. Kimseyi incitmemek

6. Fakirliği inkar etmemek

7. Seyr-i süluk sahibi olmak.

8. Herkesten sırrını saklamak

9. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat makamlarını bilmek ve amel kılmak

10. Hazret-i Rabbı'l- İzettî bulmak

Hacı Bektaş Velî'nin Makalat'ında Dört Kapı Kırk Makam

a. Şeriat'te Bulunan On Makam:

1. Amentü'ye İman : (Allah'ın varlığına- birliğine,meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır)

2. İlim Öğrenmek

3. İslâm'ın beş şartını yerine getirmek (İslâm'ın beş şartı olan; kelime-i şahadet,Namaz kılmak, zekat vermek, oruç tutmak, gücü yetince Hacca gitmek, seferberlik olunca kaçmayıp vatanını düşmana karşı gelerek korumak ve cenabetten temizlenmek.)

4. Helal kazanmak, faizi haram bilmek,

5. Nikah kıymak,

6. Hayz ve lohusalıkta cinsi münasebeti haram bilmek,

7. Ehl-i Sünnet ve'l- cemaat ehlinden olmak (Hz.Muhammed'in sünnetleriniyerine getirmek)

8. Şefkatli olmak

9. Temiz yemek ve temiz giyinmek,

10. Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker (yani iyiliği emredip kötü işlerden sakınmak.

b. Tarikat'te Bulunan On Makam

1. Tevbe etmek (Pirden el alıp tövbe etmek)
2. Mürid olmak
3. Saç kesmek,
4. Nefs savaşında (mücadehe etmek) olgunlaşmak, pişmek.
5. Pir'in hizmetinde olmak,
6. Havf (yani korku) sahibi olmak,
7. Reca (Tanrı'dan ümitli olmak)
8. Hırka, zenbil, makas, seccade, subha(yüz taneli tesbih), ibrat (iğne), ve asa sahibi olmak,
9. Makam, Cemaat, Nasihat ve Muhabbet sahibi olmak,
10. Aşk,şevk,sefa ve fakirlik sahibi olmaktır.

c. Marifet'te Bulunan On Makam:

1. Edeb
2. Korku
3. Perhizkarlık
4. Sabır ve kanaat
5. Utanmak
6. Cömertlik
7. İlim
8. Miskinlik
9. Marifet
10. Kendini bilmek

d. Hakikat'te Bulunan On Makam:

1. Alçak gönüllü olmak (Toprak gibi olmak)
2. Hoşgörülü Olmak (Yetmiş iki millete aynı gözle bakıp, hiçbir kimseyi ayıplamamak)
3. Hayırseve olmak (Elinden gelen iyiliği herkese esirgememek)
4. Dünya'da yaratılmış bütün nesnelerin kendisinden emin olmasıdır.
5. Mülk sahibine yüzüne sürüp yüz suyunu (yaratılış sebebi olan Muhammed nurunu) bulmak,
6. Sohbetle hakikat sırlarını başkalarına söylememek
7. Seyr-i süluk sahibi olmak,
8. Sır saklamak
9. Münaccat sahibi olmak
10. Vuslat (Çalap Tanrı'ya ulaşmaktır. Kavuşma bundadır) (Coşan, Özbay; 1990: 13-20).

b. Fakr-nâme ve Makalat'da Bulunan Ortak Makamlar:

Her iki eserde bulunan ortak makamları şu şekilde gösterebiliriz. Madde sonlarındaki harf ler esere, rakam ise makam sıra numarasına işaret etmektedir.

Ahmed Yesevi'nin Fakr-name'sinde Bulunan Ortak Makamlar

a. Şeriat'te Bulunan Ortak

Makamlar

1. İman: Y/1-M7
2. Namaz: Y/2-M/3

3. Oruç: Y/3-M/3
4. Zekat: Y/4-M/3
5. Hac: Y/5-M/3
6. İlim: Y/7-M/2
7. Sünnete riayet: Y/8-M/7
8. Emr-i ma'ruf'a riayet: Y/9-M/10
9. Nehy-i münker'e riayet: Y/10-M/10

b. Tarikat'te Bulunan Ortak

Makamlar:

1. Tevbe: Y/1-M/1
2. El almak: Y/2-M/1
3. Havf: Y/3-M/6
4. Reca: Y/4-M/7
5. Pire hizmet: Y/6-M/5
6. Nasihat dinlemek: Y/8-M/9
7. Tecrid: Y/9-M/4
8. Tefrid: Y/10-M/4

c. Marifet'te Bulunan Ortak

Makamlar:

1. Fena: Y/1-M/8
2. Tahammül: Y/3-M/4
3. Helal ve güzeli isteme: Y/4-M/4
4. Marifet kılmak: Y/5-M/9
5. Dünyayı terk: Y/7-M/8
6. Varlık makamını bilmek: Y/9-M/10
7. Hakikat sırlarını bilmek: Y/10-M/9

Hacı Bektaş Velî'nin Makalat'ında Bulunana Ortak Makamlar

a. Şeriatta Bulunan Ortak

Makamlar

1. İman M/7
2. Namaz M/3
3. Oruç M/3
4. Zekat M/3
5. Hac M/3
6. İlim M/2
7. Sünnet'e riayet M/7
8. Emr-i mâruf'a riayet M/10
9. Nehy-i münker'e riayet M/10

b. Tarikatta Bulunan Ortak

Makamlar

1. Tevbe M/1
2. El almak M/1
3. Havf M/6
4. Reca M/7
5. Pir'e hizmet M/5

6. Nasihat dinlemek M/9

7. Tecrid M/4

8. Tefrid M/4

c. Marifet'te Bulunan Ortak

Makamlar

1. Fenâ M/8

2. Tahammül M/4

3. Helal ve güzeli isteme M/4

4. Marifet kılmak M/9

5. Dünyayı terk M8

6. Varlık makamının sebebini bilmek

7. Hakikat sırlarını bilmek M/9

c. Fakr-nâme ve Makâlât'da Bulunan Farklı Makamlar:

Fakr-nâme'ye Göre

a. Şeriat'te Bulunan Farklı

Makamlar

1. Yumuşak konuşmak: Y/6

2. Yok

3. Yok

4. Yok

5. Yok

6. Yok

b. Tarikat'ta Bulunan Farklı Makamlar:

1. İslâm'ın beş şartını yerine getirmek: Y/5

2. Pirin izni ile konuşmak: Y/6

3. yok

4. Yok

5. Yok

6. Yok

7. Yok

c. Marifet'te Bulunan Farklı Makamlar

1. Dervişliği kabul kılmak: Y/2

2. Şeriat ve tarikatı ayakta tutmak: Y/6

3. Ahireti ihtiyar kılmak: Y/8

4. Yok

5. Yok

6. Yok

7. Yok

d. Hakikat'te Bulunan Farklı Makamlar:

1. İyi kötüyü bilmek: Y/2

2. Bir parça lokmaya el uzatmamak: Y/3

3. Fakirliği inkar etmemek: Y/6

4. Yok

5. Yok.
6. Yok.
7. Yok

Makalât'a Göre

a. Şeriat'ta Bulunan Farklı

Makamlar

1. Yok
2. Helal kazanmak ve faizi haram bilmek:M/4
3. Nikah kıymak:M/5
4. Hayz ve lohusalıkta cinsi münasebeti haram bilmek:M/6
5. Şefkat:M/8
6. Temiz yemek ve temiz giyinmek. M/9

b. Tarikatt'a Bulunan Farklı Makamlar

1. yok
 2. yok
 3. Mürid olmak: M/2
 4. Saç kesmek: M/3
 - 5.Havf:M/6
 6. Hırka, zenbil, makas, seccade, subha, iğne, asa: M/8
 7. Aşk, şevk sefa ve fakirlik: M/10
- ##### c. Marifet'te Bulunan Farklı Makamlar
1. Yok
 2. Yok
 3. Yok
 4. Sabır ve kanaat: M/4
 5. Miskinlik:M/8
 6. Marifet:M/9
 7. Kendini bilmek:M/10

d. Hakikat'te Bulunan Farklı Makamlar

1. Yok
2. Yok
3. Yok
- 4.Yetmiş iki milleti ayıplamamak: M/2
5. Mülk sahibine yüz sürmek,
Muhammed nurunu bulmak: M/5
6. Sohbetinde hakikat sırlarını söylemek:M/6
7. Münacat:M/9

HACI BEKTAŞ VELİ VE KAYGUSUZ ABDAL'DA DÖRT KAPI KIRK MAKAMIN KARŞILAŞTIRILMASI

Hacı Bektaş Velî'de Dört Kapı Kırk Makam

a. Şeriatta Bulunan On Makam:

1. İman etmek (Âmentü'ye İman)

2. İlim Öğrenmek-
3. Namaz kılmak
4. Oruç tutmak
5. Zekat vermek-Hacc'a gitmek
6. Helal kazanmak,
7. Şefkat ve Merhamet Sahibi Olmak
8. Ehl-i Sünnet ve'l-cemeât sahibi olmak (Hz. Muhammed'in sünnetlerini yerine getirmek)
9. Emr-i bi'l-ma'ruf sahibi olmak (Şeriat bakımından yapılması gerekli şeyleri yerine getirmek)
10. Nehy-i ani'l-münker sahibi olmak (Şeriatın yasakladığı şeylerden kaçınmak)

b. Tarikat'te Bulunan On Makam

1. Tevbe etmek (Pirden el alıp tövbe etmek)
2. Mürid olmak
3. Saç kesmek,
4. Nefs savaşında bulunmak (yani, mücadele etmek, olgunlaşmak, pişmek).
5. Pir'in hizmetinde olmak,
6. Havf (yani korku) sahibi olmak,
7. Reca (Tanrı'dan ümitli olmak)
8. Hırka, zenbil, makas, seccade, subha(yüz taneli tesbih), ibrat (iğne) ve âsa sahibi olmak,
9. Makam, Cemaat, Nasihat ve Muhabbet sahibi olmak,
10. Aşk, şevk, sefa ve fakirlik sahibi olmaktır.

d. Hakikat'te Bulunan On

Makam:

1. Alçak gönüllü olmak (Toprak gibi olmak)
2. Hoşgörülü Olmak (Yetmiş iki millete aynı gözle bakıp, hiçbir kimseyi ayıplamamak)
3. Hayırseve olmak (Elinden gelen iyiliği herkese esirgememek)
4. Dünya'da yaratılmış bütün nesnelerin kendisinden emin olmasıdır.
5. Mülk sahibine yüzüne sürüp yüz suyunu (yaratılış sebebi olan Muhammed nurunu) bulmak,
6. Sohbetinde hakikat sırlarını başkalarına söylememek
7. Seyr-i süluk sahibi olmak,
8. Sır saklamak
9. Münaccat sahibi olmak
10. Vuslat (Çalap Tanrı'ya ulaşmaktır. Kavuşma bundadır) (Coşan, Özbay; 1990: 13-20).

Kaygusuz Abdal'da Dört Kapı Kırk

Makam

a. Şeriatta Bulunan On Makam:

1. İman etmek (Âmentü'ye İman)
2. İlim Öğrenmek-
3. Namaz kılmak
4. Oruç tutmak
5. Zekat vermek-Hacc'a gitmek
6. Helal kazanmak,
7. Şefkat ve Merhamet Sahibi Olmak
8. Ehl-i Sünnet ve'l-cemeât sahibi olmak (Hz. Muhammed'in sünnetlerini yerine getirmek)
9. Emr-i bi'l-ma'ruf sahibi olmak (Şeriat bakımından yapılması gerekli şeyleri yerine getirmek)
10. Nehy-i ani'l-münker sahibi olmak (Şeriatın yasakladığı şeylerden kaçınmak)

b. Tarikat'te Bulunan On Makam:

1. Tevbe etmek
2. Pir'den el almak
3. Nasihat Dinlemek
4. Yumuşak huylu olmak
5. Mürid olmak
6. Havf u Recâ sahibi olmak(Tanrı'dan korkmak ve fakat O'ndan ise daima ümitli olmak)
7. İslam'ın beş şartını yerine getirmek
8. Gönül sahibi olmak
9. Teferrüç sahibi olmak
10. Velîler yolunu seçmek

d. Hakikat'te Bulunan On Makam:

1. Tevâzu sahibi olmak
2. Hased ve Kinden sakınmak
3. Cömert olmak
4. Kimseyi incitmemek
5. Sır sahibi olmak
6. Merâtib-i Erbaa ile amel etmek
7. Seyr-i sülûk sahibi olmak
8. Marifet sahibi olmak
9. Elest meclisinde buluşmak
10. Allah'ın didârını görmek (Ru'yetu'llah)

6. AHMED YESEVÎ-HACI BEKTAŞ VE YUNUS EMRE'DE BULUNAN ORTAK MAKAMLAR

Bilindiği gibi Yunus Emre'nin en önemli özelliği her çeşit inanca ve görüşe sahip insanları kendi "Duygu Dünyası" içinde birleştirmiş olmasıdır.

İşte bu ve bunun gibi hususlar doğrultusunda Yunus Emre'yi bütünün parçalarından biri olan "Mukayese Metodu" ile O'nun eserlerini Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş'ın eserleri ile mukayese etmeye çalıştık. Buna göre, ilk önce O'nun Ortaasya- Türkistan- Horasan Kùltürleri ile olan müşterekliğini tespit etmeye çalışırken, Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli'nin Yunus Emre ile aslında ve fùrugdaki müşterekliğini gördük.

Bu cümleden olarak Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş'ın Dört Kapı- Kırk Makam (Ahmed Yesevî'nin Fakr-nâme'si ile Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ında Dört Kapı Kırk Makam'ın Mukayesesi, Ahmed Yesevi Semp. 26-28 Eylül 1991), tasavvufi ifadesiyle Meratib-ı Erba'a_hususundaki müştereklerinden hareketle bu iki Türk mutasavvıflarının mürşit-mürid münasebetine kısaca işaret ettikten sonra Menakkıbnâme ile Hacı Bektaş geleneğine bağlanan Yunus Emre'de Meratib-ı Erba'ayı.20

Yunus Emre, Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş gibi Fırkat'ten Vuslat'a seyri anlatan müstakil bir risale ortaya koymamakla birlikte muhtelif şiirlerinde bu dört kapıyı ve onun makamlarını zikretmişlerdir. Yunus Emre, tasavvufun bu yönünü teorik olmaktan hale, yani yaşanana çevirmiştir. Bir başka ifadeyle Meratib-ı Erba'a'nın teorisiyle uğraşan bir teorisyenden ziyade bu halleri yaşayan bir mutasavvuf durumundadır.

Yunus Emre, Divanı'nda (Tatcı, 1990) bu meratib-ı erba'a'yı dört kapı olarak zikretmektedir. Dört kapıdan ilki şeriat; diğerleri sırasıyla tarikat, marifet, ve hakikat'tır.

Dört kapıdır kırk makam yüz altmış menzili var
Ana irene açılır vilayet derecesi(351/13)21

Şeriat tarikat yoldur varana
Hakikat marifet andan içerü(290/8)

Evvel kapu şeriat geçse andan tarikat
Gönül evi marifet ışk hakikat içinde

Şerait şirin olur işidene hoş gelür
Ne kim dilerse kılur ol şeriat içinde

Tarikat can yoldaşı can ile olur işi
Tarika'ta giren kişi dün-gün ibret içinde

Marifet gönül ile dün ü gün zarıyla
Söylesen gelmez dile sırr-ı sıfat içinde

O'na göre hakikat, marifet denizi içinde bir incidir. Ona talip olan bahri(dalgıç), şeriat gemisine binmedikçe o inciye ulaşamaz:

Hakikat bir denizdir şeriat'dur gemisi
Çoklar gemiden çıkup denize talmadular
Şeriat ile hakikatin vasfını idem sana
Şeriat bir gemidir hakikat deryasıdur(29/5)

İnci, derya, gemi teşbihinden başka şariati, mumlu bala, tarikatı ise tortusuz yağa benzeterek bu ikisinin karışımından hasıl olan yiyeceği de hakikat olarak görmüştür:

Mumlu bal'dur şeri'at, tortusuz yağdur tarikat
Dost için balı yağa pes niçün katmayalar(57/5)

Görüldüğü gibi tasavvufun ifadesi oldukça güç, bu görüşünü müşteşabihleri olan gemi, derya, bahri, bal ve yağ'la mücessem hale getirmiştir.

Gerek Yesevi'nin ve gerekse Hacı Bektaş'ın mücerret ifadeleri Yunus'ta gayet müşahhas hale gelmiştir. Haddi zatında birbirinin aynı olan bu fikirlerin tek farkı üsluptur.

Yunus Emre, şiirlerinde dört kapı, kırk makamı zikretmekle birlikte bunları mufassal ve sistemli bir şekilde işlememiştir. Bu makamları şiirlerine ve beyitlerine serpiştirmiş ve sindirmiştir.

Biz, Yesevi ve Hacı Bektaş'ın Dört kapı, Kırk Makamı'nda zikrettikleri tasniflerde bulunan müşterekleri esas alarak yaptığımız tetkik neticesinde bu makamların Yunus'taki tezahürlerinin şu şeklide olduğuna tesbit ettik. Bu müşterekleri Yunus: Y, Hacı haOnları da:

Ahmed Yesevi-Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre'de bulunan ortak Makamlar

a. Şeriatta Bulunan On Makam:

1. Amentü'ye İman. (Y/1-M/1) (Allah'ın varlığına- birliğine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmaktır)
2. İlim sahibi olmak(Y/1-M/2)
3. Namaz kılmak
4. Oruç tutmak
5. Zekat vermek
6. Hacc'a gitmek
7. Ehl-i Sünnet ve'l-cemaât (Y/1-M/7), (Hz. Muhammed'in sünnetlerini yerine getirmek)

8. Helal kazanmak, Helal yemek, temiz giyinmek(Y/4-M/4)
9. Şefkat ve merhamet sahibi olmak
10. Emr-i bi'l-ma'ruf (Y/9-M/10), Nehy-i ani'l-münker (Y/10-M/10), (yani Şariat bakımından yapılması gerekli umdeleri yerine getirmek, yasakladığı şeylerden kaçınmak)

c. Marifette Bulunan On Makam:

1. Fena olmak(Y/1-M/8)
2. Sabır sahibi olmak(Y/3-M/4)
3. Marifet sahibi olmak(Y/5-M/9)
4. Vücut makamını bilmek(Y/9-M/10)
5. Cömert olmak(Y/4-M/3)
6. Kibir ve Riya'dan uzak kalmak
7. Edep sahibi olmak
8. Dervişliği kabul etmek
9. Hased ve Kinden arınmak
10. Dünyayı terk(Y/7-M/8)

Ahmed Yesevi-Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre'de bulunan ortak Makamlar

b. Tarikat'te Bulunan On Makam:

1. Tevbe etmek(Y/1-M/1)
2. Pir'den el almak(Y/2-M/2)
3. Nasihat dinlemek(Y/8-M/9)
4. Havf (Y/3-M/6) u Reça(Y/4-M/5) sahibi olmak (Tanrı'dan korkmak, fakat O'nun rahmetinden de daima ümitli olmak)
5. Mürid olmak
6. Nefis terbiyesine sahip olmak
7. Pir'in hizmetinde olmak(Y/6-M/5)
8. Kanaatkâr olmak
9. Tecrîd (Y/9-M/4) ve Tefrîd(Y/10-M/4) sahibi olmak (Allah'a dönmek ve O'ndan gayrilerini bırakmak)
10. Kendini bilmek

d. Hakikat'te Bulunan On Makam:

1. Alçak gönüllü olmak (Y/1-M/1)
2. Kimseyi incitmemek(Y/5-M/4)
3. Sır sahibi olmak
4. Seyr-i sülûk sahibi olmak(Y/7-M/7)
5. Dört Kapı- Kırk Makam'ları bilmek ve amel etmek(Y/9-M/9)
6. Hayır sahibi olmak
7. Zühd sahibi olmak
8. Zikr sahibi olmak
9. İlmi ledünni bilmek
10. Vuslat (Y/10-M/10)(Tanrı'ya Kavuşmak)

Netice olarak ifade etmek isteriz ki; maddeler halinde gösterdiğimiz müşterekler ve farklar neticesindek tesbitlerimize göre Ahmed Yesevi'nin zikrettiği 40 makam'dan 30'u Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre'de aynıyle mevcuttur. Diğer 10'u ise birbirinden ifade farkıyla ayrılmaktadır.

Hal böyle olunca bu müşterekler bize Türk Edebiyatı'nın bütünlüğünü, bugün farklı mecralara çekilmeye çalışılan Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre gibi şahsiyetlerin aynı geleneğin temsilcileri ve birbirlerinin muakkibi olduklarını düşünmeye zorlamaktadır. Bunlar, Türk Kültürünün dünden bugüne kadar gelen kültür bütünlüğünün simgeleridir.

Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre, fikirleriyle insanlığın kötülüklerden kurtulup doğruya ve iyiye yönelmelerinde yardımcı olurken, arkalarında ölümsüz bir fikir sistemi de bırakmıştır.

Bu fikir sisiteminde hepsi; “İlahi sevgiye” dayalı bir “Varlık ve insan sevgisi”, birlik inancı, ilim, varlık sırrını arama ve ahlaki değerleri en ideal bir biçimde sistemleştirmedir.

Yukarıdaki tasniflerde de görüleceği gibi; Şeriat kapısında Ahmed Yesevi'nin zikrettiği on makamdan dokuzu Hacı Bektaş'ta da aynıyla görülmektedir. Yalnız Hacı Bektaş'ta; namaz,oruç, hac, zekat makamlarını tek maddede toplamış buna ilave olarak helal kazanç, nikah, haram, şefkat ve temizlik maddelerini zikretmiştir. Farklı olarak görülen bu ifadeler Ahmed Yesevi'nin, Emr-i bi'l- ma'ruf- nehy-i ani'l-münker makamlarında birleştirilmiş olması sebebiyle başkaca bir farklılık düşünülemez.

Tarikat Kapısı'nda Yesevi ile Hacı Bektaş'ın yedi makamı müşterektir. Yesevi'de bulunmayan; saç kesmek ile hırka, zenbil ve âsâ gibi maddi unsurların sonradan ilavesi kuvvetle muhtemeldir.

Marifet ve Hakikat kapılarında da yedişer makamın müşterek olduğunu görmekteyiz. Diğer üçü özde aynı, fakat ifadesi farklı makamlardan ibarettir.

Dört kapı'da zikredilen kırk makamdan otuzu birbiriyle aynıyet derecesinde benzerlik arz etmektedir. Diğer on tanesi birbirini nakzedecek derecede farklı olmayıp, sadece ifade farkından ibarettir.

Haddizatında bu kadar küçük farklılık bir eserin iki nüshasında bile görüleceğinden bunları fark olarak bile telakki etmemek gerekir.

Hal böyle olunca bu küçük mukayese bize gerek Yesevi'nin ve gerekse Hacı Bektaş'ın Türkistan'da başlayan aynı tasavvuf geleneğinin temsilcileri olduklarını, bu geleneklerin Anadolu yakasında Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal ile aynıyla devam ettiğini ve böylece her birinin maddeten olmasa bile manen mürid- mürid münasebetinde olduklarını söyleyebiliriz.

Türkistan'da Ahmed Yesevi ile başlayan tasavvuf hareketinin Anadolu'daki yüzlerce temsilcilerinden yalnız üç temsilcisi, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'daki tezahürlerini merâtib-i erba'a hususundaki müştereklerine dikkatleri çekmek suretiyle bu mütemadiliğe işaret etmeye çalıştık.

Ayrıca, bu dörölüleri, 'halkın hocası' yapan, sadece bu şiirleri değildir. Onların en mühim tarafları, fikirlerini yaşadığı asrın ve asırların halk dili ve ikibinbeşyüz yıllık bilim dili olan TÜRKÇESİ ile en güzel ve en edebi bir şekilde halkın anlayabileceği bir sehl-i mühteni üslubuyla Türkçe ile anlatmalarındır. Onlar gerçek anlamda”, bilim dili, halk dili, aşk dili Türkçe'mizin Anadolu yakasındaki güvencesi ve eserleriyle yaşatıcılarıdır.”

Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde işlenen fikirlerin ve tasavvufun ana kaynağı, Kur'an ve Hadislerdir. Bu açıdan onların kendilerinden önce ve sonra gelen mütefekkir ve mutasavvıf şairlerden farklı fikirler taşımazlar. Ancak “anlatım tarzında” farklılıklar olabilir. O da “asl” a müteallik değildir. Çünkü hepsinin asıl kaynakları Kur'an ve Hadislerdir.

Bunlar; ilahi aşkı, birlik (Vahded-i Vücut), ahlak ve insanlık görüşünü anlatan, bunu yaparken de kendilerine mecaz ve istiare dilini geliştiren bir ekolün temsilcileridirler. Bu itibarla, âbide şahsiyetlerimizden özellikle Hacı Bektaş'ı çeşitli akım ve ideolojilerin uydusu olarak göstermeye çalışanlardan kurtarmak ilim adamlarının görevidir. Hacı Bektaş Veli'yi hep birlikte bütün bir toplumun “Şahsiyeti” yapmalıyız. Çünkü O da, yukarıdan beri anlattığımız müşterekler doğrultusunda Kur'an ve Hadis kaynaklarından beslenen aynı kültürün insanıdır.

Ahmed Yesevi-Hacı Bektaş-Mevlana-Ahi Evran-Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'ı aynı fikrin temsilcileri gösterirken, bunların toplumdaki kabuller dünyalarını da aynı sevgi potası içinde görmek ve değerlendirmek zorundayız. Birlik ve beraberliğin mümessili olan bu yüce kişilerin açık şahsiyetlerini her tür insana iletmek de bizim görevimizdir.

Eğriliğin koyasın doğru yola gelesin
Kibr ü kini çıkargil er'den nasib alasın

Kaynaklar

- ALTINTAŞ, Hayrani. (Tarihsiz). Tasavvuf Tarihi.
ANKARAVÎ. (Tarihsiz). Mir'atü'l-Makâsid.
ARVASI, S. Abdülhakîm. (1983). Tasavvuf Bahçeleri. Haz: Necip Fazıl Kısakürek. İstanbul.
ASLAN, Ali. (1980). Risâle-i Kuşeyri. İstanbul.
AYNÎ, M. A. (Tarihsiz). İslâm Tasavvuf Tarihi. İstanbul.
BALTAÇI, Cavit. (1991). Tasavvuf Lügati. İstanbul.
BİCE, Hayati. (1992). Divan-ı Hikmet. Ankara.
BİLMEN, Ö. N. (Tarihsiz). Büyük İslâm İlmihâli.
Birinci Mesnevî. (Tarihsiz). Ank. Gnl. Ktp. nu: 645.
Birinci Mesnevî. (Tarihsiz). Marburg Nüshası.
Budalanâme. (Tarihsiz). Taş basması.
BURSALI İSMAİL HAKKI. (1983). Kitabü'n-Necât. Haz: İ. Turgut Ulusoy. İstanbul.
BURSALI İSMAİL HAKKI. (Tarihsiz). Sufiyye-i Istılahiyye.
COŞAN, Esad; ÖZBAY, H. (1990). Makalat. Ankara.
COŞAN, Esat. (1986). Hacı Bektaş Veli, Makalat. Ankara.
Dilgüşâ. (Tarihsiz). Marburg Nüshası.
Dîvan. (Tarihsiz). Marburg Nüshası.
DURAN, Hamiye. (1989). Hacı Bektaş Veli'nin Makalatı'nda Din ve Tasavvuf. GÜSBE Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
ERARSLAN, K. (1997). Ahmed Yesevi'nin "Fakr-name"si. İ.Ü.E.F Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. C.XXII. İstanbul.
ERARSLAN, Kemal. (1983). Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler. Ankara.
ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI. (1978). Marifetnâme. İstanbul.
Gevhernâme. (Tarihsiz). Marburg Nüshası.
GÖLPINARLI, Abdülbâki. (1923). Vizeli Alaaddin. İstanbul.
Gülistan. (Tarihsiz). Ank. Gnl. Ktp. nu: 645.
Gülistan. (Tarihsiz). Marburg Nüshası.
GÜZEL, Abdurrahman. (1983). Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri. Ankara.
GÜZEL, Abdurrahman. (1989). Sarayname. Ankara.

GÜZEL, Abdurrahman. (1991). Ahmed Yesevî'nin "Fakr-nâme"si ile Hacı Bektaş Veli'nin "Makalat"ında Dört Kapı Kırk Makam'ın Mukayesesi. Ahmed Yesevi Semp.26-28 Eylül.

GÜZEL, Abdurrahman. (1999). Abdal Musa Velayetnamesi.

GÜZEL, Abdurrahman. (1999). Kaygusuz Abdal Menakıpnamesi. Ankara.

GÜZEL, Abdurrahman. (2001). Hacı Bektaş Veli ve Makalat. Ankara.

GÜZEL, Abdurrahman. (Tarihsiz, a). "Yûnus Emre'nin Eserlerinde Din".

GÜZEL, Abdurrahman. (Tarihsiz, b). Kaygusuz Abdal Velâyetnâmesi.

HALLAC-I MANSUR. (1976). Kitabü't-Tavasin. İstanbul.

İkinci mesnevî. (Tarihsiz). Marburg Nüshası.

İMAM EL HARIS B. ESED EL MUHASIBI. (1990). Selefi Tasavvuf. Terc. Faruk Beşer. Risâle yay. İstanbul.

İslam Ansiklopedisi. (Tarihsiz). Fakir Maddesi. C. 4.

İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ. (1980). Kenz-i Mahfi, İstanbul.

İZ, M. (1987). Tasavvuf. İstanbul.

Kitâb-ı Miglâte'nin Hülâsası. (Tarihsiz).

Kitâb-ı Miğlâte. (Tarihsiz). İstanbul Belediye Ktp. Osman Ergin Bölümü. nu: 663.

KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuad. (1981). Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar. Ankara.

Makâlât. (Tarihsiz). Arapça Nüsha.

Manzum Makâlât. (Tarihsiz).

PAKALIN, O. Z. (Tarihsiz). OTDTS,C.1

Saraynâme. (Tarihsiz). Marburg Nüshası.

TATCI, Mustafa. (1990). Yûnus Emre Divânı II. Kültür Bakanlığı. Ankara.

ULUDAĞ, Süleyman. (1991). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. İstanbul.

ULUDAĞ, Süleyman. (2002). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. İstanbul.

Üçüncü Mesnevî. (Tarihsiz). Ank. Gnl. Ktp., nu: 645.

Üçüncü Mesnevî. (Tarihsiz). Marburg Nüshası.

Vücûdnâme. (Tarihsiz). İst. Bel. Ktp. Osman Ergin Bölümü. nu: 1321.

Vücûdnâme. (Tarihsiz). İst. Üniv. Ktp. nu: 6817.

* Prof. Dr., Başkent Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü

1 Meselâ:İmâm-ı Gazali'ye ait olan "kırk esas pek meşhurdur. Bundan başka bkz. Hallac-ı Mansur Kitabü't-Tavasin, İstanbul - 1976., s: 85. Hallac bu eserinde kırk makama, ledünnî anlamda fevkalade yorumlar getirir.

2 Divan-ı Hikmet'te Dört Kapı:
Mârifetin minberine binmeyince
Şeri'âtın işlerini bilse olmaz
Şeri'âtın işlerini tamam eyleyince
Tarikatın meydanına girse olmaz.
Tarikatda türlü adabı bilmeyince

2
Her kim eylese tarikatın davasını
İlk adımı Şeri'âta koymak gerek
Şeri'âtın işlerini tamam eyleyip
Ondan sonra bu davayı kılmak gerek
Şeri'âtsiz söz etmezler Tarikatta

Nefsi ile muharebe kılmayınca
Aşk yoluna özünü lâıyk etmeyince
Hakîkatin sırlarını bilse olmaz.
Şerî'ât'ta maksat olur yola girmek
Tarıkatta maksat olur nefsdan geçmek
Hakîkatte aziz canı fedâ eylemek
Candan geçmeden aşk şarabını içse olmaz.

Tarikatsız söz etmezler Hakîkatta
İşbu yolların yeri bilinir Şerî'ât'ta
Hepsini Şerî'ât'tan sormak gerek(KE/96-97)

3 Gönül kapısını açmak için bir zaman mutasavvıfın gözünü, kulağını, gönlünü bağlaması gerekir. Ancak bu şekilde gönül kapısı açılır ve bazı sırlara vasıf olur.

4 Seni; nefis demektir.

5 Hadis olarak geçiyorsa da kaynaklarda bulunamamıştır. (COŞAN, a.g.e., s.28)

6 Kamus Tercümesi'nde: el-fakr: yoksulluk manâsındadır, gına mukabilidir. Fakr mastar-ı metruk olup isim olarak müstameldir. Sofiyye ıstılahında fakr, mevhum olan varlıktan kurtulmak, fenafillah'a mazhar olmak yerinde kullanılan bir tabirdir.

Gölpınarlı ise; Tasavvufta fakr, bildiğimiz yoksulluk değildir, manevi yokluktur. Mefhum ve nazari olan varlığını terkederek ef'al, sıfat ve zâtını Hak'ta fani kılan kimse hakiki fakra erişmiş ve fakr tamamlanınca Allah kalır mealindeki hadis mucibinde fahr edilecek fakra erişmiş olur. Böyle olan adamın isterse sayısız malı, mülkü olsun hiçbirine gönül bağlamayacağı ve tasavvufi tabiriyle malını kul olmayıp, malı kendisinde kul edeceği için hiçbir zararı yoktur, demektedir.

Fakr kelimesinin müştaklarından olan fakir kelimesi ise Kamus Tercümesinde şu şekilde ifade edilmektedir. El-fakir; fakr-u fakke sahibi kişiye denir. Cemi fukara gelir, müennesi fakire ve cem'i sekâ'irdir. Malum ola ki fakrın mikdar-ı derecesi hemen ıyaline idare edecek kadar nesnesi olmaktan ibarettir. Bazı nüshada ıyaline idare edecek nesneye iktidarı olmamak demek olur. Zahiren bu müreccahtır. Ehl'i arabiyye fakir ile miskin beyinlerini fark ederler ki fakir şol kimsedir ki sedd-i ramak edecek kut ve gıda bulur ola ve miskin asla bir nesnel olmaya. Ve inde'l-bazı fakir muhtaç ve geda ve miskin ve zelim ve hakire denir. Zillet ve hakareti gerek fakr u fakke sebebiyle ve gerek ahval-i saire sebebiyle olsun.

İslâm Ansiklopedisinde ise fakir hakkında şunlar yazılmıştır. Maddi ve manevi bakımdan sıkıntı içinde olan, mukabili gani. Fakir sonraları bilhassa Allah'a muhtaç olan ve her ne suretle olsa tevekkül eden manasına gelmeğe başlamıştır. Bu telakkinin sevki ile Arapça konuşulan memleketlerde "dilenci, derviş" manasında kullanılmıştır.

Agah Sırrı Levent, fakr kelimesinin tasavvufi manasına dikkat çekerek şu şekilde tavsif etmektedir. Fakr, tasavvufta tarikate yeni giren salikten istenen dünya nimetlerini hiçe sayarak azla yetinmek, alçak gönüllü olmak, nefse düşkünlük göstermemek, dünya ile ilgiyi kesmek (alayık kaydından çözülmek) Tanrı'dan gayriyi düşünmemek (mâsivadan geçmek) ve kendini Tanrı'ya vermektir. Sâlik tarikatteki dereceleri birer birer geçerek seyr-i sülûkı tamamlarken bu vasıfları da kazanmış olur. Nihayet son bir mertebe kalır ki o da fenâfi'llah mertebesidir. Bu kendi varlığını Tanrı'nın varlığında yok etmektir.

Görüldüğü gibi fakrılık zahiri olarak yoksa bir hayat sürmek olduğu kadar, kişinin fenâfi'llaha ulaşmak için yapacağı bir takım mücahadelere ve geçeceği makamları ifade eden tasavvufi bir ıstılahtır. Bu makamları anlatan eserler ise Fakr-nâme adını alır.

7 İlim bahsi Şeriat kapısının ikinci makamı olarak değerlendirildiği için Hacı Bektaş'ın bu husustaki düşünceleri yeniden ele alınmalı. Bu hususla ilgili kısma bakınız.

- 8 Şiirlerin sonlarında bulunan sayılar; Tattı, M., Yunus Emre Divanı I'e aittir ve ilk sayı, şiir sayı numarasını; ikinci ise, beyit sayısına işaret etmektedir.
- 9 Akıl Allah'ın terazisidir. (Kelam-ı Kibar)
- 10 Sonunu düşündü.
- 11 Gönül kapısını açmak için bir zaman mutasavvıfın gözünü, kulağını, gönlünü bağlaması gerekir. Ancak bu şekilde gönül kapısı açılır ve bazı sırlara vakıf olur.
- 12 Seni; nefis demektir.
- 13 Torbası.
- 14 Daha fazla bilgi için (Güzel, 2001).
- 15 Ahirete nazaran dünyanın değeri, sizden birinizin parmağını denize daldırmasına benzer, parmağı ile denizden aldığı su'yu göz önüne getirsin (Müslim, Cennet, 55).
- 16 Kamus-ı Türki'de; el-fakr, yoksulluk manasındadır, gına (zenginlik) mukabilidir. Fakr, mastar-ı metruk olup, isim olarak kullanılır. Sofiyye ıstılahında fakr, mefhum olan varlıktan kurtulmak, fenafillah'a mazhar olmak yerinde kullanılan bir tabirdir (Pakalın, Tarihsiz: 585).
- 17 İslam Ansiklopedi'nde ise fakir hakkında şunlar yazılmıştır: "Maddi ve manevi bakımdan sıkıntı içinde olan, mukabili gâni, müstakil veya zengin"; ekseriya âciz manasını ifade eden miskin'den başka manada da kullanılır. C.4, s.449.
- 18 "Tasavvuf'da ıstılah olarak kullanılan fakr'ın, bildiğimiz yoksulluk olmadığını, buna mukabil manevi yoksulluk olduğunu ifade etmektedir. Diğer taraftan "Mevhum ve nazari olan varlığı terkeden ef'al, sıfat ve zatın Hakk'da fani kılan kimse, hakiki fakr'a erişmiş ve fakr tamamlanınca Allah kalır."mealindeki hadis mucibince fakr edilecek fakr'a erişmiş olur. Böyle olan adamın İstanbul'la sayısız malı, mülkü olsun, hiçbirine gönülle ağlamayacağı ve tasavvufi tabiriyle malına kul olmayıp, malı kendisine kul edeceği için hiçbir zararı yoktur." (Gölpınarlı, 1923; Eraslan, 1997: 46).
- 19 Ağah Sırrı Levent, fakr kelimesinin tasavvufi manasına dikkat çekerek şu şekilde tavsif etmektedir: Fakr, tasavvufia tarikate yeni giren salikten İstanbul'la, dünya nimetlerine hiçe sayarak azla yetinmek, alçak gönüllü olmak, nefse düşkünlük göstermemek, dünya ile ilgiyi kesmek (alayık kaydından çözülmek), Tanrı'dan gayriyi düşünmemek (masivadan geçmek) ve kendini Tanrı'ya vermektir. Salık tarikatteki dereceleri birer birer geçerek seyr-ı sülukü tamamlarken bu vasıfları da kazanmış olur. Nihayet son bir mertebe kalır ki o da fenafi'llah mertebesidir. Bu kendi varlığını Tanrı'nın varlığında yok etmektir."
- 20 Yukarıda şiir metinlerinde verilen rakam ve harflerle ilgili hususlar aşağıda açıklanmıştır.:
- a. Beyit Sonundaki rakamlar için bakınız: F.K.Timurtaş, Yunus Emre Divanı, Ankara 1981, birinci rakam sayfayı, ikinci rakam da şiir numaralarını gösterir.
- b. Y= Ahmed Yesevi'nin Fakr-nâmesi.
- c. M=Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ı. Prof.Dr.E.Coşan, Hacı Bektaş Veli ve Makalat.
- 21 Metin sonundaki rakamlar bu esere aittir. Birinci rakam şiir, ikinci rakam ise beyit sayısına işaret etmektedir.

BİRİNCİ SEMAH GECESİNE

Ulu Hünkârı anmaya

Hoşgeldiniz gecemize

Sevgi ve saygı sunmaya

Hoşgeldiniz gecemize
Gazi Üniversitesine
İlim irfan yuvasına
Araştırma merkezine
Hoşgeldiniz gecemize
Filiz Kılıç davetine
Canım kurban hizmetine
Erenlerin Himmetine
Hoşgeldiniz gecemize
Gelenler kısmetin alsın
Dilekler kabul olsun
Niyazları makbul olsun
Hoşgeldiniz gecemize
Muhammet Ali aşkına
Kırklar erenler meşkine
Buyurun gönül köşküne
Hoşgeldiniz gecemize
Kültür Turizm Bakanlığı
Yirmi yılın etkinliği
Yok edip senlik benliği
Hoşgeldiniz gecemize
Niyazımız Hak dostuna
Yüz sürdük Şahın postuna
Cümleiniz gözüm üstüne
Hoşgeldiniz gecemize
Aslımız güruhu Naci
Sevdiğim Yirmidört Bacı
Hepimiz başımın tacı
Hoşgeldiniz gecemize
Gerçeği gören gözlere
Hak için yanan özlere
Canım kurbandır sizlere
Hoşgeldiniz gecemize
Hak Halili Dergahından
Bacı Sultanım Şahımdan
Kadir Sultanın ahından
Hoşgeldiniz gecemize
Niyazım Hayrunnisadan
Bu güzel Anayasadan

Antalya Abdal Musadan
Hoşgeldiniz gecemize
Secdemiz Ehl-i Abadan
Gönüldeki o Kâbeden
Isparta Veli Baba'dan
Hoşgeldiniz gecemize
Afyon Şuhut Kayabelenden
Çankırı Düzce Bolu dan
Karaca Ahmet Şah kulundan
Hoşgeldiniz gecemize
Sarıl Sevgi kuşağından
Kardeşlik Dostluk bağından
Yurdun dörtbir bucağından
Hoşgeldiniz gecemize
Hak ayırma Ehli Beytten
Bu sevgi bu muhabbetten
Seksenküsür vilayetten
Hoşgeldiniz gecemize
Dostlar size doyamamki
Sözüm çoktur diyememki
İsim isim sayamamki
Hoşgeldiniz gecemize
Aşık Yoksulderviş tamam
Himmet etsin Oniki İmam
Hepinize sevgi selam
Hoşgeldiniz gecemize

Şemsettin KUBAT